

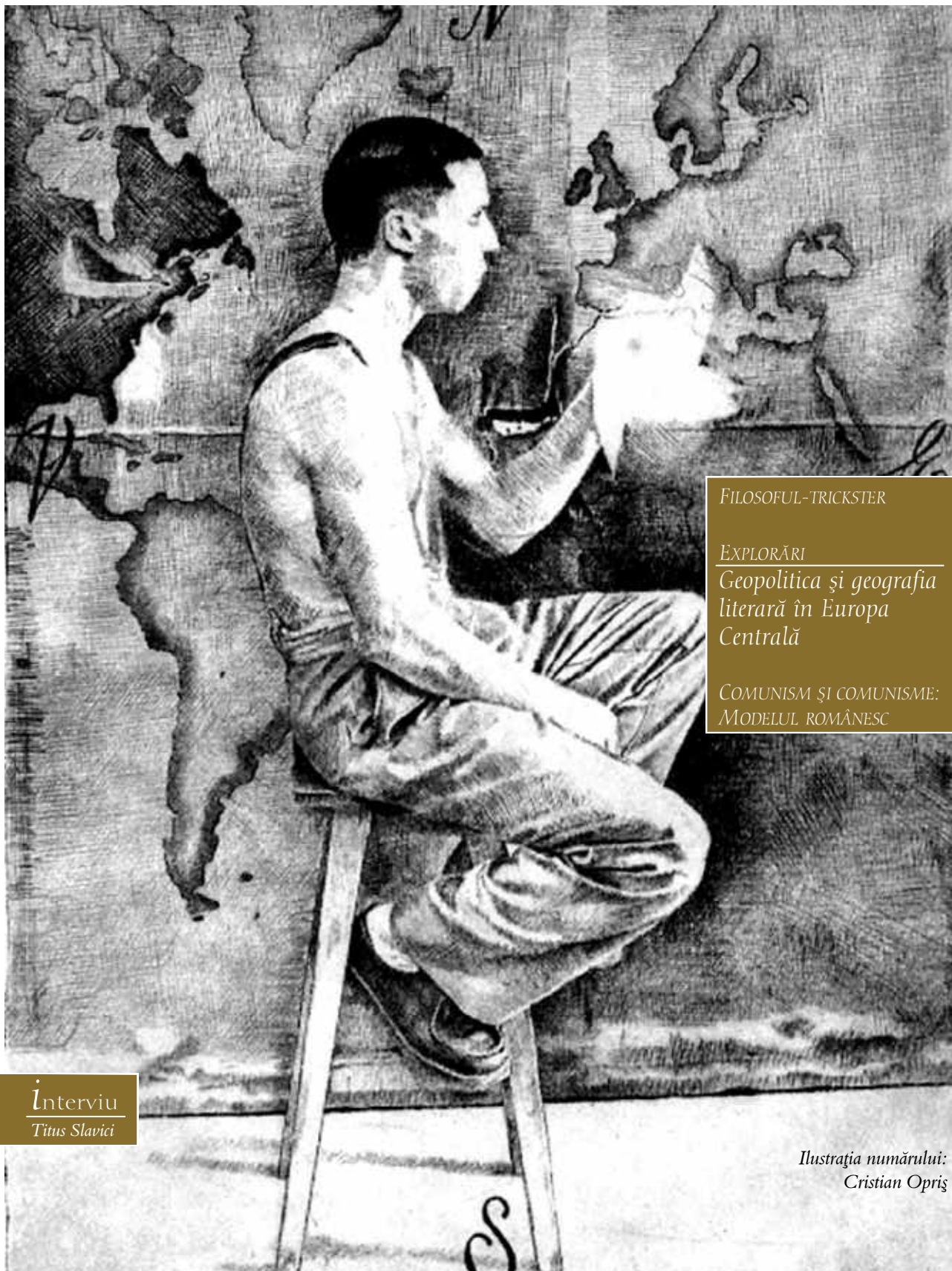
T

serie nouă • anul III • nr. 46 • 1-15 august 2004 • 10.000 lei

TRIBUNA

revistă de cultură

Apare sub egida CONSILIULUI JUDEȚEAN CLUJ

FILOSOFUL-TRICKSTER

EXPLORĂRI

Geopolitica și geografia
literară în Europa
Centrală

COMUNISM ȘI COMUNISME:
MODELUL ROMÂNESC

Interviu
Titus Slavici

Ilustrația numărului:
Cristian Opreș

TRIBUNA

Director fondator:
IOAN SLAVICI (1884)

Revista apare bilunar, cu sprijinul
Centrului de Studii Transilvane Cluj
și al Ministerului Culturii și Cultelor.

CONSILIUL CONSULTATIV
AL REDACȚIEI TRIBUNA

DIANA ADAMEK
MIHAI BĂRBULESCU
MIRCEA BORCILĂ
AUREL CODOBAN
ION CRISTOFOR
CĂLIN FELEZEU
MONICA GHET
ION MUREȘAN
MIRCEA MUTHU
IOAN-AUREL POP
ION POP
PAVEL PUȘCAȘ
IOAN SBĂRCIU
RADU ȚUCULESCU
ALEXANDRU VLAD

REDACȚIA

I. MAXIM DANCUI
(redactor-șef)

OVIDIU PETCA
(secretar tehnic de redacție)

IOAN-PAVEL AZAP
CLAUDIU GROZA
ȘTEFAN MANASIA
OANA PUGHINEANU

NICOLAE SUCALĂ-CUC
AURICA TOHĂZAN

Tehnoredactare:
EDITH FOGARASI

Redacția și administrația:
3400 Cluj, str. Universității nr. 1

Tel. (0264) 59.14.98
Fax (0264) 59.14.97
E-mail: cst@easynet.ro

ISSN 1223-8546

blocc notes

Artscene

■ Alexandru Jurcan

Festivalul ARTSCENE din orașul Gent (Belgia) nu pare deloc obosit la ce de-a unsprezecea ediție. Echipele se reînnoiesc din mers, Teatrul TINNENPOT e un labirint afectiv, cu holuri pentru forum, contacte și cafele, dar și cu trei săli, totul fiind la îndemână, instaurându-se un entuziasm poetic, în ton cu tulburătorul oraș. Ce altceva să fie teatrul, dacă nu poezia ce se degajă din cărți și devine umană (după spusele lui Garcia Lorca)?

Anul acesta România a fost reprezentată de trupa „Assentiment” a Liceului Teoretic ”O. Goga” din Huedin, care a ales un scenariu din piesele lui E. Ionesco („Delire a douze”). Prima oprire a fost la Salzburg (Austria) în orașul lui Mozart cu fortăreața, grădina Mirabell, mănăstirea San Pietro, fântâna și, mai ales, soarele blând, eliberat de ploii. După o plimbare prin spațiile generoase ale Münchenului, elevii au vizitat Nürnberg cu castelul împăraților, casa lui Albrecht Dürer, fortificații impunătoare, biserica Saint-Sebal, Fântâna Virtuții din sec. al XVI-lea, caruselul mariajului, proiectat și executat de Jurgen Weber (caruselul reprezintă bucuriile și necazurile căsătoriei, după un poem de Hans Sasch).

După două zile de călătorie strălucește orașul Gent (Gand, Ghent) – capitala Flandrei orientale, cu două castele medievale, zeci de biserici și de clădiri istorice. Catedrala Saint-Bavon reunește trei stiluri de arhitectură: roman, gotic și gotic târziu. În 1180 Philippe al Alsaciei a construit Castelul Conților. Cel mai monumental pod din Gand e podul Saint-Michel. Orașul invită la plimbări nocturne, fiind un centru istoric intens luminat, situat la confluența râurilor Lys și Escaut. Probabil că numele orașului vine de la „ganda”, care înseamnă „confluent” în limba celților. Gand rămâne orașul natal al lui Maurice Maeterlinck (1862-1949), dar și al împăratului Charles Quint (1500-1558).

Organizatorii festivalului (Jacques Eichperger, Jean-Philippe Bottin, Barbara Eichperger) au fost la înălțime în toate privințele (broșuri, afișe, punctualitate, discuții despre spectacole, vizita

orașului, discotecă). Pe lângă trupele din Belgia, au fost invitate la festival patru țări: Olanda, Spania, Franța, România.

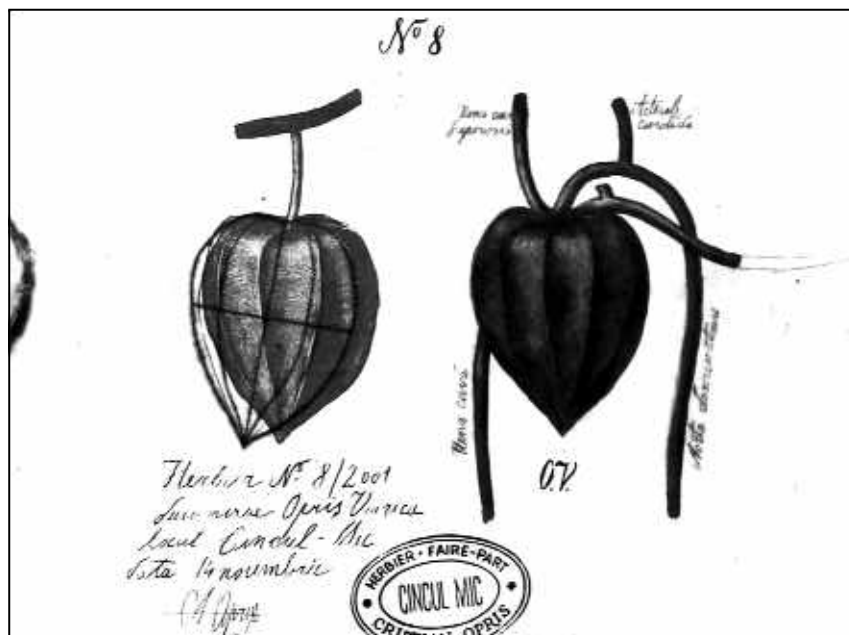
Lăsând modestia la o parte, trebuie recunoscut faptul că spectacolul României a fost îndelungat aplaudat. Actorii au fost chemați la rampă de trei ori, iar atmosfera de la forum a fost incendiară, afectivă, lăudabilă. Olanda a prezentat o „Mică fabulă democratică” de Stephanie Tesson, cu costume interesante, numai că regia n-a îndrăznit prea multe. Nici spectacolul Franței (o creație colectivă) n-a ieșit din limitele modestiei. S-a pus accent pe crearea de personaje diverse, „aruncate” într-un univers cu coordonate destul de banale. Tot creație colectivă a prezentat și Spania, ca într-o modă ce stopează calea spre marele spectacol.

Jean-Philippe Bottin a regizat „Părinții teribili” de Jean Cocteau, mizând pe inflexiunile vocilor, renunțând la orice mijloace exterioare. Institutul „Sint-Ursula” a propus „Dumnezeu, Shakespeare și eu” după Woody Allen. Cine cunoaște filmele lui Woody Allen va recunoaște în acest spectacol vorbăria specifică, umorul negru, parodia. Din când în când câteva truisme ne provoacă râsul, într-un fel de meta-text. „Scriitura” se naște în fața spectatorilor, ca la Pirandello, însă nu spre tragic, ci spre registrul comic. Albul costumelor și al ceorceafurilor amintește de pagina albă, care așteaptă un text.

Reușita spectacolului constă în faptul că simți acut prezența unui Woody Allen angoasat și încăpățânat.

Interesant a fost și spectacolul bilingv al Colegiului Sant Jans („Romeo și Julieta” de Shakespeare), cu prezența unei orchestre care comentează momentele, cu mult umor și trecerea firească de la engleză la franceză, în ton cu războiul dintre Montagues și Capulets.

După festival, trupa „Assentiment” a poposit în poezia orașului Brugge – primăria, piața cea mare, biserica Notre-Dame, muzeul Gruuthuse – sub soarele de mai mângâind cu blândețe trăsurile cu cai ce trezesc labirintul străzilor și potopul de culori al florilor din oglinda cheiurilor aproape atemporale.

Ca un falnic bordei, România...

■ *Claudiu Groza*

Două scandaluri – fiecare semnificativ în felul său – au tulburat în prag de vacanță mediile culturale și, indirect, politice românești. Primul, în ordine cronologică, a fost stîrnit de polemica dintre Adrian Marino, pe de o parte, și Andrei Pleșu & Gabriel Liiceanu, pe de alta. Al doilea a fost determinat de ridicarea unei imense săli de sport chiar în spatele vechiului cimitir din Lancrăm, unde se află mormîntul lui Blaga.

Nu voi insista asupra nivelului prim al polemicii menționate, în ciuda aspectului său simptomatic de *răfuială* deloc intelectuală. Din fericire, ea continuă ca dezbatere, despre subiectul cu pricina spunîndu-și pînă acum opiniile mai mulți membri ai intelighenței române, din toate generațiile și cam de toate orientările.

Totuși, sondînd subtextul primelor reacții, se pot decela două aspecte: mobilul “politic” al iritației scrisori a lui Gabriel Liiceanu și incapacitatea elitelor naționale de a ridica nivelul unei dezbateri mai sus de o meschină autoreferențialitate.

Dincolo de replicile și argumentele – decente, umorale ori triviale de-a dreptul – ale protagoniștilor, polemica în cauză pune în evidență două modele de atitudine culturală: unul concentric, inevitabil restrictiv, întrucît dezvoltat prin intermediul unui grup de influență, altul pluricentric, deschis, permițînd și încurajînd diversitatea opiniilor.

Dacă ar fi rămas la stadiul inițial decent și “subțire”-ironic – polemica s-ar fi stins, cu siguranță, între timp. Izbucnirea viscerală a lui Gabriel Liiceanu, cu argumente în afara chestiunii, e pretabilă la interpretări. Scrisoarea trimisă lui Andrei Pleșu pare, astfel, o instintivă reacție de apărare împotriva oricui ar pune la îndoială “statutul” unui anumit grup de influență. Un grup care acționează cu bune mecanisme capitaliste, cu un sistem managerial și de marketing de invidiat, păstrînd însă, subsidiar, reflexe restrictive, condescendent elitiste. Un grup care-și face propria politică, manipulatorie de multe ori, fără a rezona la “structurile în mișcare” ale mediului cultural de azi. Regretabil este faptul că lideri de opinie, respectați, aduși chiar, socotiți, în orice caz, modele etice, se comportă în situații de criză precum chivuțele ce-și arată sexul în drum. Societatea românească e una cu idoli de carton, pe care prima ploaie îi înmoaie de tot. Iar cu o asemenea *intelighenție*, destinul fast al culturii române pare cu desăvîrșire imposibil. Efectul atomizării mediilor culturale e vizibil în țară, iar proliferarea sa va avea un final dramatic. Și mai vizibilă e însă această atomizare în afară, în politica culturală de export, unde fiecare autor/ editor/ specialist își face *lobby* pe cont propriu, cum poate, în care grafomani de duzină se laudă ca mari scriitori, în care politrucii culturali și “preferații” acestora, pe de o parte, și creatorii, pe de alta, se spurcă public, sub privirile stupefiate ale asistenței. Haosul cultural românesc nu se ordonează pentru că scopul fiecărui grup de influență este de a-și conserva ori spori privilegiile, iar un virtual conflict se soldează și cu daune, deci e de evitat. Victimele acestui haos sînt noile generații de creatori, strivite de dosurile grase ale potențaților culturii țărișoarei. În răstimp, cititorii/spectatorii se delectează cu altceva. Iar ipotetica lor replică ar putea fi, peste ani, perfect întemeiată: La ce bun cultură națională cîta vreme am trăit atîta cu filme/cărți/etc. din străinătate. Poate că am avea nevoie de o revoluție

care să demoleze Bastilia sistemului cultural românesc. Altminteri, ne putem cu toții apuca de recalificare.

Cel de-al doilea conflict a apărut oarecum subit. În marea lor înțelepciune și promptitudine a face capital electoral propriului partid, autoritățile din Lancrăm și Sebeș au purces la construirea unei săli de sport monumentale. Foarte bine, pînă la urmă cineva ar fi profitat de ea. Doar că, prea scufundați în realitatea cotidiană, edilii cu pricina au avizat construcția exact în spatele cimitirului bicentenar din Lancrăm, în care e înmormîntat și Blaga. Unicul obiectiv turistic al Lancrămului a fost împodobit cu o frumusețe de hală roșie, foarte îndemnătoare la reculegere și pioasă evocare. Dincolo de prostia funcționarilor din Alba, de nepăsarea lor în privința capitalului simbolic și, de ce nu?, economic al zonei, problema care rămîne e cea a ne-științei noastre de a ne *rentabiliza* trecutul. Din toate punctele de vedere. Un studiu recent al Comisiei Mondiale pentru Turism relevă că cele zece state nou-întrate în UE ar putea cîștiga în următoarea perioadă 60 de miliarde de dolari din turism. Principalul punct de atracție: *moștenirea culturală*!

Din fericire, reacția societății civile a fost rapidă și s-a concretizat într-un memoriu semnat de peste 150 de intelectuali români și străini. Aparent, lucrurile s-au rezolvat. Asta pînă la o altă inițiativă similară.

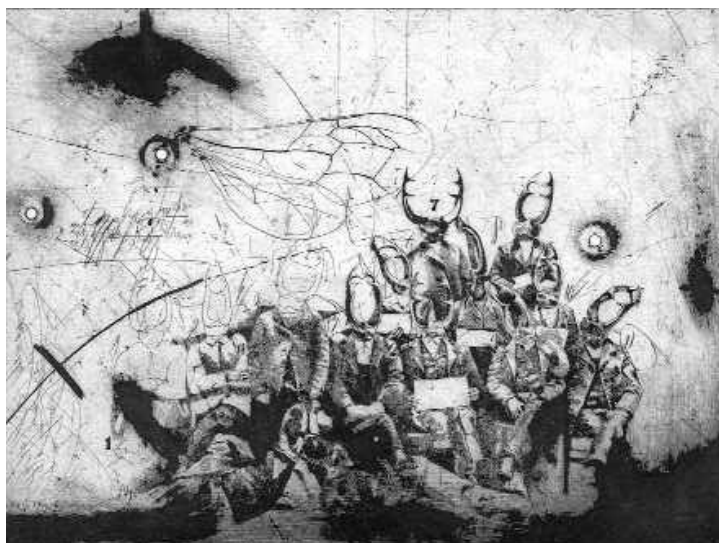
Chiar în ziua publicării memoriului, un prieten maghiar pasionat de istoria Transilvaniei și cunoscător de detalii savuroase despre Clujul medieval mi-a arătat cîteva monografii editate la Oradea cu sprijinul financiar al autorităților bihorene. Erau cărți despre cîteva comune din zonă, cu populație mixtă (Episcopia Bihorului, de pildă), un studiu despre episcopii catolici de Pădurea Craiului etc. Toate elaborate de cercetători de limbă maghiară și scrise în ungurește. Firește, nu le pot aprecia valoarea științifică, pentru că nu le-am citit. Dar simpla lor *existență*, după ce văzusem fotografiile mutilatului cimitir din Lancrăm, m-a făcut să pun din nou în balanță paradoxul românesc. Ne lăudăm, pe de o parte, cu virtuțile, vestigiile și valorile naționale, în discursuri gon-

goric-demagogice ori naționalist-grohăitoare; trăim însă, pe de altă parte, între ruine pe care nu doar că nu le protejăm, restaurăm, cercetăm, ci mai dăm cîte-o mîină de ajutor la compromiterea lor definitivă. Sînt faimoase, la Cluj, două exemple: al așa-numitei Case a Călăului, monument medieval de indiscutabilă valoare arhitecturală și antropo-socială, demolată recent în urma unui incendiu devastator, și cel al Bastionului Croitorilor, devenit un soi de fastuos WC public.

În primul caz, autoritățile au părut să aprecieze mai degrabă valoarea terenului pe care se afla casa, încît tentativele de restaurare și integrare cultural-turistică a clădirii au fost sporadice și formal-declarative. După incendiu, cînd demolarea devenise imperioasă, glasurile oficiale s-au întrecut în vociferări, inutile de-acum și sesizabil ușurate de rezolvarea definitivă a incomodei situații.

Asemănător s-au desfășurat lucrurile și în cazul Bastionului – unicul păstrat din vechea cetate medievală a Clujului –, din ce în ce mai dărăpănat, cu ușile smulse și înlocuite (temporar!?) de meschine grilaje metalice. Asta în timp ce, la Tîrgu Mureș, tot cu sprijinul municipalității, Bastionul Măcelarilor din incinta vechii cetăți a fost restaurat și transformat în Centru Multimedia, spațiu neconvențional de concerte camerale sau de jazz și de reprezentații teatrale. Mai mult, autoritățile – echipa dinainte de alegerile locale – intenționau restaurarea și exploatarea cultural-turistică a întregii incinte.

Să mergem mai departe: Castelul de la Bonțida se reface din inițiativa unei fundații străine și cu sprijinul direct – moral și material – al prințului Charles al Marii Britanii. La fel bisericile saxone din *Siebenbürgen*. Altfel însă, Transilvania – situația de aici o cunosc mai bine – e plină de monumente și clădiri pe cale de surpare. Fie că sînt românești, maghiare, săsești sau evreiești, bulgărești ori găgăuze, toate aceste vestigii fac parte din istoria noastră și merită păstrate, întreținute, cunoscute. Ele sînt, pînă la urmă – punînd ecuația chiar în termeni pragmatic-economici – un *capital* profitabil. Iar problema nu e, sînt convins, una financiară, cît mai ales una de mentalitate. Căci, în timp ce cîțiva cercetători pasionați – români, maghiari ori de altă nație, n-are a face – scriau monografii despre sate (și) românești – editate pe bani publici, să nu uităm! (ășadar se poate) –, autoritățile din Lancrăm și Sebeș avizau circulația excavatoarelor prin cimitirul lui Blaga. De parcă în spatele acelor cruci s-ar fi aflat ultimul petec de pămînt construibil al lumii...

Filosoful-trickster¹

■ Vianu Mureșan

AUREL CODOBAN
Amurgul iubirii
 Cluj-Napoca, Editura Ideea, 2004

Aurel Codoban are toate șansele să-și înșele cititorii, cei de care îl desparte o calitate pe care nu i-o bănuiesc, cât și aceia care sunt siguri de ea însă greșesc luând-o prea în serios. De altfel nici nu se știe dacă intenția subsidiară a cărții *Amurgul iubirii* (Idea, 2004) nu este mai degrabă subvertirea orgoliului calificat de lector decât aceea de-a solidifica substanța unor convingeri. Nu avem de-a face cu o carte care vrea să învețe ceva, cu toate că rădăcinile ei afluează din după-amiezele laice ale unor cursuri universitare, nici cu una care să deschidă orizontul unor investigații ulterioare. Cred că avem de-a face mai curând cu o carte-scenariu, îndărătul căreia se dejoacă dignitatea paternală a autorului, o carte în care ideile nu sunt pur și simplu somate să convingă ci sunt înscenate pentru a fi dejucate în conjecturile exceptate. *Amurgul iubirii* este un obiect cultural în care ideile sunt avansate doar pentru a escamota denunțuri, în mod original denunțul calității auctoriale. Simplu spus, cartea nu este scrisă pentru a-și reprezenta autorul – cu crezurile, convingerile, certitudinile lui –, ea apare ca un obiect scăpat pe o orbită (dez)ordonată pentru a semnala absența centrului auctorial.

Pariul lui Aurel Codoban, câștigat mai înainte ca adversarii să poată intra în joc, se prezintă ca un scenariu cultural în care un scriitor, o carte, o editură, o sumă variabilă de cititori sunt ademeniți să participe la un joc comun, fără a fi preveniți asupra caracterului de erotism ubicuu a ceea ce li se întâmplă. Ca un *maestru-tricksily* Codoban creează pasiuni conjuncturale într-un sistem cultural, aparent inertial, făcând să se apropie unii de alții cititori pasionați, pe care

obiectul curiozității lor îi descalifică. Nu-i învață nimic și nu le permite să se flateze cu avantajul înțelegerii. În schimb îi poate dezvăța, dar nu de anume convingeri sau prejudecăți, căci nu are ambiții epistemologice, îi poate dezvăța de un tip de joc inertial, credința că trebuie să citească pentru a cunoaște adevărul și pentru a prelua convingeri. Cititorul este împins mereu din lectură, e dat la o parte de fiecare pagină pe care o parcurge, e tratat ca un somnambul căruia îi lipsește o injecție. Aurel Codoban e citit pentru a putea convinge că nu trebuie *doar* citit, lucru care nu poate fi învățat altfel. Acest „nu trebuie *doar* citit” este însă ceva obligatoriu de învățat. Deci trebuie să intri în joc.

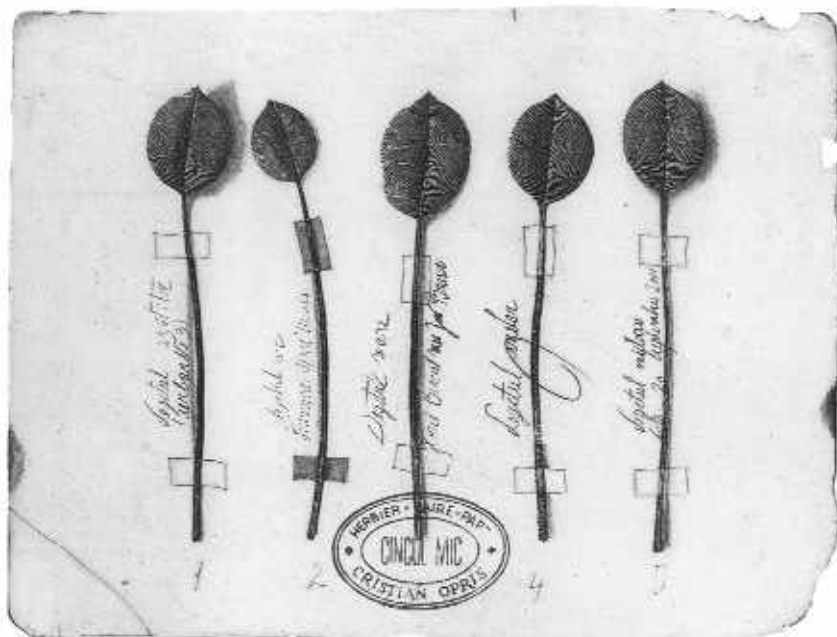
Prezumpția veracității auctoriale credem că nu este aplicabilă în cazul lui Aurel Codoban, cel puțin în cazul expres al relației cu *Amurgul iubirii*, carte al cărei conținut expresiv se sustrage ordinii predicțiilor, după cum uneori conținutul iubirii se poate pierde în spatele semnelor ce par să-l manifeste. De aceea nu este corectă calea mizei didactice. La această oră a filosofiei convingerile, opțiunile doctrinare, epistemele pot fi liberalizate, pot funcționa cu egal succes în sisteme alternativ asumate, fără ca pluralitatea să fie în același timp semnul failibilității. Conștient de inflația intențiilor cognitive, Codoban nu concurează cărțile de filosofie în registrul a „ceea ce se spune”, nu vine adică cu o nouă lecție. Subtilitatea lui, credem că mai degrabă despre așa ceva e vorba decât despre orice altă calitate, o subtilitate ludiscentă, stă în abilitatea de-a ritualiza gestică originară a *facerii* filosofice, a conduce „ceea ce s-a spus” către originea gestuală a unei socialități ce-o demite. Aici, la începutul ei „jucat”, filosofia nu se însoțește cu locuția decât pentru a crea marcaje în interiorul liniștii, la umbrele căreia adie parfumul intimităților - ospitalitatea, prietenia, convivialitatea, loisirul, iubirea (cea de la soarele amiezii ca și cea

nostalgică de la asfințit). E vorba, cred, de o subtilitate de scenograf iar nu de scriitor, deoarece își împinge cartea în față pentru a crea o situație socială nu doar pentru a da de citit, pentru a crea un pretext relațional, unde adeziunea nu garantează vreo intimitate iar distanța ironică nu ratifică evaziunea.

Înainte de-a da buzna cu dovezi c-am înțeles o carte, în cazul de față trebuie să știm face față unei situații. Codoban își trece suveica printre noi fără să știm când o face și ne trezim țesuți într-un tablou la care credem că nu dorim să luăm parte, care ne afirmă retrăgându-se vigilenței noastre în liniștea bănuitoare a calamburului. Pe când credem că se pregătește să ne spună ceva, cartea lui Aurel Codoban ni se retrage divulgând reciprocitatea căutărilor noastre, ne asigănează erotismului privirii curioase, ține degetul indicator în direcția noastră și împunge izolarea epistemică a solitudinii. De aceea cred că această carte nu e importantă doar prin aceea că e citită, ci și prin aceea că e pretextul unui joc social al întâlnirilor, adică performează un „farmec” de natură magico-erotică, creează un *vinculum vincolorum*, o legătură (slabă) a legăturilor (puternice). Întăresc ideea, *Amurgul iubirii* nu este un tratat despre iubire și nici un rețetar al fericirilor eșuate ci confirmarea unui scenariu reușit, un scenariu de magie socială al cărui *vinculum* derivă din exploatarea interesului spontan, nemediat, pentru tema iubirii. Deci, simplu spunând, cartea lui Codoban performează un act de relaționare socială înainte de a se oferi abilității intelective. De aceea ea este mai curând un obiect cu încărcătură „mana” și abia secundar un travaliu analitic. De altfel, autorul este între extrem de puținii gânditori contemporani care au asumat un atât de adânc filon praxic al gândirii, anulând limitele ce obligă la disjunctii natura și cultura, facerea și rostirea.

Deloc naiv în spațiul mentalităților religioase, profesorul Codoban, aflat în plin detur intelectual către domeniul circumscris de relația gest-comunicare-interpretare, un soi de pragmatică semiologică, știe că mediul social este suprafața semiotică a realului, contextul prielnic tuturor înscenărilor. Aici, mișcându-se cu abilitate prezumțioasă între diversele felii de socialitate, expus circuitului simpatie-distanță-antipatie, inventează ocazii de intimitate *arhe* ologică, provoacă adică structuri de legături originare – legături interpersonale (iubire), legături persoană-instituție (interes), legături persoană-mediul social (comunicare). În acest context al semiozei sociale, Codoban aruncă în joc cu jovialitate zaruri în alb, între care câștigătorii și perdanții se aleg în funcție de calificarea lor ludică, joc ce se continuă indiferent dacă cineva câștigă sau pierde, pentru că el este încarnat, în temeiul caracterului pasional, în ființa socială. Fără a licita promisiuni, jocul *Amurgului iubirii* este un tangou fără damă, în care mișcarea pașilor calculați conduce companii evanescente, iar în ochiurile goale ale gestului (pură diferență) pot intra și ieși intime unduirii de trup, căci, de acum, nu mai e vorba doar de lectură, ci și de acompaniament.

Ce e de fapt cu *Amurgul iubirii* (de la iubirea pasiune la comunicarea corporală)? Este pusă în schemă o sentință întristătoare? Vine profesorul Codoban să ne priveze de sursa unor jubilee private, vine să ne șoptească sibilinic la ureche că nu mai sunt șanse pentru fericirea noastră și că de

acum încolo nu ne vom mai modela viețile în acel mod în care să fie legitimă scontarea unei satisfacții majore? Deși am auzit deja voci „avizate” care au înțeles asta și, mai mult, vor să ne convingă că Codoban ne exilează pe Insula Coitului Fermecat, eu cred totuși că nu e vorba despre așa ceva, că nu ni se pregătește o atât de tiranică pedeapsă. Mai curând cred că e vorba de o *modificare culturală*, de transmutația unui *model* al exprimării erosului – de la pasiunea dezabuzată la semioza gestuală. Dorința, în ale cărei tensiuni echivoce se întâlnește ființa cu ne-ființa, e o forță a naturii și, ca atare, imprevizibilă, de necontrolat. Iubirea, produs cultural, vrea să se constituie ca o cură proflictică, vrea să creeze rețete prin care să se poată rezista entropiei dorinței, să o civilizeze. Iubirea este forma civilizată/culturală a dorinței și fiecare civilizație/cultură produce mituri ale iubirii ca tot atâtea victorii asupra dorinței. Prin natura noastră de dorință nu putem fi absolviți; ca atare, pentru a nu cădea victime entropiei pe care oricând o poate declanșa, trebuie să învățăm iubirea, alfabetul prim al civilizației, secretul menținerii în ființă: „Iubirea este ... o modalitate de apărare împotriva dorinței – să nu ne înșelăm, mai sălbatică la om decât nevoia sau instinctul la animale. Iubirea este forma domesticită religioasă sau culturală a autenticului nostru imbold către Ființă, care este dorința. Am putea vedea în iubire o tehnică spirituală a salvării în raport cu dorința (dacă recuperăm vechiul înțeles, de artă, al lui *techné*).” (p. 9)

Actul este și semn, încărcătura erotică saturează relația cu o întreagă pleoră de semnificații. Printre mâinile încordate în îmbrățișări se scurg fluvii semiologice. A face este și a semnifica, iar a performa erotic capătă demnitatea unei scriituri, în acel mod originar al în-semnării locului. Așa începe cultura, prin în-semnarea unui loc, așa debutează povestea oricărei iubiri, prin mici răni lăsate de privire, pentru a recunoaște relieful atunci când se va întoarce. Drumul de la privire la conversație, de la mângâiere la contactul lipsit de eufemism al secrețiilor, totul se petrece ca o probă de constituire a comunicării corporale. În dialectica tact-contact, în apropierea și îndepărtarea corpurilor, în caligrafia evanescentă trasată de jocul privirilor, în arhipelagul de ecouri lăsat în urmă de modulațiile vocilor simpatetice, în tăieturile blânde făcute pe-ascunsul în aer de mâinile ce se caută oarbe, în solidaritatea fericită a pașilor ce își întretes urmele în nisipul de pe plajă ori zăpada de pe trotuar, se configurează constelația semantică a erosului. Iubirea, ca interfață a dorinței, nu atât camuflată cât de-secretizată, este o formă a comunicării, adică medierea culturală a naturii dorinței, asemănătoare relației mai vechi dintre mit și ritual: „Dacă definim omul ca acel punct al contextului Ființei unde semnificațiile trec în comportament, iar gesturile se pot ridica la semnificații, atunci cu siguranță, în contextul omului, la rândul lui, punctul privilegiat în care această trecere se petrece este acela al iubirii. Numai în iubire gesturile se transformă în semnificații și semnificațiile se transformă în gesturi cu ușurință și firesc.” (p. 9) După cum ritualul de-secretizează mitologia, la fel iubirea de-secretizează dorința, o transformă în instrument util devenirii umane.

Ortega y Gasset spunea că omul este un „semafor”, un purtător și proiector de semne. Dacă admitem în plus că erosul este animatorul semantic pentru ființa umană și că aceasta comunică, înscrie, însemnează cu întregul corp, devenit un revelator omniexpressiv, vom prinde mai bine sensul ideii avansate de Codoban. Dacă față este măsura expresivității, dacă aici găsim

semnele iubirii – privirea afectată, graiul inspirat, surâsurile eflorescente –, atunci, prin eros întregul corp devine față, preia funcții epifanice, transfigurând rușinea goliciunii în agendă a intimității, unde complicitatea se garantează parcă de la o îndatăbilă nostalgie paradisiacă. Corpurile nude, grafeme eliberate de mister, se caută reciproc asemenea literelor, silabelor, cuvintelor în potriveli de revelație, mânete de suflul unui logos cabalist, cu neștiuta dorință de-a împlini versete de taină. Erosul performează scriituri mai vechi decât orice înțelepciune, produce complicități mai înțelepte decât orice gramatică, trasează urme pentru opțiuni mai fertile decât orice istorie. Corpul complice/partener în care ești condamnat să tatonezi fără vedere, cu perdeaua dorinței subminând în secrete jubilații telurile privirii, se-nchide și se deschide ritmic în coridoare de labirint, pe unde să poți trece dar să nu știi unde ajungi și nici cum să evadezi în clipele de neliniște. Non-înțelepciunea dorinței, pradă unor avânturi lipsite de traiectorie, merge către secrete pe care nu le bănuiește, care nu sunt menite descoperirii; însă tocmai această „nedescoperire” a secretului pregătește o oarecare iluminare, devine, în eșecul înțelepciunii nedobândite, o „înțelepciune a iubirii”, gnoză eliberată de verset, logos *empatic* prin a cărui fluență cuvintele s-au evaporat în melosul vocilor simfonice.

Gestul eliberează semne, dorința obligă la gest, iubirea se edifică în disciplina culturală a semnelor. Atunci comunicarea gestuală se oferă unei hermeneutici speciale, care nu mai este comprehensivă a unei idei într-un *context* ci a unei faceri într-o *situație*, facere cu sine în situația relației erotice cu celălalt, un „*intre noi*” care cere ca infinitatea diferenței să fie mediată. Gestul transportă semne mediale care străpung diferența și dislocă infinitatea; încărcate de semn, gesturile sunt agenți semantici trimiși sensibilității comprehensive. Astfel „hermeneutica este chiar ontologie, de altfel singura care mai este posibilă. Această hermeneutică a iubirii devine atunci o «ontologie» a iubirii, pentru a ne spune, o dată mai mult și chiar pentru un domeniu altădată al metafizicii, că este posibilă o altă filozofie sau cel puțin că există un proiect riscant al unei modalități antispeculative de a face filozofie.” (p. 14) Licitând un principiu non-cartezian pentru afirmarea subiectului, dorința, această hermeneutică a iubirii, devenită forma culturală în care subiectul se exprimă și prin care își riscă o formă de locuire, dă seama de statutul și de șansele ființării lui, dar nu într-un mod metafizic ci într-unul estetic. Hermeneutica iubirii propusă de Aurel Codoban este, de fapt, o estetică a relațiilor („nu aspir să fiu decât un stilist existențial” (p. 15), iar filosofia subsidiară de-a lungul întregului travaliu nu mai caută nostalgic să fie o „iubire de înțelepciune” ci se afirmă direct ca „înțelepciune a iubirii”, conversie a logosului în relație iar nu înhumare a „bucuriei vieții” în sublimitatea teoretizării. Desigur, filozofie lipsită de sublim, în măsura în care refluează inerțiv platonizante, însă vârstă tânără ai cărei pași sprinteni, deopotrivă înșelători și iluminatori, caută locul cultural al dorinței, divinitatea în sfârșit eliberată de modernitate din chingile teologiei și eticii.

Iubirea, tip de cultură (mit, ritual, cunoaștere, comunicare) și *techné* existențială, își constituie și destituie formele corelativ modelelor epistemice în care e atrasă să funcționeze, se adaptează unor tablouri sistematice metafizice ori teologice. Iubirea platonică, iubire sublimă, nu poate funcționa ca atare decât în sistemul dualității trup-suflet în care e supervalorizat și consistent ontologic sufletul, deținătorul pasiunii. Realizarea

iubirii în acest model urmează ciclul unitate/androgin-dualitate de gen-reunificare în găsirea sufletului pereche. Pasiunea are aici un substrat profund religios, este chiar esența religiei ca *religare*, punerea împreună a bucăților complementare, despărțite prin accident și aruncate într-o individualitate circumstanțială. Iubirea platonică, ce-și omite cu bună știință descalificatele pulsioni concupiscente, evoluează în direcția anulării alterității psihice și resorbția diferenței, într-o năzuință de restaurație monadică ce privilegiază egalitatea binelui cu unitatea. Regăsirea unității, restaurația androginică marchează, în contracurent cu sublimitatea pasiunii, moartea principiului pe care s-a întemeiat. Produs al diferențierii, deci al răului originar, iubirea anulează răul transgresând diferența însăși, în mișcarea de realizare, iubirea se destituie ca principiu. Pasiunea platonică în care se dorește recuperarea unității androgine e un model în care sunt sacrificați partenerii și, o dată cu asta, unul în care iubirea moare. Fără prezervarea ori chiar accentuarea diferențelor iubirea scapătă într-o unifianță destitutivă. Din acest motiv se poate vedea cum modelul platonician este în fapt un eșec al iubirii, cu toate că se caută escamotarea lui prin idealismul metafizic al participației unifiante.

Epistema modernă primară continuă într-o oarecare măsură dualismul platonician, îngroșat puțin prin distanța maniheistă pe care creștinismul o întreține în relația suflet-corp. Iubirea pasiune, creată cultural la începuturile modernității este iubire fără corp, pasiune evanescentă ce se aprinde pe seama refuzării sexuale – modelul cathar, cel trubaduresc, chiar cel romantic. În bună măsură modelul iubirii pasiune este unul care prepară delicire, celebrează distanța pasională, se consumă, cum ar spune Kundera, în „spațiul extracoital”. Modelul antropologic ce susține astfel de iubire este acel *homo sentimentalis*, debutat prin sec. XII european, ființă care „ridică sentimentul la rang de valoare”, cu care începe să se fâlească și care e etalat cu ostentație. Îndrăgostitul iubește sentimentul de

îndrăgostit, dorește faptul de a fi îndrăgostit, rotindu-se astfel în jurul propriei pasionalități inflamate, căreia partenera nu-i servește decât de pretext iar distanța ce-l separă de ea nu face decât să-l ațâțe³ și mai mult, recade în Același, fără a fi atins niciodată brațele alterității. Evident, iubirea pasiune este o victorie a iubirii, i-am spune kantian, *pure*, însă un eșec al relației, fractură din care se scurge nefericirea, nostalgia, melancolia, afecte indisolubile de modelul în cauză.

Modernitatea însă nu este o cultură omogenă. Ca atare modelul iubirii pasiune, predominant preț de mai multe secole, suferă mici fisuri începând încă de la Descartes și Spinoza, dar mai cu seamă prin empiriști, care acordă senzații întâietate în cunoașterea umană, denunțând orice tip de idealism sau inneism. Prin senzație suntem trimiși în corporalitate, obligați să regândim relația corp-suflet, în avântul, pentru prima dată, al corpului. Codoban subliniază această radicală schimbare adusă de modernitate în cultura iubirii: „O dată cu individualismul raționalist modern, împotriva asimetriei creștine dintre suflet și trup se instalează egalitatea juridică și politică între suflet și corp: nu mai avem de a face cu o populație de suflete, ci vorbim, corporal, despre cap de locuitor, egalând individul cu propriul trup.” (p. 114) Nașterea individualului corporal este urmată în mod firesc de reconsiderarea categoriei intimității – spațiul protector al individului în raport cu proximitatea inevitabilă, potențial agresivă, a socialului. Violența socială este așezată de acum în tot mai mare măsură și în mod nuanțat în relație cu sfera intimității.

Recunoașterea individualului și prin ea a corporalității aduce cu sine un nou principiu de individuare socială și morală. Legitimația umanului nu e dată de idealitatea psihismului transcendent, ci de efectivitatea prezenței lui trupești. Recunoașterea corpului solicită acceptarea autonomiei individuale, a libertății voinței și legitimității dorințelor private. Omul modern este acela care își exercită pasiunile în mod liber și face ce dorește cu propriul corp, smuls din aria de securitate a unor metafizici etice prohibitive. Iubirea va însemna de acum din ce în ce mai mult comunicare, un construct psiho-cultural prin care să fie controlată distanța crescândă între individualitățile separate, autonomizate juridic și psihologic. Ireductibilul diferențelor interindividuale nu trebuie să compromită relația, prin urmare iubirii îi revine să opereze medierea, în felul în care simbolul mediază între semnificantul cunoscut și semnificatul misterios. Iubirea apropie persoanele, dar nu pentru a se contopi într-o fuziune extatică, ci tocmai pentru a-și celebra diferența⁴, a ritualiza distanța operabilă a alterității și astfel, pentru ca, în radicalitatea distincției lor, partenerii să se îmbogățească ontologic. Iubind alteritatea ireductibilă, iubiții se încarcă cu transcendența alterității lor, fără ca prin asta să o vicieze; încercătura de transcendență dezvoltă în relația erotică tipuri de limbaj, forme de comunicare, lasă mărci semnificative ce nu pot fi descifrate decât din interiorul gramaticii secrete a iubirii. Astfel, „în cheia comunicării, noul sens al alterității regăsește intuiția hegeliană a relației.” (p.116) Contrar modelului platonician-creștin care privilegiază iubirea unitivă, Codoban optează pentru o mistică a iubirii diferențatoare. Ideea, extrem de profundă am zice noi, este că abia în iubire partenerii își capătă individualitatea, abia șocul diferenței îi face ca fiecare să fie un „eu” diferit de altul. Iubirea provoacă acest șoc sau

revelație a diferenței și, astfel, pe bună dreptate se poate spune că iubirea naște eul. Înaintea iubirii sau în absența ei personalitatea umană plutește vag în ubicuitatea generalului. Deși în aparență iubirea este pasiune a proximității, în fapt, progresul în iubire înseamnă realizarea tot mai clară a diferenței, a distanței ontice inter-gen. De aici până la a spune, asemenea lui Ortega y Gasset sau Levinas, că revelația feminității subîntinde transcendența, nu mai e decât o șoaptă de făcut. Transcendența genului este, probabil, cea mai agreată metafizică a post-modernității. Corporeismul⁵, sexismul pot fi invocate ca argumente în acest sens. Mai mult, găsim argumente în *Amurgul iubirii* pentru o redefinire a culturii contemporane a iubirii în termenii unei teologii a corporalității, a unei etici a perspectivismului intimității.

Modernitatea târzie modifică sensul iubirii, de la relația inter-psihism la cea inter-gen. Iubirea sublimă a sufletelor pure, de la Platon la romantici, nu integra genul decât în mod accidental. Corpul era mai degrabă o piedică, o frână în calea realizării uniunii *mistice* a sufletelor perechi. Descoperirea modernă a corpului, de fapt invenția lui culturală, trezește ființa umană din reveria celestă a ubicuității psihice și-l fixează aici, îi dă un loc, îi înrădăcește, comunicarea erotică devine acum act *magic*, consumpție de substanță. Corpul este revelația limitei, conștiința că nu poți fi pretutindeni și nici oricine. Ești aici, atata, acesta, aservit unor contingente individuale. În gramatica socială individul nu este decât o literă care poate compune cuvinte, expresii, în relație cu altele. Pe fondul acestei finitudini începe iubirea să comunice, toate relațiile sociale fiind, în cele din urmă, accidente ale pulsivității relaționale naturale. Corpul se mișcă prin lume ca literele prin cuvinte și propoziții. Uneori își află locul potrivit, alții nu. Și într-o situație și în cealaltă, însă, el comunică, de unde se iscă literatura dorului, a frustrării, neliniștii, bucuriei, entuziasmului, temerii, angoasei sau nenorocirii, căci toate acestea însoțesc iubirea precum nuanțele cromatice lumina. Iubirea nu e *pură* niciodată, ea capătă mereu chipul perspectivei relaționale, a poziției conjuncturale în reciprocitatea partenerilor. Codoban remarcă faptul că modernitatea târzie aduce, o dată cu fractura subiectivității și depășirea caracterului metafizic al iubirii. Subiectul post-modern este Același și mereu Altul, după cum știm de la Baudelaire. El nu se poate găsi pe sine decât recompunându-se mereu din bucăți, el este suma provizorie a perspectivelor despre sine descrise în limbaj (Nietzsche). Iubirea nu mai *există* de acum, ea trebuie *articulată* din mulțimea pozițiilor inter-corporale. Credem că putem degaja viziunea unui *poziționalism* ontologic din această filozofie a iubirii profesată de Aurel Codoban. Iubirea nu mai este o afecțiune sublimă, transcendențială, menită realizării extazului unificanț; ea este, în fiecare context, cea mai bună formă de comunicare⁶ a partenerilor, care, însă, poate luneca oricând în neînțelegere sau opusul perspectivei. Partenerii se rotesc unul în fața celuilalt ca două prisme cu infinite fețe; uneori luminile lor converg, simpatia îi unește; alții luminile diverg, simpatiile căutate nu se regăsesc. Dar rotația nu încetează. Povestea fiecărei iubiri trebuie refăcută mereu din întâlniri și refuzuri, din bucurii și lunceri în gol. Iubirea, astfel înțeleasă, este un *deocamdată*.

Este *Amurgul iubirii* o profeție sumbră? Nicidecum. Cartea semnaleză doar imensa

schimbare operată de modernitatea târzie și post-modernism în cultura iubirii. Este vorba doar de sfârșitul unui anumit „tip de comunicare” și înlocuirea lui cu altul, în care corpul este semnificantul prin excelență, în interiorul unui sistem-lume de tip semiologic. Totodată se deschide o imensă provocare și o șansă pentru etică, gestionarea corpului ca și cum el ar fi o categorie-valoare înzestrată cu potențial metafizic. Nu poți fugi de corp pentru că fugi cu el, ca atare nu poți face decât să-l înveți gramatica relațională.

O ultimă sugestie, căci nu vreau în nici un caz să lămuresc ceva. De ce este Aurel Codoban un *filosof-trickster*? Eu cred că aceasta este figura filosofică a post-modernității, pe care autorul *Amurgului iubirii* o întrușchipează cu abilități admirabile. Filosofia actuală nu mai este o știință sau un sistem de cunoștințe ori un tablou general al lumii, nu este o metafizică sau o ontologie, ci un *stil cultural*. Codoban ne înscenează un astfel de stil, în care putem învăța să ne mișcăm sau de la care ne putem abține, dar nu putem evada, întrucât lumea noastră e constituită ca un *stil cultural*, prin limbajele și tipurile noastre de comunicare. Problema nu mai este de a cunoaște sau de a înțelege, cât de *a ști să joci* în stilul culturii tale, de a-ți realiza actualitatea. Adică o problemă de etică culturală. ■

Note

1. *tricky* (adj. engl.) – complicat, delicat, spinos, abil, descurcăreț, înșelător, amăgitor, vicelan, șmecheresc, șmecher; *tricksy* (adj. engl.) – strengăresc, zburdalnic; *trickster* (s. engl.) – șmecher, pișcher; *trickily* (adj. engl.) – în joacă, făcând pe nebulul; *tricksiness* (s. engl.) – caracter jucăuș, poftă de joacă, zburdat, zbenguială.
2. Kundera, Milan – *Nemurirea*, București, Ed. Humanitas, 2002, p. 221 și urm.
3. „Dragostea extracorporeală: o oală pe foc, în care sentimentul ajuns la punctul de fierbere se transformă în pasiune, făcând să tresalte capacul, care începe să topăie și să danseze pe oală ca ieșit din minți.”, idem, p. 233.
4. „Păstrează-ți alteritatea, diferența față de ceilalți, individualitatea care întreține fluxul procesului comunicării, adică iubirea însăși. Alteritatea, diferența, individualitatea – totuși nu unicitatea, care ar bloca principalul comunicarea și ar pune sub semnul întrebării iubirea.” (p. 117).
5. vezi p. 119 și 120.
6. „Întâlnind pe altul prin corpul lui, se reîntoarce ca o altă conștiință la propriul corp. Este motivul pentru care iubirea reușește să îndepărteze pudoarea, să plaseze propriul corp dincolo de rușine ... Or, corpul este de limbaj și se manifestă ca limbaj, ceea ce înseamnă capacitatea proprie de a emite mesaje, de a intra în comunicare.” (p. 121)
7. „Acesta este temeiul pentru o ontologie a comunicării care presupune lumi multidimensionale, lumi plurale, lumi paralele, adică medii de semnificație, ce devin pentru fiecare dintre euri o lume în decursul istoriei lor personale.” (p. 117)
8. „Iubirea a devenit comunicare, iar comunicarea a devenit comunicare corporală. Iubirea convergentă sau simbiotic-corporală face ca orice comunicare să pornească de la corp, nu de la suflet, ca în iubirea pasiune.” (p. 123)

Restitutio Culturale: Ioan Slavici

În cadrul emisiunii "Viața Literară", transmisă de Radio Timișoara, săptămânal, de 14 ani încoace, s-au realizat diverse intervenții radiofonice pe ideea unei restituții culturale din spațiul bănățean. Invitați de marcă au subliniat continuitatea și interculturalitatea Banatului în diverse perioade istorice. Contextualizarea istorică a unei opere a unui scriitor este o coordonată esențială a emisiunilor în discuție.

Așadar, excelenta oportunitate de a-l prezenta pe Ioan Slavici din perspectiva contemporană a devenit subiectul mai multor ediții radiofonice. Colaborarea cu profesorul univ. dr. Cornel Ungureanu a fost și de data aceasta mai mult decât benefică. Despre toate proiectele "Slavici, azi" am aflat tot de la domnia sa. De aici și acroșarea într-un interviu înregistrat pentru fonotecă, cu Titus Slavici, strănepotul scriitorului.

Intonațiile, inflexiunile vocii, nuanțele rostirii unui cuvânt, chiar pauzele între acestea, sunt desigur foarte sugestive într-un interviu radio. Cât poate sugera cuvântul scris/transcris după acest interviu, vedem în cele ce urmează:

– Viorica Balas: *Domnule Titus Slavici trebuie să vă spun că prezența dumneavoastră în emisiunea noastră va duce la creșterea audienței. Ne onorează că ați acceptat să veniți.*

– Titus Slavici: Nu mai puțin. Aș putea să consider că tot ce discutăm aici, la Radio Timișoara, este o mărturie vorbită în primă audiență amplă. Am mai făcut cunoscute unele dintre proiectele - împliniri referitoare la Ioan Slavici, dar nu pentru o arie atât de largă de ascultători.

– *Suntem beneficiarii unei exclusivități deocamdată. Lucrurile, firesc, vor deveni cu mult mai mult mediatizate în timp.*

– Absolut, absolut. Subscriu la acestea toate.

– *Numele pe care îl purtați este desigur onorant. Dar e și o povară. Oricum una plăcută trebuie să fie.*

– Se poate spune și așa. Eu, de când am conștientizat ce reprezintă acest nume am simțit că mă obligă. Mă simt dator să fac ceva după posibilitățile mele. Dacă nu este o onoare care cred că m-ar apăsa. Așa, dacă realizez ceva nu, nu mă apasă.

– *Ați înființat "Fundatia culturală Ioan Slavici" la Timișoara. O universitate și un liceu cu același nume. Ați ales Timișoara gândindu-vă și la faptul că Slavici a fost elev la Liceul piarist (pe actuala strada E. Ungureanu), că l-a întâmpinat pe Al. I. Cuza la gară, împreună cu colegii piariști, atunci când domnitorul pleca în exil?*

– Nu, n-aș putea spune că am avut în vedere aceste momente despre care Slavici povestește mai târziu și scrie, dar, nici nu pot ignora trecerea sa prin Timișoara.

– *Ați ales Timișoara și nu Aradul, de pilda, mult mai apropiat de Șiria, locul de baștină al scriitorului. Aveți o motivație anume?*

– Da. Timișoara, pentru că este un centru puternic al Banatului cultural. Au concurat desigur și alți factori.

– *Iar noi suntem încă o dată onorați că Timișoara găzduiește deja câteva instituții Slavici. Ați investit financiar, pe lângă timp, idei, perseverență. Dați-ne, vă rog, câteva detalii.*

– Deși nu sunt filolog, și nu cred că voi avea vreodată calitatea de cunoscător, specialist nici vorbă, în probleme culturale, totuși mă simt împlinit să realizez ceva în această direcție. Cum vă spuneam, am înființat la Timișoara Universitatea "Ioan Slavici", cu profil tehnic. Eu fiind inginer dr. în economie și calculator, am mers pe acest profil. În cadrul Universității înființată și un centru de cercetare pentru management și contabilitate în afaceri. La ultima conferință științifică pe care am organizat-o, au participat cu lucrări specialiști din țară și din străinătate, peste 63 de lucrări.

– *Se regăsește spiritul scriitorului, dacă ne gândim cât de inventiv a fost în problemele sociale, istorice. A acționat cu pasiune, s-a implicat în vremea sa, după cum îi cereau convingerile. Deși a suferit, a riscat, dar nu s-a fofilat. Vă recunoașteți vreo genă moștenită din familia scriitorului?*

– Oare n-aș crede prea mult despre mine? Dar, extrapolând, s-ar putea afla o filiație. Nu m-am gândit. Eu acționez, lupt să pun în practică un plan și dacă reușesc, e spre dreapta prețuire a scriitorului, pedagogului, omului de acțiune. Tocmai asta voiam să vă spun. Slavici a fost mereu sau mai mult studiat, amintit doar ca scriitor. Dar el a fost și autor de manuale, s-a implicat așa cum spuneți în evenimentele vremii sale. Nu degeaba a făcut închisoare și la români și la unguri. A plătit pentru ideile sale dintr-un anumit moment istoric. Dar a avut demnitatea să nu abdice. Să nu uităm că el a ținut discursul de la Putna. Un prilej de a se adresa unui număr mare de intelectuali ai vremii.

– *Revin la ideea de apartenență familială. Ioan Slavici a scos reviste, le-a inițiat, a fost publicist de forță. Dumneavoastră, iată, ați lansat publicația "Demnitatea" sub egida aceleiași fundații Slavici. Să fie o întâmplare?*

– Și da și nu. Această publicație face parte, este doar o parte din proiectele pe care le avem în derulare. Centrul de zi "Mara", un centru pentru tineret este deja în funcțiune. Proiectul mare este Institutul "Ioan Slavici".

– *Câți pași ar mai fi de făcut până la finalizare? Și ce se vrea să fie acest institut?*

– Avem deja aprobările necesare pentru concesionarea terenului dintre BRD și Ștrandul Termal. Avem banii. Sunt fondurile necesare. Mai sunt încă emoții până ce vedem actele toate în mână. Avem certificatul de urbanism, proiectul e gata. Va fi un complex cultural, universitate, sală de conferințe, bibliotecă. Chiar liceul „Ioan Slavici” va fi mutat aici. Și sediul Asociației Scriitorilor din Timișoara. O piațetă cu o statuie a scriitorului.

■ Titus Slavici

– *Poate un mic muzeu Slavici.*

– Exact. Vom aduce tot ce putem pentru o sală, două de muzeu.

– *Ați avut în mână vreo scrisoare, o ciornă, ceva scris de mâna lui Slavici și care să aibă caracter de moștenire, să zicem, neexpusă încă? Sau dețineți așa ceva?*

– Am văzut, am citit câteva pagini de manuscris, pe are le deține Dan Slavici, profesor arhitect în București, singurul nepot pe linie directă. Tatăl lui a fost frate cu scriitorul și, totodată, este singurul în viață care l-a cunoscut pe Slavici ca persoană în particular. Despre manuscris? Am rămas uimit că nu avea nici o corectură. Parcă ar fi operat înainte, pe computer, fiecare greșeală sau reluare. Cred că își stabilea mental, exact tot ce vroia să scrie.

– *Vedeți! Cine știe dacă înclinația dumneavoastră spre științe exacte, spre matematică, nu vine de undeva dintr-o îndepărtată familie?*

– Nu m-am gândit. Cine poate ști?

– *Îl găsiți pe Ioan Slavici ușor de integrat în actualitate? Ați prelua de la el vreo idee pe care să o puneți în aplicare? Sunteți un manager, un profesor, un om de afaceri, ori toate acestea nu se consumă în van. Aveți mereu nevoie de idei.*

– Da. Să nu vă mire. Răspund prompt. Da. Ar fi ideea regionalizării, a interferențelor culturale. O idee foarte modernă pentru care Slavici, atunci, a suferit.

– *O restituire integrală a personalității lui Ioan Slavici, înaintașul dumneavoastră, presupune aducerea de la Panciu, a rămășițelor sale pământești, în zona sa natală.*

– Avem în acest sens toate aprobările oficiale necesare. De la Ministerul Culturii la Uniunea Scriitorilor, forurile din Arad și Șiria sunt de acord. Trebuie să spun că m-am bucurat foarte mult când am constatat o bună înțelegere, un consens total între toți urmașii privity la această problemă. Inițial era posibil să aducem osemintele scriitorului tot la Timișoara. Înalt Prea Sfinția sa Mitropolitul Nicolae Corneanu a dat chiar ideea să fie o nișă în Catedrală. Ne-am gândit apoi că o înțelegere mai largă și cu factorii din Șiria este binevenită. Totul vreau să se realizeze într-un cadru legal și de onoare meritată pentru Ioan Slavici. Din păcate ne-am lovit de „opozitia” factorilor locali din Panciu. Nu știu din ce rațiuni.

– *Se simt frustrați...*

– Până acum nu și-au amintit că acolo este înmormântat Ioan Slavici. Va fi trecut și acest pas. E nevoie de normalitate, ori ceea ce întrevăd ministerele, Uniunea Scriitorilor, primăriile implicate, nu vor decât instituirea unei stări de normalitate.

– *Vă doresc putere să luptați, să reușiți tot ce v-ați propus pentru restituția Ioan Slavici!*

Interviu realizat de
Viorica Balas

Geopolitica și geografia literară în Europa Centrală

■ Cornel Ungureanu

Moartea și învierea unei științe: geopolitica

Geopolitica a fost, după cel de al doilea război mondial, o știință damnată. Dar nu doar geopolitica fusese compromisă, ci tot ce definea, într-un fel sau altul, Europa Centrală – ceea ce purta numele de Mitteleuropa. Cele două concepte erau strâns legate unul de celălalt. Practic, geopolitica devenea o știință coerentă în momentul în care setea de revanșă a Germaniei umilite la Versailles a articulat o știință a recuperării teritoriale. În slujba lui Hitler, geopolitica a slujit, ca și alte arte sau alte științe, o agresiune și a determinat tabuizări postbelice. După 1946, sinuciderea lui Haushofer părea a pune punct unui timp al geopoliticii. Geopoliticienii aparțineau unui dezastru – poate erau chiar la rădăcina lui. Nu altfel s-a întâmplat cu *Mitteleuropa*, termen lansat în 1916 de cartea lui F. Naumann. *Germania pretutindeni*, sloganul agresiv al unei puteri în delir părea a fi fundamentat și pe tezele Mitteleuropei. și dacă în țările socialiste, așezate sub umbrela Uniunii Sovietice după 1945, geopolitica, geografia politică (și Mitteleuropa) păreau a servi “forțele demonice ale imperialismului”, nici societățile de geografie din lumea liberă nu păreau a privi cu îngăduință geopolitica. Uniunea Internațională de Geografie a interzis dezbaterea sub egida sa a problemelor de geopolitică până în 1964.

Prima diferențiere care se face de obicei este aceea dintre geopolitică și geografie politică. Aici, credem ca și Paul Dobrescu² că e lămuritoare distincția lui Ion Corna (la rândul-i, sprijinindu-se pe Hennig și Kornholz):

“Să fie bine stabilit că geopolitica și geografia politică nu e unul și același lucru, deși ele au o sumedenie de puncte de contact. Geografia politică se ocupă de aspectul și împărțirea statelor la într-un moment dat – așadar cu o permanență – pe câtă vreme geopolitica se ocupă cu mișcările din procesul de devenire al statelor, mișcări care duc la transformarea, înlocuirea sau deplasarea stărilor celor în ființă la un moment dat – cu acestea și cu rezultatele lor. Geografia politică dă instanțee, imagini ale unor stări de moment, la fel cu clișeele fotografice; geopolitica ne prezintă, ca și un film, forțe și puteri în desfășurare”

Dificultățile ridicate de geopolitică sunt legate de situația forțelor “în plină desfășurare”. Atunci când ne ocupăm de forțele “în plină desfășurare” voința de falsificare este, de obicei, impresionantă. Dacă geografia politică este falsificată mai greu, imaginile “forțelor în desfășurare” ilustrează, nu o dată, partizanatul cititorilor.

De aceea, în preambulul faimosului său dicționar³, Yves Lacoste va atrage atenția că “rolul ideilor – chiar și false – este capital în geopolitică, întrucât ele sunt cele care explică proiectele și care, asemenea cauzelor materiale, determină alegerea strategiilor”

Rolul ideilor – “chiar și false” – iată o cale deschisă recuperării lor.

... Și recuperarea unui concept: Mitteleuropa

Înfrângerea Germaniei în 1945 și eliminarea ei de pe scena politică, eliminarea Austriei din ecuațiile de forță, dar mai ales apariția U.R.S.S. ca superputere mondială, așezarea Cortinei de Fier – toate anulează *Central* pe care se miza în secolul al XIX-lea. Nu mai există o Europă Centrală, există doar o Europă de Vest și una de Est, despărțite de Cortina de fier. Geografia politică și, condiționată de ea, geografia literară receptează evenimentul ca atare. Există însă încercări de a sustrage culturile odinioară ale Europei Centrale Europei Răsăritene a comunismului. Începând din 1949 ele se succed cu o neobișnuită repezițiune. Poate cel mai semnificativ studiu este, în această privință, cel pe care Ivar Ivask îl consacră lui Czesław Miłosz, scris atunci când acesta obține, în 1980, premiul Nobel. Lui Ivask i se părea clar faptul că numita cortină de fier n-avea cum să fie suprimată: de aceea trebuia să descopere, în Europa Răsăriteană, un număr de țări care s-ar putea detașa de Uniunea Sovietică. Țările Europei de Răsărit, scrie Ivask, sunt acelea care despart Occidentul de U.R.S.S. Iar culturile Europei de Răsărit ar fi poloneză, maghiară, română, bulgară, finlandeză, estonă, letonă, lituană, greacă, sârbă, croată, slovenă, adică acele culturi care realizează un spațiu de despărțire sau de tranziție între cultura rusă (sovietică) și cea occidentală. Un spațiu pe care el îl numește *Coloana infinită*, după un titlu și un spațiu brâncușian.

Neîndoios că există în anii saizeci o bună concurență între sociologii, filozofii, scriitorii, geopoliticienii (încă neștiți așa, fiindcă termenul e tabu) ai dizidenței sau ai opoziției anticomuniste. Dacă socialismul se sprijină pe artiști, atunci și opoziția anticomunistă ar trebui să înceapă cu ei: e o strategie care a scos în primplan întâi scriitorii, “secundanții.” Geniala mișcare a lui Konrad Gyorgy, cu *Antipolitica* sa, lansează, va spune Vladimir Tismăneanu, un manifest pentru strategia sinuoasei eliberări est-europene:

“Pentru Konrad, a promova antipolitica înseamnă a evita tentațiile milenariste, a tempera acea *ivresse* ideologică și izbucnirile viscerale, precum și a încuraja un «șănătos cinism păgân în fața fanaticilor» Potrivit lui Konrad, o cultură secundară ar stabili autoritatea creativității intelectuale în sferele spiritului, anulând hipnotismul clișeelelor, prin caracterul cathartic al ironiei și un nou simț al obiectivității. Astfel, antipolitica devine o nouă cale de respingere a inutilității disputelor ideologice contemporane și de afirmare a supremației valorilor transpolitice eterne.”

Exemplele convingătoare ar veni din literatură: “Prizonierii ai acestor dileme insolubile, oscilând între utopie și disperare, disidenții intelectuali est-europeni au căpătat un simț al al sociologiei politice suprarealiste necunoscut în occident. Ei sunt urmașii și moștenitorii culturii ironiei apocaliptice, reprezentate de Franz Kafka, Robert Musil, Karl Kraus, Arthur Koestler sau Elias Canetti, o lume în care visele și cultura se împlinesc într-o urzeală alegorică profetică”.

O paranteză: “Trebuie să-l ardem pe Kafka?” (*Realismul nețârmurit*)

Kafka inaugurează “Lista lui Konrad”. Kafka ar putea să fie personajul nr. 1 al “antipoliticii”. El, Kafka, ar putea să fie (și chiar a fost) calul troian introdus în cetatea realismului socialist fiindcă esteticienii (încă ai realismului socialist) simțeau povara constrângerilor. Voiau o “nouă ordine” – o nouă literatură.

De ce a apărut, dintr-o dată, la sfârșitul deceniului al șaselea și începutul celui de al șaptelea pasiunea ideologilor comuniști pentru Kafka? De unde această rapidă, energică recuperare a scriitorului?

În iulie 1962 Sartre adresa de la tribuna Congresului Mondial pentru Dezarmare un apel pentru dezarmare literară. Piatra de încercare a “dezarmării literare” ar fi Kafka. O anchetă apărută în ziarul *Liberation* se desfășura sub titlul: *Trebuie să-l ardem pe Kafka?* Negreșit, era o întrebare cu bătaie lungă. Nu doar opera lui Kafka, ci și scriitorul, omul erau așezați sub semnul întrebării. Trebuie să-l ardem, așa cum naziștii i-au ars rudele – trebuie să-i ardem cărțile, așa cum Goebbels ardea cărțile adversarilor săi politici?

Grele întrebări pentru ideologii comuniști, într-un timp în care Hrușciov arătase, pe larg, că nici Stalin nu-și cruțase adversarii politici. Stalin însuși se făcea vinovat de crime, și încă ce fel de crime! Unul dintre meritele operei lui Kafka, a fost cel profetic. Există o nouă profecție a crimei în paginile sale? Anunța el dezastrul – trecute și viitoare – ale comunismului? Profetismul său trecea de Hitler și ajungea și la Stalin?

Nici vorbă, lucrurile nu trebuiau lăsate de capul lor. Revistele comuniste se sesizează și se pun pe treabă, exegeții “realismului socialist” încep să-și ia misiunea în serios. Și să-și o ia cu atât mai în serios cu cât succesul noii vedete a literaturii sovietice – a lui Soljenitșin – e copleșitor: e atât de mare încât “realismul socialist” trebuia să-și descopere (și) alte repere.

Cu un an în urmă – în 1962, deci anul în care Sartre solicită “dezarmare literară” – apărea *O zi din viața lui Ivan Denisovič*, carte care stârnește entuziasm enorm: prefațată în Franța de Pierre Daix, cartea cucerește mediile de stânga, deja avertizate de “noua orientare” hrușciovistă. În *la nouvelle critique* Boris Taslitzky își va încheia recenziile cărții cu aceste elogii neobișnuite:

“Această carte nu se rezumă și nici nu se povestește, ea se trăiește. Este o carte mare, este un act extraordinar”⁴.

Nu sunt autori de mâna a doua cei care elogiază – sunt lideri ai partidului comunist francez și ai mișcării comuniste internaționale. Însă momentul de vârf al destalinizării pare a fi realizat de apariția volumului *Pentru un realism nețârmurit*. Sigur că exclamația cu care Aragon își începe prefața la cartea lui Garaudy, în 1963, trebuie citată azi cu înțelegerea cuvenită. Scrie chiar Louis Aragon, una dintre cele mai puternice autorități ale stângii franceze, laureat al premiilor Lenin, Stalin, figură centrală a Doctrinei, omul care jurase în repetate rânduri pe “mon parti” – insul de la care începea, pentru deceniul al șaptelea, chiar ideea de *realism socialist*:

“Consider această carte un eveniment. (*Pentru un realism nețârmurit*, n.n.) Pentru ceea ce spune și pentru omul care o spune. Pentru clipa în care apare și ca o garanție cu privire la viitor. Ca termen final și ca punct de plecare. Pentru ceea ce distruge și ceea ce îngăduie. Deopotrivă refuz și preludiviu.”

Roger Garaudy este, în 1963, mâna dreaptă a Liderului, asul propagandei, ideologul care scriese cărți celebre despre "actualitatea marxism-leninismului", ins tradus în țările socialiste care voiau să afle mai bine ce-i cu noua ideologie. Nu trecuse încă prin niciuna dintre celebrele-i convertiri. Așa că Aragon nu poate fi decât de partea aliatului/ideologului său. Și va sublinia entuziasmat importanța eliminării granițelor realismului socialist, atât de bine delimitate de ideologii comuniști de odinioară:

"Socotesc această carte un eveniment. Întrucât atinge lucrurile esențiale ale vieții și gândirii mele. Vreau să vorbesc despre ea dintr-un punct de vedere personal.

Strădania vieții mele a fost exprimarea lucrurilor ce există în afara mea, care m-au precedat în lumea aceasta și care vor dăinui când eu voi fi dispărut din ea. În limbajul abstract, aceasta se numește realism și ne străduim să vorbim despre el fără acel ton tragic pe care puțin lipsește să-l adopt. Realismul joacă o partidă în care miza nu este numai el însuși, dar în care el însuși e în joc. Dacă pierde, cel care și-a ales această vocație, pierde totul: nimic nu-i va rămâne și în zadar veți pretinde contrariul, tot omul are în taina sufletului său această ambiție ca ceva din el să rămână... Există mulțimea nenumerată a celor ce își scriu numele pe copaci sau pe pietre, nu-i așa? Tragedia lor e tragedia mea."

Nu-i simplu, poate exclama cititorul anului 1963, obișnuit cu certitudinile doctrinarilor comuniști. Ei nu se îndoiu de nimic, ei erau mereu siguri. *Realismul joacă o partidă...* e o propoziție greu de înțeles dacă nu ne amintim că suntem după Congresul al XX-lea, care evocase crimele lui Stalin; că suntem după intrarea tancurilor sovietice în Budapesta și imensul succes a cărții lui Soljenitșin, *O zi din viața lui Ivan Denisovici*.

Și cu doar cinci ani înainte de intrarea tancurilor sovietice în Praga.

Finalul *Introducerii* lui Aragon sună așa: "Cartea lui Roger Garaudy constituie un eveniment într-o lume în care arbitrarul încearcă să ia masca științei, dogmatismul înfățișarea artei. În calitate de realist, și vă rog să mă înțelegeți: în calitate de realist socialist, (s.n., C.U.) mă închin eu în fața seninei lui cutezante și îmi place să cred că oamenii tineri pe care totul, la noi, tindea să-i îndepărteze de realism, vor vedea în această carte începutul unei meditații active în care arta contribuie la transformarea lumii..."

Nu atât Picasso, nu Saint-John Perse îl interesează pe cititor, cât ideea realismului fără țărături, așa cum el este întruchipat de Kafka. Și nu atât realismul își juca în 1963 teribilele lui pariuri, cât întrebarea:

Trebuie să-l ardem pe Kafka? Trebuie să reinventăm Auschwitz-ul?

Auschwitz-ul se instala – mai mult sau mai puțin subversiv – în centrul unei întrebări, devenind, el însuși, un reper pentru neliniștile omului de cultură. Dar Europa Centrală putea să se exprime prin Auschwitz? Desigur că anii următori vor descoperi două repere care să dea Europei Centrale acea intensitate culturală mântuitoare: fiecare dintre marii scriitori de la Viena începutului de secol XX, fiecare scriitor exponențial al perimetrului imperial purta cu sine sentimentul autodistrugerii. Al călătoriei prin infern. Presimțea, prin opera lui, nu doar agonia și sfârșitul Imperiului, ci și Auschwitz-ul.

Iată, chiar din Rusia veneau imaginile unei călătorii prin infern. *O zi din viața lui Ivan Denisovici* descrie o zi din "altă lume" – dintr-un univers alternativ – așa cum descrie și *Metamorfoza*. Ivan Denisovici Șuhov trebuie să învețe să supraviețuiască – să descopere o strategie a supraviețuirii, așa cum încearcă și Gregor Samsa. E, și el,

închis în corpul său. Trebuie să-și adapteze corpul la "noua lume" care poate, în fiecare clipă, să-l distrugă. E lumea frigului, a înghețului. Ființa se poate "congela". Materializarea progresivă a speciei triumfă și în lagărul său, așa cum triumfase și în camera lui Gregor Samsa.

Concluzia la care ajung ideologii realismului socialist (că "nu trebuie să-l ardem pe Kafka") înseamnă momentul inaugural al primăverii de la Praga, dar și al resuscitării unui concept necesar anulării Cortinei de Fier: Europa Centrală. El se naște sub semnul imaginărilor care își construiește o geografie a lui.

Numărul 5 din 1964 al *Secolului XX* nu ar fi trebuit să fie pentru români o nouă invitație la lectură și probabil că nici nu a fost doar atât. Kafka e tradus cu pagini fundamentale, care creează în România un sentiment eliberator: se naște, practic, o nouă literatură – una care construiește nu în interiorul realismului, ci într-o paradigmă ANTI, care să valideze valorile replicii. Dacă la începutul anului 1965 și în 1966 Dumitru Țepeneag structurează proza onirică, Dejunul pe iarbă (1968) și Noaptea inocenților (1969) dar mai ales Lunga călătorie a prizonierului (1971) cuceresc vedete noi în interiorul unei "alte literaturi". Dar nu numai prozatorii tineri o iau razna prin geografiile imaginare ale visului: autori bine așezați în interiorul unei literaturi realiste (realist-socialiste) evadează. Zaharia Stancu (*Ce mult te-am iubit*), Laurențiu Fulga (*Alexandra și infernul*), Marin Preda (*Moromeții*, II), ca să nu mai vorbim de A.E. Baconsky, se sustrag constrângerilor, în numele unor opțiuni fără îndoială subversive.

Desigur, un paragraf special ar merita A.E. Baconsky, autor al unei oniriade "decadente" în *Echinoxul nebunilor* și al *Bisericii negre*, prima recitare a lui Kafka din unghiul de vedere al unui dezastru spiritual. Dar felul în care scriitorii central și est-europeni descoperă, prin Kafka, lumea absurdă în care trăiesc, ar merita un capitol aparte.

Geopolitică, geografie politică și geografie literară. Cazul Mitteleuropa.

Nu numai cultura ironiei apocaliptice, așa cum credea Konrad, poate slui ruptura de ideologia totalitară. Personajul grotesc, eroul popular al comediei cehe, celebrul Svejka va putea deveni unul dintre liderii de opinie. Tragicomediile lui Forman, Menczel, Chitilovei etc. ilustreau un tip de impas și un dezastru. Idilicul conjugat cu grotescul puteau defini dimensiunile unei înfrângeri. Așa că, după 1968, inițiativa cehă va juca un rol central în geopolitica anticomunistă. De fapt, prin Havel putem înțelege de ce eroul lui Hasek e un erou absurd. Întoarcerea lui Havel către Ionescu nu e lipsită de semnificații: el aduce în centrul atenției nu doar o Europă fracturată, ci și o lume absurdă...care poate deveni una coerentă, logică, dacă regăsește puterea celor fără de putere. Puterea celor fără de putere – un canon identitar al Mitteleuropei.

De fapt, extraordinarul succes al studiului lui Kundera, *Tragedia Europei Centrale* nu trebuie separat de revenirea, în atenția tuturor, a Geopoliticii – știință validabilă azi. La începutul anilor șaptezeci geopolitica nu mai era o știință interzisă, la începutul anilor optzeci intră în actualitate.⁷ Scris și apărut în Franța în 1983, tradus, cu un imens succes în Statele Unite în 1984, *Tragedia Europei Centrale* aparține momentului geopolitic al anilor optzeci.⁸ Fiindcă în anii optzeci, apoi în anii nouăzeci sunt traduși, recitiți, recuperăți,

studiați, considerați "clasiți" chiar Ratzel, Haushofer, bestiile germane: ultimul, agent al lui Hitler și (posibil) criminal de război.

De fapt, e bine să recitim *Antipolitica* lui Konrad. Trecerea către marii scriitori, către marii artiști, cei care favoriză apocalipsa (Auschwitzul, Noul Centru!) favorizează nu doar apariția dizidenței, ci și apariția "noilor geopoliticieni" exprimați prin literatură. ■

Note:

1. Iată cum definește geopolitica *Micul dicționar filozofic* realizat de marxist-leniniștii-staliiniști de la începutul anilor cincizeci: "Geopolitica – "teorie" pseudoștiințifică fascistă, care tinde să fundamenteze, invocând factorii geografici, politica externă a imperiaștilor. Geopolitica încearcă să dovedească că însăși situația geografică a puterilor imperialiste cere, chipurile, lărgirea granițelor și cucerirea spațiului "vital" pe seama teritoriilor altor țări. (...) Geopolitica a fost, alături de teoria rasistă, de care este strâns legată, una din pietrele unghiulare ale "ideologiei" hitleriste banditești de dominație mondială." Și, după ce anatemitizează personalitățile definitorii ale acestei științe ultrareacionare: "Vorbind despre o geografie "globală", adică o geografie care nu ține seama de hotare, geopoliticieni contemporani din S.U.A. și țările satelite ale S.U.A. pledează intens pentru renunțarea la principiul suveranității naționale și crearea unui fel de suprapimperiu în fruntea căruia va fi "rasa" americană a "stăpânilor". Este neîndoiește că aspirațiile geopoliticienilor americani vor suferi un eșec ca și cele ale precursorilor lor – fasciștii germani." (*Mic dicționar filozofic*, Editura de Stat pentru literatură politică, 1954, pp. 254-255) Alerta față de geopolitică nu dispăre după eliberarea de umbrele staliniste. Nu departe de termenii fixați de "micul dicționar" se află cartea lui Guenther Heyden, considerată de referință chiar la începutul anilor șazeci. Iată câteva fraze din prefața la ediția românească: "În ianuarie 1957, când am încheiat lucrarea de față, care acum apare și în versiune românească, înarmarea atomică a militarismului german se afla încă în stadiu de proiect. De atunci însă acest proiect a început să fie realizat cu o febrilitate care face de prisos orice comentarii. Înarmarea atomică este menită să susțină pretențiile teritoriale ale guvernului imperialiștilor germani – singurul guvern care revendică deschis regiuni aparținând altor țări europene și să slujească la pregătirea instaurării, în primul rând, în Europa răsăriteană, a unei "noi ordini" (...) Teoriile geopolitice ale imperialismului german, care constituie obiectul prezentei lucrări, joacă în această privință un rol deosebit. Ele sunt menite, înainte de toate, să justifice din punct de vedere teoretic, politic și moral pretențiile asupra unor teritorii aparținând altor state... Aceste teorii reprezintă una din formele pregătirii ideologice a războiului" (Guenther Heyden, *Critica geopoliticii germane*, Ed. politică, 1960, p.3-4)
2. Paul Dobrescu, *Geopolitica*, comunicare.ro, 2003, p.30
3. Yves Lacoste, *Dictionnaire de geopolitique*, Flammarion, Paris, 1993, p.101
4. Andre Gisselbrecht, *Que faire de Kafka? In la nouvelle critique*, revue du marxisme militant, mars 1963, pp 73-81.
5. *la nouvelle critique*, revue du marxisme militant, no. 144, april 1963 pp.131-136. În același număr, revista traduce ample fragmente din studiul lui Ernst Fischer, Franz Kafka, apărut în *Sinn und Form*, no. 4/1962 cu explicația: "Cu esul de mai jos continuăm publicarea de texte critice marxiste asupra lui Franz Kafka. Fischer, austriac ca și Kafka, îl situează în patria sa și în timpul său...el face din Kafka introducătorul în literatură a unei fășii noi de realitate, din realitatea noastră de oameni ai secolului XX; în fine, el are grijă să lege, într-un ansamblu semnificativ viziunea lumii și stilul și tehnicile lui Kafka Acest eseu se înscrie deci în efortul, care trebuie să fie continuat, de a-l curăța pe Kafka al "lumii reale"."
6. Roger Garaudy, *D'un réalisme sans rivages*, Picasso, Saint-John Perse, Kafka, 1963, Librairie Plon. Cităm după Roger Garaudy, *Despre un realism nețărături, Picasso, Saint-John Perse, Kafka*. În românește de Paul Dinopol, E.P.L.U., 1968.
7. Haushofer, Karl, *De la Geopolitique*, Fayard, Paris, 1986; Yves Lacoste, *Dictionnaire de geopolitique*, Flammarion, Paris, 1993; Paul Claval, *Geographie culturelle. Un nouvelle approche des sociétés et des milieux*, Armand Colin, 2003, pp 25-32; Aymeric Chauprade, Francois Thual, *Dictionnaire de geopolitique* Elipses Editions, 2000, versiunea românească, Ed. Corint, 2003; Paul Dobrescu, *Geopolitica* comunicare.ro 2003
8. Cornel Ungureanu, *Mitteleuropa periferilor*, Ed. Polirom, 2002, pp.7-12

Politica de autonomie a lui Gh. Gheorghiu-Dej

■ Dorina Orzac

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial aduce România alături de URSS și o face parte a Blocului Sovietic. Rațiunile constituirii lagărului socialist țin de satisfacerea cerințelor de securitate ale URSS și acestea se realizează prin două componente; satelizarea¹ și sovietizarea². Zece ani mai târziu, România era percepută ca *cel mai sovietizat stat din bloc* și se identifică prin relație directă cu Moscova. În acest context, politica sa externă nu putea să se desfășoare decât în cadrul schițat și impus de URSS. Pornind de la această realitate, încercarea de a construi o nouă direcție în abordarea relațiilor externe prezintă un interes deosebit.

Încercările de reevaluare și re poziționare a României în relațiile internaționale sunt facilitate, în primul rând, de modificările de atitudine ale Moscovei față de *sateliții săi*, îndeosebi după 1957. În acest timp, în România, ca de altfel și în celelalte state, „ușa deschisă de Hrusciov dezvoltărilor autonome din țările satelite a dat un impuls ideilor și reacțiilor identitar-naționale, care își făcuseră deja loc în mentalul conducătorilor din aceste țări”³. Dej speculează această oportunitate pentru a-și atinge câteva obiective foarte importante: obținerea legitimității pentru el și noua sa echipă; legitimitate internă pentru PMR; reevaluarea imaginii României în plan extern (ceea ce ar fi dus implicit la schimbarea opțiunii în ceea ce privește PMR). Vladimir Tismăneanu surprinde extrem de realist aceste aspecte arătând că „gruparea deșistă încearcă să se opună destalinizării, scornind o platformă naționalistă...”. Speriați de posibilitatea izbucnirii unor revolte interne, de lipsa suportului popular, de incapacitatea structurilor comuniste de a *edifica statul comunist după modelul stalinist*, de slabele rezultate obținute în procesele de colectivizare și industrializare, comuniștii români încearcă să-și construiască o nouă identitate, strâns legată de aspirațiile populare. Au nevoie de acest lucru nu pentru a duce o politică de reală autonomie față de URSS, cât mai ales pentru a bloca eventuala intervenție a Moscovei în direcția adoptării unor măsuri de liberalizare și modernizare în plan intern. Chiar dacă asemenea măsuri vor fi luate după 1960, ele trebuiau percepute ca fiind consecințe ale politicii inițiate de PMR, nu urmări ale intervențiilor venite dinspre Moscova. Practic, Dej a *capitalizat*⁵ pierderea de autoritate a lui Hrusciov pe plan intern, destinderea dintre cele două blocuri politico-militare, pentru a afirma un drum propriu pentru România, în fapt o reafirmare a venerabilei strategii staliniste.

Pentru a-și atinge obiectivele, Dej elaborează și pune în practică o strategie care vizează două planuri de acțiune: unul intern, caracterizat de un discurs patriotard ce exacerbează sentimentele antisovietice ale românilor⁶ și-i consacră pe liderii români ca „principali actori ai mișcării comuniste”⁷; angajamentul față de o politică de industrializare completă, care trebuie văzută nu numai din perspectiva PMR de a oferi României o poziție similară Cehoslovaciei sau RDG în cadrul CAER sau din dorința de a se opune viziunii sovietice asupra economiei socialiste, ci și prin promovarea ideilor leninist-staliniste într-o

perioadă când accentul se punea pe dezvoltarea ramurilor industriei de consum, încetinirea ritmului de industrializare și diminuarea suportului sovietic pentru investiții în industria grea; măsuri menite să liberalizeze regimul, și unul extern, ce constă în adâncirea legăturilor cu Occidentul, cu Iugoslavia, China, permanentizarea atitudinii de *frondă* în raporturile cu URSS.

În ceea ce privește debutul acestor acțiuni, există trei opinii:

1. 1955, când devin vizibile eforturile de abordare a Occidentului, PMR oferindu-se să reglementeze chestiunile financiare în litigiu cu Anglia, Franța. Dar opoziția se manifestă mai mult la nivel verbal, ca un program de intenții. Se vorbește de asemenea de impactul pe care Raportul Secret prezentat de Hrusciov, la cel de-al XX-lea Congres al PCUS, l-a avut asupra lui Dej⁸.

2. 1958, în contextul primelor discuții legate de adoptarea unui nou statut pentru CAER și afirmarea principiilor specializării muncii în blocul socialist, retragerea armatei sovietice în august, „disponibilitatea de a accepta credite de piața vestică”⁹.

3. 1962 este văzut de cei mai mulți¹¹ ca fiind momentul cel mai reprezentativ pentru debutul politicii de diversitate inițiată de PMR. De acum, politicile partidului român și sovietic devin divergente și diferendele se manifestă public.

Politica externă românească s-a derulat practic, în funcție de natura raporturilor cu: URSS, CAER; SUA și statele vestice; China, Iugoslavia, Albania. Obiectivele României urmau să fie diferite în funcție de interesele particulare pentru fiecare țară, să reprezinte punctul de vedere al României, dar conform și cu interesele Blocului¹². Relațiile cu URSS au îmbrăcat forme diverse, de la poziții distincte privind rolul și funcțiile CAER, modul de manifestare al statelor comuniste pe arena internațională, până la punerea în discuție a rolului lui avut de URSS în impunerea comunismului în România, contestarea rolului său de lider. Manifestările opoziționiste vor îmbrăca o diversitate de forme, se înmulțesc voturile independente la ONU, regimul lui Dej capătă neașteptat de repede „respectabilitate internațională”¹³, legațiile franceză și britanică sunt ridicate la rangul de ambasade, sunt reluate contactele diplomatice cu Tirana, se încheie acordul cu Iugoslavia pentru construirea hidrocentralei de la Porțile de Fier. Acum este momentul când se impun schimbări și în plan intern: o relaxare a regimului polițienesc, eliberarea deținuților politici, începutul campaniei de derusificare, crește rolul Academiei, începe procesul de reabilitare a unor noțiuni de patrie, naționalism, instrumentul folosit fiind istoria, se publică volumul *Marx despre români* în 1964, este tratat diferit rolul jucat de Armata Roșie în 1945, se vorbește despre nedreptatea ocupării Basarabiei. În multe privințe, polemica asupra Basarabiei a devenit un barometru al stării legăturilor româno-sovietice¹⁴.

Contactele cu China au urmat în acești ani o linie sinuoasă, fluctuantă, dar ascendentă. În contextul anilor 60, relațiile cu Iugoslavia se îmbunătățesc vizibil. Lui Dej i se oferă, în cadrul

vizitei din 1963, posibilitatea de a se adresa Adunării Naționale, Skuptina¹⁵. Primirea, cu mai multe onoruri decât a lui Hrusciov și colaborarea economică în cadrul proiectului Porțile de Fier, arată că relațiile cu statul iugoslav au evoluat de la „condamnare, respingere până la colaborare”¹⁶.

Relațiile cu USA și țările Occidentale au reprezentat o componentă importantă a demersului lui Dej. Ele s-au dorit atât o contrapondere a influenței sovietice, cât și o sursă de finanțare a proiectelor de industrializare a României. Nu trebuie, însă, să pierdem din vedere și opiniile care afirmă că această apropiere de Apus a fost susținută chiar de URSS în scopul obținerii accesului la tehnologia străină. Mai ales scopurile SUA devin clare după 1960: constituirea unor noi relații cu țări care vor să capete mai multă independență, dar nu-și pot permite încă o izolare totală¹⁷. România va impulsiona la rândul ei relațiile cu SUA. Delegațiile economice trimise în SUA, turneele artistice organizate, rapoartele Legației de la București vor schimba imaginea României, de la cea de stat sovietizat la cea de campion al independenței. Însă cel mai mult, percepția despre România a fost modificată de mass-media. Acest fapt a fost conștientizat atât de administrația americană, în dorința de a-și impune Congresului propria viziune asupra relațiilor cu statele comuniste, cât și de autoritățile române, care permit accesul reporterilor americani în țară, li se oferă posibilitatea de a vizita platformele industriale, de a călători, pentru a lua pulsul evenimentelor¹⁸. Departele de afaceri diplomatice, supusă limitelor gândirii și acțiunii umane, politica de autonomie a României se prezintă astfel ca o încercare de a revaloriza statutul internațional al unei țări ce se pierdeuse mai bine de 10 ani în masa amorfă și uniformă a blocului comunist.

Note:

1. Procesul prin care țările din Europa de Est s-au supus imperativelor politicii externe sovietice.
2. Procesul prin care se marchează adoptarea modelului instituțional sovietizat, devenit unic criteriu de construire a structurilor politice, economice, sociale.
3. Liviu Târziu, teza de doctorat, p. 347.
4. V. Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, București, Ed. Univers, 1995, p. 154.
5. *Ibidem*, p. 95.
6. King, *History of the Romanian Communist Party*, Stanford, Hoover Institution, 1980, p. 135.
7. V. Tismăneanu, „Gheorghiu-Dej and the Romanian Workers' Party; from de-Sovietisation to the Emergence of Nation Communism”, in *Cold War International History Project*, p. 1.
8. K. Jowitt, *Revolutionary Breakthrough and National Development: the Case of Romania 1944-1965*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1971, p. 202.
9. D. Deletant spune că Dej și-a demonstrat fidelitatea față de URSS de frica demonstrațiilor studentești și a minorității maghiare. Este vorba de o convergență a intereselor cu URSS și nu doar obediința servilă a determinat poziția adoptată de Dej și de tovarășii săi.
10. I. Rațiu, *România de azi, Comunism sau independență*, București, Ed. Condor, 1990, p. 52.
11. R. King, K. Jowitt, M. Shafir.
12. „Congresul al II-lea al PMR, ședința Prezidiului Consiliului de Miniștri, 28 februarie”, in *Romania and the Warsaw Pact*, vol. I, pp. 72-78.
13. V. Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în prezent*, București, Humanitas, 1995, p. 305.
14. R. King, *History of the Romanian Communist Party*, Stanford, Hoover Institution, 1980, p. 135, 140.
15. *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Beta*, București, Polirom, p. 124.
16. G. Ionescu, *Comunismul în România*, București, Ed. Litera, 1994 p. 328.
17. Joseph Harrington, Bruce Courtney, *Relațiile româno-americane 1945-1990*, Iași, Institutul European, 2002, p. 234.
18. Paul Quinlan, *The United States and Romania*, p. 105.

Modelul ceaușist în regimul politic comunist

George Cipăianu

În 22 martie 1965, în România, un comunist relativ tânăr, de patruzeci și ceva de ani, Nicolae Ceaușescu, ajungea prim-secretar general al Partidului Muncitoresc Român (PMR). Murise Gheorghiu-Dej, încercat de păcate dar și de merite în ochii aderenților săi, merite pentru cauza comunistă, după un început de dezgheț timid în țară și de o promițătoare, în ochii unora, încercare de a delimita interesele națiunii sale de cele ale patronului sovietic. Înzestrat cu multă viclenie, Ceaușescu, creatura lui Gheorghiu-Dej, a partidului și a sistemului, a preluat toată moștenirea antecesorului său, dar nu ezită să atace regimul lui Dej, cu acuzații grele la adresa acestuia, care trebuiau să lovească prin ricoșeu în membrii conducerii de atunci, care-i făceau, sau puteau să-i facă acum, concurență. Dezavuându-l pe Gheorghiu-Dej, Ceaușescu urmărește obiective proprii, și anume: "...să sublinieze vulnerabilitatea fostului Birou Politic – spunea un istoric – și să se disocieze pe sine de vinovăția unui regim cu care era iremediabil solidar. Solidaritatea lui rămâne pecetluită, prin cariera străbătută de el sub acel regim, care l-a adus de la situația de obscur aparatcik la poziția nevisată de lider suprem al Partidului, prin contribuția lui nemijlocită, câteodată nesolicitată, la unele dintre cele mai abominabile abuzuri ale acelor vremi – de exemplu organizarea procesului lui Pătrășcanu; și mai ales prin perpetuarea sub propria sa dictatură, în variante nu areori agravante, a structurilor vechiului regim, pe care îl osândește reproducându-l". Nicolae Ceaușescu a lucrat foarte abil în 1968 cu problema "reabilitărilor" victimelor lui Dej: a scăpat de niște adversari și s-a ales cu un plus de popularitate: s-a prezentat ca omul dreptății în fața unui popor sătul de abuzuri, căci rezultatele anchetelor au fost publicate. Părea că în România răsărea soarele prevestitor de ameliorări. Oamenii aveau impresia că se respiră un aer proaspăt și se simțeau parcă mai liberi. Până când?

Impetuozitatea lui Ceaușescu constată încă de la început de cei care l-au cunoscut² este dublată de o remarcabilă abilitate, semnalată și de unele documente oficiale americane, care constatau la 14 martie 1968 că el reușise să-și extindă controlul asupra structurii guvernamentale, plasând oameni de-ai săi "...in key positions in the newly-enlarged Council of State and Ministers", înlăturând suporteri ai regimului lui Dej. Politica sa de schimbare a subordonării unor instituții sau a structurilor apare observatorilor americani ca o manevră a lui Ceaușescu pentru întărirea propriei sale poziții, dar i se recunoaște acestuia abilitatea care, mai târziu, i-a făcut pe mulți occidentali să-l socotească un om de stat remarcabil.

Anul 1968 este anul în care Nicolae Ceaușescu marchează puncte importante. Este anul în care trupele mai multor țări comuniste europene (toate în afară de România și Iugoslavia) au invadat sub conducere sovietică Cehoslovacia, unde începuse experimentul inovator de care și-au legat numele Alexander Dubcek, Jan Svoboda, Josif Surkovski. Aceasta este o etapă importantă în construirea așa-zisului "comunism național" al lui Ceaușescu. Liberalismul ceaușist inițial era un liberalism de față, populist, fără consistență, datorită menținerii și consolidării vechilor instrumente ale opresiunii moștenite de la Dej, izvorâte din natura sistemului, a ideologiei leniniste. În

România ceaușistă nu exista libertatea cuvântului, libertatea călătoriei peste hotare, libertatea asocierii, libertatea propagării ideilor. Comunismul național implică interesul național, ori interesul "național" al tuturor șefilor comuniști era menținerea sistemului comunist și a lor în vârf, în calitate de "cârmaci" autodeclarați, indispensabili și exclusivi, așa cum demonstra Liviu Țărau, colegul nostru, în teza domniei-sale de doctorat. În realitate Ceaușescu a instituit un "stalinism antisovietic"³; după expresia unui autor, care a zădărnicit pătrunderea relaxării post-staliniste din Uniunea Sovietică.

Pentru România „evenimentele [conjugate] din 1968-69 – spune același autor – au pus o pecete profundă nu numai asupra traiectoriei ulterioare a stalinismului din România, ci și asupra prăbușirii lui și asupra drumului atât de anevoios spre poststalinism. Principalele direcții pe care s-au făcut, ori se mai fac resimțite, direct sau indirect, aceste repercusiuni au fost: refuzul reformei sub aparența protejării ei, promovarea unei independențe naționale întemeiate pe strategia stalinismului antisovietic, utilizarea asistenței financiare acordate de Occidentul antistalinist ca principală sursă pentru stabilizarea precipitată a economiei românești [...]⁵.

Amalgamul prolix de idei leniniste, staliniste, de procedee, metode, căi de urmat, idei personale ale dictatorului de la Scornicești poartă numele de "ceaușism". O primă trăsătură ar fi populismul strident: poporul deține înțelepciunea (sigur nu atât de valabilă ca cea a partidului); el trebuie să fie principalul inspirator al creației și beneficiar al realizărilor, al artei. Sloganul "Ceaușescu și poporul" întruchipează legătura indestructibilă a liderului cu masele, indestructibilă și neintermediată, în realitate legătura unui comunist incult și complexat cu un popor pe care îl disprețuia.

O dimensiune definitorie a ceaușismului este naționalismul, care a degenerat în șovinism, bazat pe și profitând de naționalismul tradițional, latent în societate. Apelul repetat la tradiția voievodală, spre care se aruncă punți comuniste ca spre o altă epocă, congeneră, de măreție, reabilitarea lui Vlad Țepeș, cu care Ceaușescu, ajutat de establishmentul cultural oficial, vrea să se asemene, dur dar drept ca el, întotdeauna în slujba poporului și a țării⁷ conferă substanțialitate legitimanță, trebuie să asigure o dimensiune legendară în viața națiunii acestui personaj grosolan, spune Pacepa, megaloman, șiret, incult, intrigant, ahtiat după putere, semimaniac, lovit de mania cripto-paranoică a adulației. Exagerând meritele românilor în detrimentul minorităților, el se glorifică pe sine însuși, scăldat în apele înșelătoare ale unui grotesc cult al personalității, folosind civilizația națională în scopuri egoiste de putere. Așa-zisele valențe naționale ale ceaușismului au fost alimentate și de relația curioasă cu URSS, de această în cel mai bun caz autonomie⁸, ale cărei caracteristici economice, politice și militare mai trebuie încă studiate, nelipsind opiniile că ea era rezultatul unui marșandaj comunist româno-sovietic. Oricum "autonomia" românească față de URSS a fost posibilă pentru că ea nu a jenant obiectivele sovietice esențiale, nici de securitate, nici de altă natură: în interior regimul rămâne ortodox și rigid, România își respectă obligațiile din Pactul de la Varșovia și acceptă poziția specială a Moscovei în

lumea comunistă. "The Soviet Union also remains a factor in the legitimation of the Romanian Communist Party"¹⁰. O clică redusă numeric, sprijinită masiv de Securitate¹¹, folosindu-se de partid ca de un instrument docil duce o politică economică și socială aberantă, supune națiunea la eforturi supraomenești exploatănd până la limită forța de muncă și utilajul, luând măsuri catastrofale în agricultură, în probleme de programare, însămintare, contracte, prețuri. A rezultat degradarea forței de muncă în industrie și alte sectoare, pierderea spiritului întreprinzător, a inițiativei, a responsabilității, a respectului față de muncă, față de cauza publică, folosirea limbajului dublu, atomizarea societății și alienarea intelectualilor, rămânerea în urmă în tehnologie, industrie, știință, nivel de trai.

Toate acestea se petrec în contextul atotputerii propagandei, sub impactul discursurilor găunoase ale liderului care este tot mai izolat și detestat de națiune pe care o supune la o supraveghere permanentă, a străinilor mai ales, prin întărirea serviciilor secrete și crearea psihizei omniprezenței și omnisicienței acestora¹².

Alături de Ceaușescu sunt responsabili pentru această involuție cei care l-au ajutat să facă ce-a făcut și noi ceilalți, dar în altă măsură, care i-am lăsat să facă ce au făcut. I-am lăsat să pervertească spiritul public, să surpe încrederea între oameni, să năruie bazele edificiului social. Acest răstimp din istoria României trebuie bine studiat, cunoscut de toți românii pentru ca să știm ce se cuvine să extirpăm în societatea noastră dacă nu vrem să ne compromitem viitorul.

Note:

1. Pavel Câmpeanu, „Ceaușescu, anii numărătorii inverse”, Polirom, București, 2002, p.242.
2. Vezi supra, nota 1.
3. *Politicile de securitate națională ale SUA și URSS și impactul lor asupra României 1945-1965. Interpretări istoriografice și reconstituire istorică*, (teză de doctorat, manuscris).
4. Câmpeanu, p.251.
5. *Ibidem*.
6. Vezi și opinia lui Trond Gilberg, *Nationalism and Communism in Romania. The Rise and Fall of Ceausescu's Dictatorship*, Westview Press, Boulder, San Francisco&Oxford, 1990, p.49. Nu împărtășesc părerea autorului că ceaușismul ar fi fost o formă de comunism național.
7. *Ibidem*, p.51.
8. Robert R. King, *A History of the Romanian Communist Party*, Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, 1980, p.36.
9. Țărau, pp.401, 409-417; Pacepa, *Horizons Rouges*, Presse de la Cité, Paris, 1987, pp. 27-28, 41.
10. King, p.137.
11. Deletant, *Ceausescu and the Securitate. Coercition and Dissent in Romania, 1965-1989*, Hurst and Co., London, 1995, passim.
12. Pacepa, *Op. cit.*, p.105.

Alegerile din 19 noiembrie 1946 în România

■ Virgiliu Țărău

Procesele electorale au devenit, treptat, pe parcursul secolului al XX-lea unul dintre subiectele centrale ale oricărei istorii clasice, politice. De la nivel descriptiv reconstituirea au evoluat spre palierul analitic, formal și substanțial, care încorporează alături de instrumente, concepte și metodologii specifice istoricului, pe cele dezvoltate în domeniul științelor sociale. Ca urmare, dimensiuni specifice științelor politice, sociologiei, psihologiei sociale au fost încorporate în demersurile istorice ce au vizat studierea instituțiilor, proceselor și tehnicilor electorale.

În perioada postbelică peste 125 de regimuri politice din lume au realizat, într-un moment sau altul, tranziția spre un guvernământ democratic. Mare parte dintre aceste autocrații au folosit, în rândul lor, procesele electorale pentru a valida și legitima forma de putere politică asumată prin mijloace nedemocratice.

Alegerile au devenit în această perioadă unul dintre criteriile consacrate internațional pentru definirea caracterului democratic sau autocratic al regimurilor politice. Momentul original al acestei evoluții - Conferința de la Ialta - a fost și mai este încă mult discutat în istoriografie, fiind asociat, mai ales, în memoria cetățenilor din estul Europei cu un „act de vânzare” al acestei arii geografice de către puterile occidentale către Rusia sovietică. Vina asupra acestei interpretări o poartă felul în care principiile democratice asumate de către Marile Puteri prin Declarația asupra Europei eliberate, și în particular, criteriile electorale consacrate în acest document au fost transpuse în fapt. De fapt, în opoziție totală cu principiile asumate și în pofida eforturilor făcute de statele occidentale pentru respectarea acestora, procesele electorale ce au avut loc în aceste state (Bulgaria - august și noiembrie 1945, octombrie 1946; Iugoslavia și Ungaria - noiembrie 1945; Albania - decembrie 1945; Cehoslovacia - mai 1946; România - noiembrie 1946 și Polonia - ianuarie 1947) au consacrat puterea partidelor comuniste locale sprijinite de către Uniunea Sovietică. Guvernele provizorii dominate de către comuniști prin intermediul unor alianțe politice proiectate la Moscova - așa numitele fronturi naționale - au reușit prin presiuni juridice, măsuri polițienești, fraude și falsuri să obțină legitimarea puterii pe calea unor scrutinuri ale căror rezultate nu au fost puse nici măcar un moment sub semnul întrebării. În Albania, Bulgaria și Iugoslavia alegerile au avut loc în lipsa opoziției, având forma și substanța unor plebiscite. În Ungaria, deși alegerile au fost câștigate formal de către Partidului Micilor Gospodari, guvernul numit - prin intervenția directă a sovieticilor - avea în posturile cheie miniștrii comuniști. În Cehoslovacia, singura țară în care Partidul Comunist avea o tradiție legală, deși alianța cu social-democrații putea conferi siguranța unei victorii în alegeri, sovieticii s-au simțit datori să tranziteze, în perioada derulării scrutinului, teritoriul țării cu unități ale Armatei Roșii. Cazurile României și Poloniei, în care alegerile au fost desfășurate la sfârșitul perioadei de tranziție au fost cazurile cele mai evidente de fraudare a reglementărilor electorale, date fiind și sentimentele anti-sovietice și anticomuniste prevalente în cele două societăți. În Polonia, înainte de alegeri, autoritățile au organizat, după tipicul unei campanii electorale și pentru a pregăti alegerile, un referendum pentru modificarea unor instituții consacrate prin constituție

(desființarea Senatului) și consacrarea noilor frontiere de stat. România, pe de altă parte se singularizează în peisajul statelor comunizate prin amploarea avută de falsurile prin care alianța dominată de comuniști a reușit să obțină victoria în alegeri. O atare concluzie poate fi desprinsă atât din informațiile descoperite în arhivele românești, cât mai ales din dovezile transmise cancelariilor occidentale în zilele ce au urmat alegerilor.

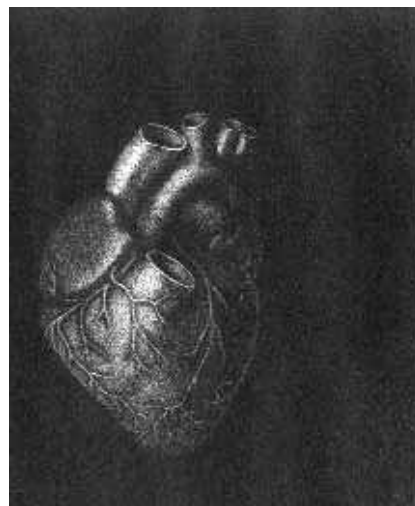
Subiectul prezentei intervenții fiind tocmai cazul românesc, în care chiar dacă au fost îndeplinite unele dintre criteriile formale ale desfășurării unui scrutin democratic (în termenii legislației și instituțiilor electorale și relativ al competiției politice) felul în care rezultatele au fost raportate nu a lăsat nici un fel de șansă listelor propuse de partidele de opoziție.

La baza demersului stau izvoare inedite, rapoarte diplomatice și ale serviciilor de informații provenite din arhive occidentale (Statele Unite și Marea Britanie), precum și informații noi din arhivele românești. Bineînțeles, literatura secundară, memorialistica și presa vremii contribuie în mod nemijlocit la conturarea cadrului general al desfășurării scrutinului fără opțiune din România în noiembrie 1946.

La mai bine de un deceniu de la căderea comunismului istoriografia românească a reușit să propună un număr relativ consistent de studii care reușesc, secvențial de cele mai multe ori, să deconstruie mecanismele prin care Partidul Comunist a reușit să legitimizeze pe calea unor alegeri trucate o putere totalitară în România.

Studiul de față are în vedere atât elementele specifice sistemului electoral (legislație, instituții și proceduri electorale), cât și diversele faze ale procesului politic care au condus la desfășurarea în condiții inegale a scrutinului din noiembrie 1946. În mod firesc, politicile Marilor Puteri față de România ocupă în economia reconstituirii scrutinului un loc relevant, aceasta și pentru că formal statul român s-a aflat până în primăvara anului 1947 sub regimul de arminștiu administrat de către Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii și Marea Britanie.

Deși a fost singura țară care a avut, în mod real, imediat după 23 august 1944 guverne de coaliție în care au fost reprezentate toate partidele politice, România a fost constrânsă de către

Uniunea Sovietică - în urma a două vizite strategice ale prim-comisarului pentru Afaceri Străine, A. I. Vășinski' - din toamna anului 1944 și primăvara anului 1945, să accepte o guvernare dominată de către un partid nereprezentativ și lipsit de suport public. Prin mijloace judiciare, polițienești și politice reprezentanții Partidului Comunist au reușit să obțină controlul treptat al tuturor instituțiilor de putere din România. Mai mult, uzând de privilegiile oferite de către Comisia Aliată de Control (Sovietică) din România, și în pofida opoziției manifeste a regelui Mihai, el a reușit să supraviețuiască unei crize constituționale majore în vara și toamna anului 1945. Intervenția Marilor Puteri a dus la rezolvarea, în sensul dorit de către sovietici și comuniștii români, a crizei constituționale, în ianuarie 1946, deschizându-se astfel drumul pentru organizarea scrutinului. Completarea guvernului dominat de comuniști cu doi reprezentanți - fără portofoliu - ai partidelor istorice, a fost doar o măsură paleativă care nu a schimbat în fond dinamica procesului politic din România. Liberalizarea parțială a presei și a activităților politice ale opoziției, din primăvara anului 1946, a fost urmată de o abruptă și violentă campanie politică de distrugere a tuturor nucleelor de opoziție din societatea românească.

Adoptarea legislației ce a gubernat procesul electoral constituie un alt element indispensabil pentru înțelegerea caracterului nedemocratic al scrutinului din noiembrie 1946. Deși reprezentanții opoziției din guvern au încercat să afecteze conținuturile neconstituționale (treccerea de la structura bicamerală a Parlamentului la cea unicamerală sau acordarea dreptului de vot pentru militari) sau cele prin care se asigura controlul politic al administrării instituțiilor și procedurilor electorale, în decretul electoral adoptat de către guvernul Groza, în vara anului 1946, au fost precizate norme care au afectat în mod nemijlocit exercitarea dreptului de vot și rezultatele acestuia.

Bineînțeles, cea mai importantă parte a constructului istoric, poartă asupra desfășurării campaniei electorale și a scrutinului din noiembrie 1946, asupra metodelor prin care guvernul comunist a reușit să afecteze voința celor ce împotriva tuturor presiunilor politice sau administrative au votat împotriva comunizării României. Toate datele analizate demonstrează faptul că scrutinul din România se singularizează în peisajul celor desfășurate în centrul și estul Europei, prin faptul că opțiunile exprimate de electorat au fost metamorfozate în mod primordial la numărătoarea voturilor. În fapt, rezultatul alegerilor a fost predeterminat și nu a contat în nici un fel libera exprimare a voinței cetățenilor, care deși supuși unei intense campanii de îndoctrinare politică - administrată de cele mai multe ori într-un mod violent - au ales să voteze împotriva comunismului și pentru democrație.

Note:

1. Vezi pe larg contextul la Radu Ciuceanu et alii, *Misiunile lui A.I. Vășinski în România (Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944-1946)*. Documente secrete, București, 1997.

O perspectivă asupra mineriadelor după paisprezece ani

■ Alin Rus

(continuare din numărul trecut)

Alchimia spiritului muncitoresc

Toate aceste trei forme de comunicare: presa, literatura și arta proletcultistă dar și istoria și ideologia de partid, acționau în permanență asupra mentalității grupurilor de muncitori. Deși contactul muncitorilor cu aceste trei forme de informare era uneori mult mai redus decât preconiza partidul, televiziunea și ședințele de partid din întreprinderi, care aveau același rol propagandistic și un impact mai mare la public, își atingeau de multe ori publicul țintă. Toate aceste influențe, luate împreună, au determinat o puternică identitate de grup, identitate pe care anterior proletariatul nu o avea. Este vorba de o încredere în sine, de o apreciere dincolo de limitele normale ale unei meserii care, în mod normal face doar parte dintr-un ciclu economic firesc. Este vorba aici despre crearea unei identități combative de clasă. Această identitate, în mod paradoxal, a devenit prezentă după cucerirea puterii de către comuniști și după instaurarea la putere a unei conduceri socialiste.

Această ipoteză lansată aici va fi fundamentată prin două importante argumente, argumente susținute nu numai de câțiva analiști ai culturilor muncitorești ci și de istoria clasei muncitoare însăși.

În cartea sa dedicată revoluției ruse, istoricul Richard Pipes a încercat să realizeze un tablou al psihodinamicii și caracterului părintelui Revoluției Ruse – Lenin. Bazat pe argumente solide de istorie orală, acest tablou ne vorbește despre Lenin ca om laș și fricos dar puternic animat de o singură idee: aceea a revoluției proletare. Cu timpul însă, atunci când o serie de experiențe de viață l-au făcut să cunoască mai bine proletariatul, chiar și Lenin însuși a observat că clasa muncitoare era departe de a fi revoluționară, ba dimpotrivă, la fel ca și țărâimea din care se desprinsese de curând, avea mai degrabă o gândire conservatoare și statică. Acest fapt nu l-a făcut pe părintele Revoluției ruse să renunțe la ideea sa. Dimpotrivă, el a încercat găsirea unei alte modalități de a-și realiza planurile. Ori, așa cum se știe, muncitorimea a avut un rol destul de mic în realizarea revoluției ruse care și așa a depins de o serie întreagă de factori conjuncturali pentru a-și atinge țelul.

Așa cum arată istoria muncitorimii, aceasta a fost o clasă, trăind în sărăcie pentru o vreme destul de îndelungată și fără o conștiință identitară de grup în primele etape ale formării sale. Venind din medii foarte diferite, de obicei din spațiul rural, fiind de multe ori imigranți sau cetățeni străini, schimbându-și permanent locația printr-o mobilitate teritorială continuă, muncitorii și-au format o conștiință a propriei identități abia târziu, la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Acest moment coincide și cu formarea primelor mișcări muncitorești de mare anvergură și a primelor greve în masă. Toate aceste mișcări s-au realizat însă în locuri unde spiritul muncitoresc avusese timp să se formeze și anume spațiile occidentale. Primele greve ale

muncitorilor au avut loc în zone aparținând țărilor cu tradiție industrială puternică: Londra 1889 – greva docherilor, Hamburg 1896 – docherii, Borinage 1886 – minerii, Ruhr 1889 – greva de cea mai mare amploare a vremii, a minerilor. Nu același lucru este valabil pentru țările Est-europene, țări în care industrialismul a pătruns mai lent și în care modernitatea s-a manifestat cu amploare și avea să-și spună cuvântul abia odată cu perioada comunistă. La fel și muncitorii acestor zone aveau să-și configureze identitatea doar odată cu perioada comunistă.

O confirmare a celor spuse până aici este trădată tocmai de câteva elemente ale ideologiei comuniste din România, ca să luăm numai un caz particular. În cadrul acestei ideologii, așa cum am arătat în subcapitolul precedent, se folosea ca exemplu, mult timp și o frecvență destul de mare, cazul Văii Jiului și a minerilor din acest bazin carbonifer. Însă, Valea Jiului a fost până în 1918 o zonă aparținând imperiului Austro-Ungar, adică Occidentului. Așadar, coeziunea strânsă din cadrul efectivelor de muncitori din această zonă, militantismul lor și înclinația spre sindicalism cu toate implicațiile sale și îndeosebi cele legate de mișcări de protest, se datorează faptului că această regiune a aparținut unui imperiu cu tradiții industriale ale căror rădăcini erau destul de vechi. Propriu-zis mișcările sindicale din această regiune ar fi fost imposibile fără bazele sociale create aici deja de la mijlocul secolului XIX, un fundament economico-social foarte asemănător cu cel din zonele occidentale semnalate de noi ca fiind primele focare ale grevelor muncitorești.

Întorcându-ne la punctul inițial al discuției de la începutul acestui subcapitol, putem spune că muncitorii din țările intrate în sfera de influență a socialismului, la sfârșitul celui de al doilea război mondial, s-au trezit responsabile de un paradox: ele au condus, printr-o ideologie intoxicantă, la crearea unei identități muncitorești atunci când în țările lumii occidentale începea să se contureze o nouă societate, o societate bazată mai mult pe informație, electronizare, mass-media și turism, o societate în care identitatea muncitorească începea să fie înlocuită cu cea a omului epocii post-industriale.

Așadar, conștiința de clasă a maselor muncitorești din țările socialiste s-a format ca urmare a unui mare paradox. În acest paradox rezidă și explicația grevelor din timpul sistemului comunist dar, cum vom vedea și a mineriadelor. Aceste greve sunt de fapt reluarea unor revendicări și probleme pe care clasa muncitoare din țările lagărului socialist le trăia în a doua jumătate a secolului XX la fel cum muncitorimea țărilor din vest le trăise la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX.

Propriu-zis, muncitorimea socialistă trăia în comunism o stare de fapt care era deja depășită în lumea occidentală și care devenea și inexplicabilă în contextul ideologiei socialiste. Această ideologie nu avea nici unde postula faptul că proletariatul se vor întoarce împotriva sistemului socialist însuși, sistem care își propuse în mod programatic să evolueze și să se contureze pe baza muncii proletare. Privite sub aspect economic,

aceste lucruri capătă un alt sens deoarece condițiile de viață ale muncitorului din țările lagărului socialist erau de multe ori identice cu ceea ce muncitorimii occidentale de la sfârșit de secol XIX și început de secol XX: aceleași salarii mizere, aceleași cartiere insalubre și condiții de muncă inumane. Acest lucru se confirmă dacă facem și o analiză a grevelor din timpul sistemului comunist. În România comunistă, toate mișcările muncitorești au fost de fapt rezultatul unor condiții de trai mizere. Dacă e să analizăm grevele minerilor de la Lupeni '77, ale minerilor de la Motru '81 și ale muncitorilor brașoveni din '87, vom observa că toate au plecat de la un set de cauze economice: condiții grele de muncă, lipsa hranei adecvate, penuria alimentară și salarii mici. Analiștii care interpretează aceste mișcări ca mișcări anticomuniste fac, în opinia mea, o mare greșală. Muncitorimea noastră de atunci nu avea conștiința și nici motivația dărâmării sistemului comunist a cărui moarte ar fi însemnat aproape imediat și moartea culturii muncitorești, o cultură anacronică deja pentru acele timpuri. Dacă, în timpul acestor greve s-a strigat și "Jos comunismul" aceasta nu trebuie interpretat ca un act politic ci ca o revoltă împotriva unui sistem care promitea pentru muncitorii marea și sarea și oferea în fond niște condiții de muncă și viață derizorii și un salariu mai mult decât modest. De aceea ipoteza noastră este aceea că mișcările protestatate ale muncitorimii, din România cel puțin, nu trebuie privite în nici un caz ca mișcări anti-comuniste sau de luptă împotriva comunismului. Ele sunt de fapt simple greve muncitorești!

Mineriadele – analize și interpretări

Concluzia din finalul subcapitolului precedent poate părea surprinzătoare pentru mulți. Cu atât mai neașteptată poate apărea, pentru unii, interpretarea mineriadelor prin prisma continuării aceluiași fir logic. Este ceea ce vom încerca în acest capitol nu însă înainte de a face o succintă analiză a lucrărilor mai importante scrise despre mineriade. Ca o caracteristică principală a acestor lucrări este marea lor doză de subiectivism și fragmentarismul, adică lipsa unei viziuni holistice asupra tuturor mineriadelor. Acest fapt nu trebuie să ne surprindă deoarece aceste lucrări, scrise în marea lor majoritate de politicieni, au fost create din prisma unei experiențe subiective și au avut ca scop, mai mult promovarea și popularizarea unui punct de vedere personal, eventual justificarea unor anumite stări de fapt prin intermediul respectivei interpretări.

Pornind în ordine cronologică, putem semnală cartea lui Liviu Ioan Stoiciu, *Jurnalul unui mator*, o analiză a evenimentelor din 13-15 iunie 1990, prin prisma evenimentelor trăite de autor, surprins întâmplător în acea vreme la București. Fost miner, așadar bun cunoscător al vieții minierești, autorul descrie într-un mod personal

și captivant evenimentele din acele zile, trecute prin filtrul personalității sale reflexive și meditative, toate acestea pe fondul unor întrebări profunde despre viitorul care se contura atunci, al “democrației noastre originale”.

O carte asemănătoare este cea a lui Ion Rațiu apărută la Ed. Univers în 1999 și intitulată *În fine acasă*. Este de fapt vorba de un jurnal personal al evenimentelor vieții subiective a autorului între decembrie 1989 și decembrie 1990. Sunt rememorate aici și accentuate, evenimentele trăite de autor îndeosebi în perioada mineriadei din iunie 1990, când omul politic Ion Rațiu sfârșește prin a fi prins și brutalizat de mineri apoi eliberat prin intervenții diplomatice.

Lucrarea lui Ion Iliescu, *Revoluție și reformă* cât și poziția domniei sale din cartea recentă de interviuri realizată de Vladimir Tismăneanu și apărută sub titlul *Marele șoc din finalul unui secol scurt*, trădează o poziție oficială vizavi de toate aceste evenimente. Sunt discutate mai ales mineriadele din iunie 1990 și septembrie 1991, când Ion Iliescu era președinte în funcțiune al țării, primul de după Revoluția din 1989. În ambele lucrări se creditează ideea mineriadelor ca manifestări spontane ale minerilor, menite să aprobe instituțiile democratice în 1990 sau dimpotrivă, să le răstoarne în 1991. La lucrările domnului Ion Iliescu vom mai reveni deoarece ele marchează un punct important în panoplia tuturor opiniilor despre mineriade.

La polul opus ca interpretare se situează cartea lui Radu Vasile, prim ministru al României pentru o perioadă scurtă în timpul mandatului președintelui Emil Constantinescu. Cartea *Cursă pe contrasens* tratează îndeosebi ultimele două mineriade, adică cele din timpul mandatului lui Radu Vasile și propune un punct de vedere opus președintelui Iliescu despre toate mineriadele care sunt văzute, fără excepție ca manipulări ale maselor realizate de către vechile structuri comuniste care doreau cu orice preț să-și mențină cu orice preț pozițiile obținute în timpul regimului comunist, poziții amenințate tot mai mult după revoluția din decembrie 1989. Se accentuează, poate prea mult asupra poziției și acțiunii personale în timpul ultimelor două mineriade, care se spune că au fost rezolvate doar datorită acestei intervenții.

O poziție asemănătoare afișează și fostul președinte, Emil Constantinescu în voluminoasa sa carte de memorii apărută sub titlul *Timful dărâmării, timpul zidirii*, în 2003. Mineriadele sunt puse sub semnul “undeii politice” și a manipulării. Această idee poate fi corelată cu cel mai faimos discurs al fostului președinte Emil Constantinescu, în care ni se spune că a fost înfrânt de Securitate și vechile structuri comuniste. Ambele interpretări pledează pentru existența în cadrul statului român post-decembrist a unor structuri, relații sociale, centre de interes și rețele care au fost preluate de comuniștii din eșalonul II al puterii și care au perpetuat un model economic, social și cultural asemănător celui din timpul comunismului.

O lucrare, încă în lucru, în care se tratează în mod științific problema mineriadelor este cea a profesorului american, antropolog, David A. Kideckel. Realizând o serioasă muncă de teren pe tărâmul Văii Jiului și o serie de interviuri cu minerii implicați în mineriade, Kideckel vede mineriadele ca barometre prin care poate fi citită evoluția clasei muncitorești din România post-decembristă, de la coeziune, unitate și siguranță de sine (până în 1991) la alienare, atomizare, stres și incertitudine (mineriadele din 1999). Kideckel

vede evoluția clasei muncitorești din România și a minerilor Văii în special, ca efecte imediate ale trecerii societății și economiei Românești spre un alt ciclu de dezvoltare economică și socială. O greșeală a acestei lucrări, care merită sancționată și care sperăm să nu apară și în volumul final, este aceea de a fi ignorat mineriada din februarie 1990, autorul vorbind numai de cinci mineriade.

De asemenea, o lucrare, nefinalizată încă, despre mineriade, este lucrarea de doctorat a lui Valentin Fulger, asistent de sociologie la Universitatea Tehnică din Petroșani. Concepută după regulile stricte ale sociologiei și bazată pe o asiduă muncă de teren, lucrarea în cauză este astăzi cel mai complex studiu asupra mineriadelor. Chestionarele folosite încearcă să acopere o gamă largă de interese, cauzalități, principii și influențe care au stat la baza mineriadelor. Ele sunt văzute ca o “expresie a fenomenului de mulțime” dar și ca o consecință a ajungerii la conducerea sindicatelor miniere a lui Miron Cosma, un lider impulsiv și lipsit de orice scrupule. Mineriadele mai sunt văzute, în special ultimele două, ca o consecință a sărăciei instaurate în Valea Jiului după punerea în aplicare a unui program economic deficitar care a condus întreaga zonă spre pragul unui faliment economico-social.

Nu în ultimul rând trebuie amintită lucrarea analistei politice Ruxandra Cesereanu apărută la editura Humanitas în 2003 și intitulată *Imaginarul violent al românilor*. În cadrul unui capitol separat sunt analizate toate cele 5 mineriadele (o excepție în întreaga gamă a lucrărilor pe tema mineriadelor, Ruxandra Cesereanu nu consideră mineriada de la Stoienești o mineriadă adevărată și ca atare nici nu o numește astfel), așa cum apar ele văzute sub lupa presei. Realizând o muncă jurnalistică exemplară, prin analizarea unui număr impresionant de publicații, atât neutre din punct de vedere politic cât și de partea puterii sau a opoziției, autoarea reușește să redea un tablou interesant și deosebit de complex a felului în care presa a văzut aceste evenimente. Autoarea numește mineriadele, “o poveste amară”, folosind această metaforă pentru a desemna deserviciile realizate României de către aceste fenomene dar și violențele produse pe această cale, violențe care îi inculpă și astăzi pe cei care le-au pus în practică: conducerea politică a vremii și vechile structuri ale securității comuniste.

Făcând o analiză a tuturor acestor puncte de vedere, ieșă în evidență o imagine complexă și amplă asupra acestor fenomene sociale. Cu toate inconvenientele și doza mare de subiectivism din cadrul unora dintre aceste lucrări, propriu-zis, toate aduc date și informații interesante care întregesc și completează tabloul mineriadelor. În urma unei astfel de analize, putem să ne îndreptăm și spre o concluzie finală despre aceste evenimente, nu înainte de a ne expune propria viziune asupra

acestor manifestări. Înainte de aceasta, trebuie menționat că, în nici un caz mineriadele nu pot fi gândite și interpretate ca manifestări spontane ale minerilor, așa cum a încercat să le prezinte președintele Ion Iliescu. Mai degrabă, concluzia care se desprinde este cea contrară, a unei manipulări și manevre realizate de diverse persoane și grupuri sociale cu interese proprii.

Din toate aceste lucrări, expuse mai sus, am reținut un fragment care se apropie în mare măsură de interpretarea noastră, fragment pe care îl vom cita în întregime aici: “Mineriadele au fost, fără excepție, mișcări violente de natură politică, nu numai fiindcă au fost puse la cale și încurajate de forțe politice și lideri locali, care deveniseră un fel de baroni sindicali dornici să-și apere cu orice preț puterea și privilegiile. Această violență repetată a minerilor trebuie înțeleasă ca pormind de la lozincă politică a «clasei muncitoare ca forță conducătoare a statului», situată deasupra instituțiilor și legitimă în mod natural. Un fel de combinație de eroism haiducesc și *L'Etat, c'est moi*, care traduce, folcloric, ideea de dictatură a proletariatului înculcată în cei 45 de ani de propagandă comunistă.”²⁵

Așa cum s-a observat, în subcapitolele trecute, am analizat, sub diferite aspecte, felul în care propaganda comunistă a acționat asupra spiritului muncitorilor. S-a inoculat, într-o manieră aproape inconștientă ideea expusă în fragmentul de mai sus și anume acela că masele fac istoria. De aici probabil și obsesia minerilor de a dialoga cu șeful statului în persoană, cerere care a fost fățiș exprimată în timpul grevei din 1977 de la Lupeni. Aceeași obsesie va fi reluată, așa cum ne amintim la ultimele trei mineriade în care s-a cerut într-un mod compulsiv dialogul doar cu primul-ministru.

Cu toată această idee implantată în timpul perioadei comuniste, muncitorii, așa cum s-a văzut în timpul dictaturii comuniste, nu au putut realiza decât câteva proteste de natură economică și în mare parte justificate din punctul de vedere al condițiilor în care trăia muncitorimea de atunci. Este de asemenea evident, dacă privim lucrurile din prisma acelorași condiții economice precare, că, muncitorimea din timpul perioadei comuniste, în special cea a anilor '80 ar fi dorit schimbarea regimului de atunci dacă ar fi existat și condițiile social-politice pentru aceasta. Să nu uităm însă că regimul ceaușist, mai ales cel din ultima perioadă, a fost unul dintre cele mai coercitive și mai opresive din întreg spațiul comunist. Din această cauză, orice mișcare muncitorească a fost înăbușită cu succes, așa cum au fost protestele minerilor de la Motru din 1981 și ale muncitorilor din Brașov din 1987. De aceea, dezideratul marxist implantat în mintea maselor muncitorești și anume acela că *masele fac istoria*, a putut fi pus în aplicare numai într-un regim în care controlul coercitiv al statului era mult mai slab ca în timpul perioadei comuniste

iar conducătorii politici erau destul de inconștienți ca să cheme *forțele responsabile* să facă ordine. Peste toate acestea trebuie adăugată existența unui grup social important din timpul dictaturii comuniste și anume foștii nomencluriști și fosta Securitate. Aceste grupuri sociale stăpânind o parte bună din mecanismele vechii puterii nu și-a dorit pierderea funcțiilor și privilegiilor dobândite în timpul dictaturii comuniste, odată cu revoluția din decembrie 1989. De aceea ele nu au ezitat să folosească orice mijloace pentru a-și proteja interesele. Unul dintre aceste mijloace a fost manipularea maselor muncitorești, a minerilor în special. Această rețetă, expusă mai sus, a dat naștere la ceea ce numim astăzi, cu un termen deja arhicunoscut, mineriade.

Mineriadele – un succes al manipulării politice

Pentru întărirea spuselor din subcapitolul precedent, vom da cuvântul în rândurile următoare câtorva dintre minerii participanți la aceste evenimente, selectând din interviurile cu ei fragmentele cele mai relevante pentru discuția de față.

Că mineriadele au fost toate, fără excepție niște manipulări o dovedesc foarte clar declarațiile zecilor de persoane: mineri, maiștri, directori pe care i-am interviuat, pe tema evenimentelor respective. Din toate aceste declarații reieșea aspectul manipulator care a declanșat aceste evenimente. Începând cu 2001, când am luat primele interviuri de la participanții la aceste evenimente și până acum, în 2004 când am luat ultimele interviuri, impresiile participanților la aceste evenimente au apărut mult decantate, sedimentate de timp și de prezența unor informații recente, fapt care a făcut ca ei să înțeleagă, în marea lor majoritate cauzele care i-au determinat atunci să acționeze în felul acela. În plus, în declarațiile participanților la aceste evenimente apărea mai tot timpul cuvântul manipulare, semn că ei înșiși înțeleseseră ce s-a întâmplat de fapt. Acesta a fost și motivul care m-a determinat să dedic un subcapitol al acestui articol subiectului manipulării.

Minerilor li s-au inoculat, printr-o serie de informatori ai Securității, prin persoane bine pregătite în acest sens, de care nu ducea lipsă Valea, că partidele politice sunt exponenții burghezomoșierimii, că vor lua înapoi fabricile și uzinele, că îi vor transforma în sclavi, că vor aservi țara unor interese străine și ostile intereselor naționale, că îi vor lăsa pe mineri primii fără loc de muncă. Această manipulare psihologică este bine sesizată de chiar unul dintre participanții la mineriade: „La oameni deja li s-a introdus frica în sânge, frica că vin marile monopoluri, că închid minele, că o să-și piardă serviciul și ei au acționat cu frica asta. Mineriada din 1990 a fost pornită din frica oamenilor. Așa se întâmplă când umbli la inconștienții oamenilor și le implantezi acolo frica că ei vor rămâne fără nimic.” (V.C. – fost maistrul minier).

Așa cum se vede, tot acest război informațional s-a desfășurat pe bazele ideologiei comuniste, ideologie cu care acești oameni au fost indoctrinați timp de 45 de ani. Dacă pe de o parte se prezenta muncitorimii imaginea nefastă a soartei lor în cazul în care s-ar fi întâmplat să vină forțele opoziției la guvernare, pe partea cealaltă era prezentat Iliescu și F.S.N.-ul ca singurii apărători ai drepturilor poporului, ca apărătorii și susținătorii legitimi ai drepturilor muncitorești. La toate acestea a avut un rol important sistemul de relații din întreprinderi, posibilitatea răspândirii acestor

informații printr-un sistem de bărfă generalizată. Era de ajuns să fie implantat un simplu zvon și acesta se răspânda cu viteza fulgerului. În plus, minerii au fost făcuți să perceapă toate acțiunile partidelor politice din acea vreme ca fiind dușmănoase la adresa grupului lor social. S-au revigorat imaginile sângeroase ale grevei de la Lupeni 1929, care, se spunea, au fost create de aceeași țărăniști care vor să vină acum la putere. Așa cum se observă și din aceste pasaje, manipularea s-a realizat prin intermediul categoriilor culturale pe baza cărora funcționa mentalitatea oamenilor. Este exact ceea ce ne și spun tratatele de manipulare că se procedează în cazul unei mari manipulări: „Manipulările mari sunt reprezentate de influența întregii culturi în mijlocul căreia viețuiește individul. Sistemul de valori, comportamentul, felul de a gândi al individului sunt determinate în primul rând de normele scrise și nescrise ale societății în care trăiește, de subculturile cu care vine în contact”.

În scurt timp a început să se formeze o contagiune socială, un spirit comun care vibra în spiritul „democrației originale”, adică o masă de oameni în care ura și violența cumulate în timpul comunismului aveau posibilitatea să se reverse asupra „dușmanilor națiunii și ai noii democrații.” În acest context trebuie să înțelegem plecarea minerilor la București. Astăzi, într-un târziu, conștientizează și ei acele forțe care i-au manipulat atunci și i-au făcut să se arunce orbește în acele aventuri nebunești numite mineriade. Să ascultăm câteva din opiniile lor vizavi de aceste aspecte: „Spre exemplu, la mineriada din iunie 1990 ne așteptam ca să se deschidă asupra noastră focul încă din gara Basarab și ne făceam planuri și ne gândeam ce să facem când ajungem acolo. Noi credeam că la București se bat trupe ale armatei cu trupe ale Securității, ale celor care au tras și la Revoluție și noi am venit acolo ca să fim de partea armatei care este credincioasă noii societăți, noii conduceri a statului. Și e normală în aceste condiții explozia de violență care a urmat. Unde mai pui că sub masca acestor evenimente multă lume și-a mai reglat și conturile.” (Petru Braiț – fost electrician, fost lider al disponibilizaților).

Violențele mineriadelor pot fi înțelese sub două registre: manifestații din piața Universității, respectiv susținătorii partidelor istorice au fost identificați cu dușmanii iar atacul asupra lor era de înțeles, aceștia fiind prezenți mai tot timpul ca elemente infracționale și legionare, dușmani ai democrației etc. Asistăm aici la una dintre cele mai răspândite metode ale manipulării: dezumanizarea victimelor. Este mult mai ușor să lovești, să bați, să uci pe cineva, dacă ști că acela nu are pe deplin statutul de om. Această tehnică este una dintre cele mai răspândite în cazul războaielor.

Un al doilea aspect care explică violențele minerilor este acela al posibilității confundării, oricărui individ participant la mineriade, în masa de manevră. Este iarăși mult mai ușor să agrezezi

pe cineva dacă ști că șansele tale de a fi prins sunt foarte mici. Din nou, o strategie foarte răspândită a manipulării: „Succesul manipularilor pe scară largă depinde, în primul rând, de modul în care individul a fost cufundat în anonimatul masei de manevră. Liderii sistemelor totalitare, precum și conducătorii unor secte extremiste depun eforturi considerabile spre a inocula în mințile celor pe care îi manevrează sentimentul fidelității necondiționate față de respectivul grup social.”. În cazul minerilor nu a fost necesară nici o inoculare de genul respectiv. Minerii Văii erau deja un grup omogen, omogenitate care transpare de fiecare dată în cadrul muncii din subteran și fără de care munca nu se poate desfășura acolo. Spiritul de echipă minieresc, atașamentul minerilor față de grupul de apartenență, lipsa acută de educație și nu în ultimul rând mentalitatea de tip comunitar (rurală) a celor mai mulți dintre ei au făcut din aceștia victime sigure ale manipulării. Acest fapt este din nou sesizat de unii dintre foștii participanți la mineriade: „Consider minierii o forță ușor manipulabilă din cauza lipsei lor de educație. Părerea mea este că primele mineriade (ianuarie și februarie) au pornit dintr-o manipulare făcută de presă și media guvernamentală. Ei au fost un factor important în manipulare. Atunci (în ianuarie 1990) eram chiar la baie, mă schimbam ca să intru în șut... când a apărut un tip pe care nu îl cunosc, nu l-am văzut niciodată la mina Paroșeni deși lucrez de atâta timp acolo... Era îmbrăcat de șut și a început să zică: «Bă băieți ce facem, nu mergem și noi, hai să mergem și noi că uite ne așteaptă autobuzele.» Știa aceasta (că ne așteaptă autobuzele) pentru că probabil era unul dintre organizatori. Pe acest om nu l-am mai văzut apoi decât la București, la amândouă mineriadele. La cuvintele lui reacția ortacilor și a mea chiar a fost umilitoare, când mă uit acum înapoi. Am fost luat de valul evenimentelor, și fiind foarte indignat de ceea ce se întâmplă acolo, la București, am și hotărât să plec imediat. Și cred că 90% dintre oamenii care s-au dus la București, manipulați bineînțeles, s-au dus de bună credință. Majoritatea au crezut că ducându-se fac ceva bine.” (Holban Marian – actual lider sindical la E.M. Paroșeni).

Marea manipulare a fost realizată prin zvonuri, presă și televiziune. Prin acestea s-a dat sentimentul minerilor cât și întregii mase muncitorești, de sfârșit de lume, de apocalips și mai ales de real asupra unor lucruri care nu existau. Această impresie de real vizavi de lucruri care nu există de fapt este urma efectului unei manipulări puternice. Spre exemplu, în ziua de 13 iunie s-a oprit și emisiia TV, lucru care a generat o și mai mare panică, când de fapt, așa cum Răzvan Teodorescu însuși declara, polițiștii și jandarmii care păzeau televiziunea s-au dat singuri de-o parte lăsându-i pe atacatori să intre în sediul televiziunii. În acest context, minerii erau gata de sacrificiu și nici măcar nu știau dacă intervenția lor va reuși să potolească lucrurile. Și cred că merită subliniat aici caracterul combativ al clasei de mineri care, cei mai mulți, ducându-se la București au crezut într-adevăr că apără democrația. Print-un ciudat joc al istoriei, previzibil de fapt, ei au ajuns să fie identificați cu dușmanii cei mai mari ai democrației. Campaniile de presă duse împotriva lor, încă din timpul mineriadelor și care au devenit deosebit de virulente în perioada lansării primelor campanii de disponibilizare, toate aceste acuze i-au făcut pe mineri să adopte o atitudine defensivă vizavi de propria imagine și aclele din timpul mineriadelor. Astăzi, mai mult ca oricând minerii sunt conștienți de imaginea proastă pe care acele evenimente au creat-o asupra lor și asupra țării

întregi. Preocuparea aceasta se simte de multe ori în discursul, vorbele și gesturile lor. Deși manipulați, propriu-zis târâți în aceste evenimente, găsim la ei preocuparea de a-și reface imaginea în fața țării și a lumii întregi chiar: „Atunci ni s-a creat o imagine rea, iar noi acum trebuie să demonstrăm că nu este așa și nu sunt minerii atât de răi cum a crezut atunci toată România.” (Nagy Bela – fost brigadier).

Privind lucrurile retrospectiv, minerii reușesc să sesizeze astăzi într-o altă lumină evenimentele de atunci: „Dacă ar trebui să mai particip la minieră, la cea din 1990 nu aș mai participa căci acolo s-a văzut clar că e vorba de niște jocuri politice.” (Nagy Bela).

„Acum, gândindu-mă la ceea ce a fost, eu zic că poate era mai bine să cadă regimul atunci.” (Holban Marian).

„Privind acum în urmă nu mai pot să cred că noi ne-am dus acolo ca să apărăm instituțiile statului, cred că mai degrabă a fost un joc politic făcut de... Iliescu. Și nu mi-e frică să spun asta fiindcă în constituția României scrie că am dreptul la opinie și eu cred că nimeni nu poate să-mi ia acest drept. El este de vină fiindcă a chemat minerii împreună cu liderul lor apoi, când nu a mai avut nevoie de el, l-a înfundat cu 18 ani de pușcărie. Iar Cosma nu e de vină nici măcar pentru minieră din 1991. Eu cred că Miron Cosma a apărut cum trebuie drepturile minerilor. Azi viața minerilor e mai grea.” (Nagy Bela – fost brigadier, actual lider al disponibilizaților).

Am vorbit până aici doar despre marea manipulare realizată prin televiziune, zvonuri și presă. Au existat însă și manipulatorii direcți care au fost prezenți de la plecarea din Vale a minerilor și până în București. Salopetele curate au sărit imediat în ochi minerilor care știau că și o singură coborâre în subteran schimbă culoarea, mirosul și textura hainelor de salopetă. Un lucru pe care maestrul manipularii l-au omis. Iată și câteva declarații în acest sens: „Noi eram ca un fel de gardă de corp a F.S.N.-ului. Ne-a dat poliția și de băut... lăzi, lăzi de whisky, că noi nici nu știam ce-i ăla. Și apoi ne-a băgat la Arcul de Triumf. Noaptea ne duceau să dormim lângă o sală acolo și ziua ne luau să acționăm. Ceva însă nu se lega acolo. Că noi cum ajungeam într-o parte ei veneau și ne luau apoi, «haideți în partea cealaltă». Și acolo găseau 3-4 inși, dar erau în salopete curate, ceea ce nu vezi la mină. Și ne chemau aici și acolo. Atunci nu ne-am gândit ce-i cu ei ci după. Dar numai după te trezeai! Eu cred că și Cosma a fost manipulat. (G.V. – lăcătuș la mina Vulcan).

„Acolo s-au format garnituri de tren care ne-au dus până în Gara de Nord în București. Iar din Gara de Nord am mers până la Piața Universității pe jos fiind conduși de aceia care cunoșteau Bucureștiul, adică poți să deduci și tu... pe unii dintre ei îi cunoșteam, erau securiști aruncați în Vale pe care îi cunoșteam noi toți și care cunoșteau Bucureștiul. Și ei ne arătau (securiștii și bucureștenii - dar cine erau acești bucureșteni nu pot să spun), asta sunt sediile partidelor, astea sunt sediile redacțiilor de ziare, aici îl găsim pe Băcanu, aici îl găsim pe Rațiu, etc.” (V.C. – fost maistru minier).

Toate aceste mărturii ne atestă prezența certă a „binevoitorilor” în salopete curate care le-au îndrumat pașii minerilor. Ori, în toate manualele de manipulare scrie că trebuie să preiei înfățișarea grupului manipulat pentru a putea fi acceptat și simpatizat de către acel grup. Această strategie poartă denumirea de *falsa similaritate*. Iată ce ni se spune: „Pentru a fi eficienți, manipulatorii încearcă, în primul rând, să se bage sub pielea victimelor. Ei imită felul de a se comporta al

celuilalt, îi împărtășesc idealurile și temerile, îi captează încrederea și prietenia.”⁸

Antropologic vorbind, toate aceste strategii și tertipuri ale manipularii se bazează pe câteva elemente ale constituției noastre de ființă umană și ale evoluției noastre sub influența anumitor factori. Dintre acestea cel mai important este faptul că omul este o ființă socială, o ființă care trăiește în grupuri. În plus, ca mamifer omul este un animal teritorial, care-și protejează și apără teritoriul. Toate acestea fac ca noi să acceptăm mult mai repede și mai ușor, ba chiar să și iertăm pe cineva pe care îl cunoaștem, pe cineva care face parte din grupul nostru cultural. Suntem însă mult mai intoleranți și neiertători față de străini. Trăind în grupuri atâta vreme omul și-a format o tendință inconștientă de a apăra și proteja interesele și dorințele propriului grup. Acest comportament, altruist în aparență, asigură de fapt perpetuarea și continuitatea acelui grup peste timp. De asemenea, ca ființă teritorială omul e obișnuit să-și protejeze bunurile, proprietatea și pe membrii grupului său. Dacă cineva reușește să-i implanteze ideea că acestea sunt amenințate, chiar și cel mai calm individ va acționa într-un mod violent. Odată cu globalizarea culturile umane, în mod inevitabil ajung să se întâlnească. De aici pot însă rezulta ciocniri violente. De aceea, etnologii și antropologii din toate timpurile au fost preocupați de a găsi în ființa umană acele mecanisme care fac posibilă conviețuirea și cu membrii altor grupuri sociale: „Marea importanță acordată propagandei de război demonstrează cât de puternică este înclinația oamenilor, în lipsa unor asemenea influențe, de a stabili contacte pașnice care pun în funcție inhibiții puternice ale agresivității. Chiar și în vremea sa, Darwin sublinia faptul că este o datorie covârșitoare a omului civilizat aceea de a-și extinde sentimentele de simpatie care-l leagă de cunoștințele sale dincolo de limitele micului grup din care face parte, pentru a include întreaga omenire.”⁹ Dimpotrivă, manipulatorii și agitatorii propagandei de război acționează pentru a-i demonstra omului că interesele grupului din care face parte sunt amenințate, în același timp identificându-i pe respectivii dușmani.

O altă trăsătură unanimă a comportamentului uman de grup este aceea a supunerii față de autoritate. Și această tendință este la fel de normală ca și cea anterioară. Orice grup are o serie de lideri care-l conduc. Restul membrilor grupului îi ascultă și-i urmează chiar și atunci când ordinele lor sunt fatidice pentru acel grup. Acest fapt a fost demonstrat cu prisosință de toate războaiele, în special de celea duse în numele unor principii absurde. De curând această tendință, imanență firii umane, a fost probată și în mod științific de către experimentele profesorului Milgram de la universitatea din Yale. Cunosând toate acestea, manipulatorii apelează la tehnica denumită *competența aparentă*: „Dincolo de credibilitatea reală a unei persoane, pe cei din jur îi impresionează competența, încrederea și siguranța de sine pe care aceștia o manifestă. Oamenii puternici fascinează nu numai prin ceea ce se spun, ci și prin tonalitatea vocii, prin gesturi, prin postură. Cineva care se uită direct în ochii interlocutorului, stă foarte aproape de acesta și vorbește răspicat, reușește foarte ușor să se impună.”¹⁰

Cunosând toate acestea, știm acum mai bine ce este manipularia. Din păcate nu vom reuși să știm niciodată prea devreme și cu precizie cine sunt manipulatorii. Totuși, înțelegând acum cauzele minieradelor noastre, poate vom ști pe viitor să evităm evenimente nedorite de același fel. Să nu uităm că: „Marii artizani ai manipularii nu se mulțumesc doar cu controlul total al victimelor, ei devin cei mai buni prieteni ai acestora, le captează

afecțiunea și respectul, putând astfel să le influențeze mult mai eficient.”¹¹

Privite din această perspectivă și minieradele ne apar altfel. De asemenea și participanții la ele. Azi nu mai putem fi de acord cu ideea, extrem de vehiculată în presă, că minieradele au fost evenimente care s-au format spontan. Cunoșcătorii sociologiei grupurilor și ai dinamicii mișcărilor sociale știu că un grup nu acționează niciodată spontan. Încheiem acest capitol despre minieradele noastre cu un fragment de interviu care trebuie să dea de gândit: „S-a pus de multe ori întrebarea dacă am fost manipulați. Bineînțeles că pe vremea aia nu am crezut asta. Propriu-zis manipularia își pierde sensul când omul devine conștient de ea... Minieradele din ianuarie și februarie nu au fost decât ca un fel de atu pentru unii lideri care într-un fel implicit păreau să spună: «Dacă cumva se întâmplă ceva în București iată cât de promți sunt minerii!» Eu le-am pus pe seama nevoii de participare la anumite evenimente care aveau loc în țară în zilele alea. România a fost în 1990 o țară de minieri!” (Braiț Petru, fost electrician la E.M. Petrila, fost lider al disponibilizaților).

Note:

- Emil Constantinescu, *Timpul dărâmării, timpul zidirii*, Ed. Universală, București, pp. 118.
- Bogdan Ficeac, *Tehnici de manipulare*, Ed. Nemira, București, 1998, pp. 43.
- Idem, pp. 210.
- Ibidem, pp. 200.
- Irenaeus Eibl-Eibesfeldt, *Iubire și ură*, Ed. Trei, București, 1998, pp. 112.
- Bogdan Ficeac, *Tehnici de manipulare*, Ed. Nemira, București, 1998, pp. 200.
- Idem, pp. 200.

Bibliografie:

- Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*, Ed. Humanitas, București, 2003;
- Emil Constantinescu, *Timpul dărâmării, timpul zidirii*, Ed. Universală, București;
- din volumul *Omul secolului al XIX-lea*, coordonat de Ute Frevert și H.G.Haupt, articolul *Muncitorul de Vincent Robert* – Ed. Polirom, Iași, 2002;
- din volumul *Omul secolului XX*, coordonat de Ute Frevert și H.G.Haupt, articolul *Muncitorul de Richard Bessel* – Ed. Polirom, Iași, 2002;
- Istoria patriei și a Partidului Comunist Român în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, Ed. Militară, București, 1979;
- Bogdan Ficeac, *Tehnici de manipulare*, Ed. Nemira, București;
- Valentin Fulger, lucrare sociologică de doctorat pe tema minieradelor;
- Ion Iliescu, interviu acordat lui Vladimir Tismăneanu sub titlul *Marele șoc din finalul unui secol scurt*, Ed. Enciclopedică, București, 2004;
- Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, Ed. Enciclopedică, București, 1994;
- Irenaeus Eibl-Eibesfeldt, *Iubire și ură*, Ed. Trei, București, 1998, pp. 112;
- Isabelle Nazare-Aga, *Manipulatorii sunt printre noi*, Ed. Niculescu, București, 1999;
- Ion Rațiu, *În fine acasă*, Ed. Univers, 1999.

■ *Mara Marcu*

***

Cimpoaie în surdină, fuste semitransparente, umeri albi, dezgoliți, coperte de caiete pe care am scrijelit ani întregi... Numele ei era mereu altul. O strigam pe străzile pustii, fără să mă aud, mi-o închipuiam ieșindu-mi în cale, plinuță cum o știam din prima bancă. N-a fost să fie. O singură dată ne-am întâlnit. M-a târât în apartamentul ei, mi-a spus lucruri înfiorătoare. Și-a cuprins chipul între palme, izbucnind în plâns. Erau icnetele unui animal pe moarte.

***

I se auzeau pașii pe caldarâmul fierbinte, putea fi un tramvai, o pisică neagră strecurându-se în superstiția mea... Demult nu mai doream să ajung nicăieri, nici o stație în plus, doar depoul părea că răspunde așteptărilor mele. Hala imensă, întunecată, în care orice zgomot căpăta amplitudinea unui tunet, de-acolo veneau răspunsurile, acolo întrebările nu mai aveau nici un rost.

***

...atunci frazele mele au început să se frângă brusc, am încercat să nu fac mare caz de asta, dar mama nu mă lua în serios. Seara se dezbrăca în singura cameră în care mai locuiam atunci. Eu și sora mea Magdalena ne uitam fără să înțelegem nimic, nu știam la ce folosesc cele două cupe uriașe de cârpă, ciorapii care nu puteau să fie dezlipiți din carnea obosită a pulpelor ei, șiragul de perle de care nu mai atârna nici o speranță. Dar ea nu se despărțea nici un moment de ele. Nici măcar înainte să se bage goală în pat. Șiragul acela se balansa bătrânicos ieșind din așternuturi.

***

Căinele se așază în mijlocul camerei și urlă a gol. Robinetele lacrimăază, rugina se așterne încetul cu încetul, de-a lungul anilor, mă trezesc din ce

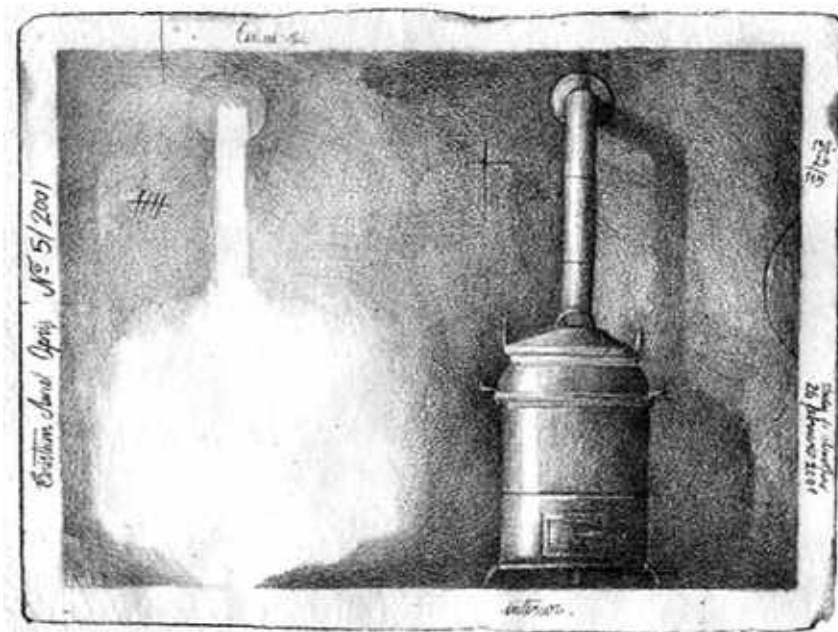
în ce mai somnoros, nu mă mai văd ieșind, nu mă simt aici, dar ceva mă face să te vreau din ce în ce mai bolnăvicios. Urletele javrei îmi dau fiori de moarte, doar paharele mai păstrează în clinchetul lor urmele buzelor care n-or să mai guste niciodată spaima dimineții forțând ferestrele.

***

Elvira o chema, Elvira... Eu am încercat în fel și chip să-l îmbunesc pe tata, să-l fac să vrea... Dar... De la noi până la ospiciu e ceva cărare de străbătut, vreau să zic două trei ore, trăsura nu știu cât de potrivită ar fi la o asemenea aventură sălbatică, dar câteva butoaie nu-i strică nimănui la drum, cum să vă spun, noi oricum suntem obișnuiți cu toate astea, noaptea pădurea e lividă și stranie, de nepătruns, iar noi treceam de la unul la altul, ca pe-o sticlă de votcă, demența și frica, limpezimea și stricăciunea, alintatul și sângerarea, Chiva nu știe nimic din toate astea, slăvă Domnului, un psihiatru ca ăsta te poate

băga în pământ, vai de mormântelul nostru, Elvira.

Acum nu se mai aude nimic, iar frigul s-a mai îmbunat de când, unul câte unul au dispărut cei care erau cu noi. Treceam prin Crângu Roșu când Ișca a început să plângă, ne-am întors spre el și l-am văzut că are mâna băgată în pantaloni. Ișcaaaaa! a izbucnit Matei. Ișca și-a scos mâna și ne-a fluturat palma plină de sânge prin fața ochilor. Nu putea să spună nimic. La reverul hainei îi atârna un șirag de mărgele ieftine și lucioase în care spaima de pe fețele noastre se reflecta ca un singur craniu... Încă mai aveam bisturii lui Chiva la mine, îmi simțeam degetele pline de căldură. Matei nu a înțeles nimic. A scâncit ușor, de parcă ar fi răsuflat ușurat: copilul meu! Am rămas singuri, Elvira, am rămas singuri și unghiile tale sunt atât de curate!

ex abrupto

Deja văd!!!

■ *Radu Țuculescu*

Trăim zile de o vie activitate, de o bogată agitație, în care promisiunile se prăvălesc asupra noastră precum prunele coapte când se scutură prunul. Promisiuni zemoase, lipicioase, dulcioase, care ne ung imaginația și speranțele. Deja văd drumurile noastre toate devenind europene, arătând ca în Japonia, fără gropi, fără gropițe, fără riduri. Deja văd cum pubela noastră cea de toate zilele se goleşte din oră în oră, spre spaima șobolanilor și a pisicilor vagaboande și a pensionarilor fără pensie. Deja văd cum corupția, abuzurile, aceste racile vechi de când lumea care au îmbrăcat mereu haine noi, vor fi strivite

precum ploșnițele, pentru totdeauna. Adică, cu ouă cu tot. Deja văd cum gazul va țigăni constant cu putere maximă, spre spaima gospodinelor, iar caloriferele vor fi încinse și-n plină vară, de-o să fim nevoiți să stăm cu ferestrele deschise și aplecați pe jumătate afară, tînjind după o pală de vînt. Deja văd cum se vor construi primării și prefecturi fără uși, ca să poată intra tot omul de rînd, ca-n codru, să stea de vorbă cu pădurarul șef, fără să se înscrie în audiență și să aștepte luni în șir pînă să-l întâlnească. Asemenea zile mărețe, de promisiuni luminoase, în alte vremuri odioase, îi inspirau pe poeți, pe compozitori, în mod

spontan. Acum, gata cu asemenea inspirații!! Putem, însă, folosi melodiile, că texte noi avem. De exemplu, am putea cînta: Am partidul meu/ Sînt fericit/ Și mă mîndresc cu el/ Sînt fericit... pe vechea melodie: Am cravata mea/ Sînt pionier... Dar e normal ca după atîția ani de monopartidism să fie azi o adevărată explozie de pluripartidism. N-am nimic împotriva. Mie doar prunele prea dulci nu-mi plac. Te saturi repede de ele. Prunele zemoase care-ți lipesc limba de cerul gurii și-ți fac rău la stomac.

Machiavelli e cu noi

■ **Marius Jucan**

Despre actualitatea lui Machiavelli se poate spune că a continuat necurmată. De la dispariția autorului *Principelui* și până în momentul apariției încă unui op despre opera sa. Nu a ultimei lucrări însă, și nici a celei mai recente, dar care, la fel ca și cea de față, ne instruieste despre nevesteja nouă a operei florentinului. Despre viața prelungită peste veac a sfaturilor date conducătorilor care s-au perindat la cârma cetății, s-a vorbit ca de o necesitate, arătându-se că fiind re, natura umană trebuie disciplinată de virtuțile actului politic. Machiavelli e cu noi, vrem nu vrem, chiar dacă esențializarea naturii umane, bună vs. rea, pare să fie fatalmente reductivistă. Machiavelli e cu noi, deoarece în privința naturii umane nuanțele sunt necesare, iar dacă utopiile totalitariste au dispărut din Europa, umbra tiraniei corupte se poate întinde deasupra unor principii ai lumii de azi, care au uitat să conducă virtuoz. Dar ce înseamnă să conduci în acest mod, se întrebă Michael A. Ledeen?

Prezența lui Machiavelli (aluzie la ceea ce înțelegea Machiavelli prin *virtu*) e invocată împotriva relativismului de azi, cel care a ruinat orice pretenție de autoritate care să se revendice de la o morală. Principii moderni au ignorat sfaturile care îi îndemneau la virtute, la veghea neobosită asupra cursului imprevizibil al puterii, la pregătirea pentru „război”, chiar dacă acesta este doar unul moral. Efectele acestei ignoranțe, a amânării ori indolenței au avut un impact devastator asupra conducătorilor lumii, crede

Michael A. Ledeen. În consecință se impune o „terapie” Machiavelli. O recitare a „regulilor de fier” care să stea la căpătâiul oamenilor politici, la care să poată ajunge totuși și muritorii cei simpli, pentru a înțelege constrângerile politicului. Cu atât mai mult cu cât rândurile cărții de față, scrise înainte de septembrie 2001, deplâng stilul politicii externe americane, întrebându-se retoric ce a făcut ca „sindromul vietnamez” să fie repetat fie și secvențial după anii 1990.

În decorul schimbat al postmodernității, comentariile lui Michael A. Ledeen sună poate didactic. Impresia că nimic nu s-a schimbat după cinci secole în arta guvernării în privința folosirii virtuozose ale unui manual de succes despre puterea politică. Nimănui nu i-a pierit totuși disponibilitatea de a primi sugestii despre acest subiect. Din pricina realității politice, care continuă să se preteze la interpretări machiavelliene. Mai cu seamă când acestea sosesc din partea componentului unui *think-tank* de prestigiu și „puterea” celui care a formulat politica externă a SUA, cităm „sub administrațiile republicane, direct sau prin politicienii pe care i-a influențat, între care Richard Cheney, Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz” (vezi prezentarea autorului). Felul direct al autorului de a se adresa motivelor machiavelliene pentru a le transpune în cotidian, creează dincolo de impresia unui efort de popularizare a unor celebre capitole ale *Principelui* (despre noroc, armate, război, cruzime și milă, corupție, despre cum trebuie să-și țină

cuvântul un principe), atmosfera unui realism binevenit. Alături de referințele firești la *Principe* și la vremea sa, trimiterile care se fac la scena politică de azi au scopul, deloc paradoxal, de a ne familiariza mai degrabă cu prezentul, decât cu trecutul. Prezentul e mai fascinant decât orice excursie în istorie, oricât de senzațională ar fi aceasta. Am putea reciti prezentul din unghiurile încă ascunse ale operei florentinului? Răspunsul lui Michael A. Ledeen e afirmativ. Politicieni, de la Lenin la Gorbaciov, de la Stalin, Hitler, Churchill la Reagan, Clinton și Bush (sr.), generali ca Washington, Wellington, Clausewitz, Patton, oameni de afaceri precum Bill Gates, sportivi ca Michael Jordan și Roberto Baggio, antrenori, manageri de succes, staruri de cinema, nu în ultimul rând legendarul Moise confirmă ipoteza analistului politic, ilustrând spectrul conflictului dintre virtute și disoluție morală pe canavaua intereselor puterii. O întregă lume, și un spectacol pe măsură! La sfârșitul căruia un fel de umbrelă auratică deschisă deasupra lui Machiavelli, se întinde benefic și peste noi. La adăpostul ei putem spera să fim, dacă nu mai isteți, poate mai eficienți cu privire la rosturile hegemonismului și ale virtuții de a conduce, deși după filosoful renesanțist, norocul ne-ar putea ajuta probabil mai mult decât orice pregătire. Între timp, rămâne să ne întrebăm pe mai departe de ce mult laudatele virtuți politice ale conducerii sunt atât de rare.

Notă:

1. Michael A. Ledeen, *Machiavelli despre arta modernă a conducerii*, traducere de Maria și Ion Nastasia, București, Humanitas, 2004, 180 pagini.

Note de literatură canadiană

■ **Mihaela Mudure**

NICOLE BROSSARD

L'amèr ou Le chapitre effrité. Prefață: Louise Dupré. Quebec: L'Hexagone, [1977] 1988.

L'amèr ou Le chapitre effrité este refuzul subiectului liric. Cititorului nu-i dăunează defel un pic de teorie feministă pentru a citi sau, dacă vrei, pentru a suporta această carte fragmentară care refuză tirania ordinii impuse din afară. Structura fragmentară o apropie de o colecție de poeme în proză. Jocul de cuvinte franțuzești din titlu – mare/amar – sugerează problematica volumului: maternitatea și cumplita ei responsabilitate. Înstăpânirea fiului, precum un cuvânt de către Tatăl simbolic, este procesul cultural și ideologic pe care Brossard vrea să îl deranjeze, de nu să-l împiedice cu totul.

Se știe că mama, prin imensa ei putere, duce la perturbarea câmpului simbolic patriarhal. Soluția: idealizarea mamei. Brossard propune o viziune deconstructivistă și crudă a mamei: uterul este extras, pus deoparte și exhibit feroce. Mama, matrice materialistă, este pe de altă parte, spațiul tulburător și deranjant de concret – în biologia lui – în care raportul dintre mamă și fetus pune în evidență un caz particular de diferență și diferență, primul dialog intersubiectiv în care eu și tu sunt deopotrivă unul și două.

Nicole Brossard știe foarte bine că scriitura feminină înseamnă a face din femeie subiectul Textului. Anna Karenina sau Emma Bovary sau doamna portretizată de Henry James nu sunt contra-argumente căci ele sunt, în ultimă instanță, tot proiecții masculine ale femeii. Suntem prizonierii eterni ai monadei noastre de gen.

Ce caracterizează femeia? Cavitatea, spațiul gol în care trebuie să se înscrie gestul sexual al bărbatului. Foia de hârtie nu este diferită pentru scriitor sau scriitoare. În consecință, scriitoarea, precum o amazoană din legendă, își îndreaptă săgeata spre albul foi de hârtie.

MAVIS GALLANT

The Moslem and Other Stories

Selecție și prefață Mordecai Richler. Toronto, Ontario: McClelland & Stewart, Inc., 1994.

Născută în 1922, la Montreal, Quebec, Mavis Gallant este una dintre maestrele prozei scurte canadiene. Scriitoarea excelează în proza delicată de notație. Preferința pentru amănuntul semnificativ este o caracteristică a prozei psihologice, iar Mavis Gallant nu face excepție de la regulă. Monocorde și aproape fără tramă, prozele scurte ale scriitoarei

canadiene se salvează de la aruncarea în coșul plic-tiselii prin observația psihologică de mare rafinament. Un concert de griuri, acestea sunt prozele lui Mavis Gallant. E nevoie de tihnă și răgaz pentru a savura aceste texte. Gallant nu este o excepție în proza canadiană. Aceași atmosferă o putem întâlni în unele din prozele lui Alice Munro. Este o literatură care crește din tihnă și confortabilitatea unei societăți îndestulate care nu își pune problema păinii zilnice, dar care suferă de marasmul convenționalismului și al incapacității de a comunica. Singurătatea este marea problemă a prozei canadiene și a societății canadiene. Este o problemă care trenează, probabil, din vremurile când pionierii străbăteau preeriile și pădurile Canadei vânând, explorând, luând pământul în stăpânire, din punct de vedere european.

Două sunt textele pe care aș vrea să le singularizez din volumul lui Gallant. *The Latecomer* (*Ultimul venit*) este o delicată dramă a păcii. Eroul principal, neamț din Berlin, se întoarce din captivitate pentru a descoperi că are un tată vitreg. Relațiile de familie trebuie reconsiderate în paralel cu reconsiderarea vieții într-un Berlin ocupat de aliați și care trebuie să accepte înfrângerea din război. *The Latecomer* este o pledoarie pentru înțelegere, generozitate, pentru acceptarea celui de alături. Viața curge înainte indiferent de investigația noastră, de suferința noastră într-un moment sau altul.

Tot relațiile de familie sunt subiectul nuvelei *In Youth Is Pleasure* (*În tinerețe este plăcerea*). Contradicțiile dintre copii și tineri, necesitatea înțelegerii și acceptării reciproce a tuturor generațiilor sunt subliniate cu delicatețe de scriitoare.

Lecturile religioase din Moldova lui Ștefan cel Mare

■ Ovidiu Pecican

Lucrarea fundamentală a lui Emil Turdeanu dedicată manuscriselor slave din vremea lui Ștefan cel Mare¹ permite o evaluare a culturii scrise a marelui voievod. Desigur, ea rămâne întrucâtva aproximativă, luând în considerare doar ceea ce s-a păstrat până astăzi din producția epocii respective. Pe de altă parte, însă, imaginea pe care o creează cu privire la orizontul cultural al societății moldovenești cu știință de carte este una plauzibilă și, chiar mai mult, una în esență exactă, cât privește multiplicarea manuală a literaturii religioase.

Ceea ce se conturează ca lucru sigur este strădania lui Ștefan cel Mare personal, dar și a unora dintre apropiații lui - fie rude și boieri, fie înalți ierarhi ai bisericii ortodoxe - de a înzestra mănăstirile și bisericile țării cu principalele cărți creștine. Astfel, grija de a înzestra asemenea ctitorii cu evangheliere - adică cu corpusul celor patru evanghelii acceptate - rămâne o constantă a întregii domnii. Actul oferirii către lăcașele de cult a câte unui evangheliar se referă în general la noile construcții și răspunde nevoii de a pune pe o bază solidă cunoașterea învățaturii lui Isus. Se prea poate ca aceste cărți sfinte să nu fi fost folosite doar la oficierea serviciului divin, ci să fi avut un rost și în școlile - oricât de mici și de elementare - constituite pe lângă mănăstirile și bisericile respective.

Alături de evangheliere se dăruiesc și psaltri (conținând cartea psalmilor), apostolii și mineiele (unul pentru fiecare lună, conținând viețile sfinților al căror hram era cuprins în vreuna dintre zilele lunii respective). Toate acestea formau baza absolut necesară, deși putând fi lărgită pe seama cărților biblice ale Vechiului Testament, a învățăturii creștine și a serviciului religios ortodox.

Dar evanghelierele erau copiate și pentru uzul personal al unor mari boieri, cum se știe despre cel din 1491, care a aparținut lui Alexandru, fiul voievodului, ori cel din 1477, copiat pentru jupan Mihael logofătul și frații săi, pan Duma și pan Sica, la Liov de către diacul moldovean Trif.

Așadar, boierii aveau și ei, la rândul lor, câte o bibliotecă personală de cărți cu conținut religios

(cel puțin). De pildă, logofătul Ioan Tăutu a pus să se copieze la 1492 mineiul pe februarie, spre a fi dat mănăstirii cu hramul Adormirii Maicii Domnului din Iași (ori Bistrița, ori Bacău, nu se poate preciza). Tot același personaj revine cu o inscripție de donație pe o Psaltire scrisă în Moldova sec. XV, ceea ce atestă nu doar interesul în utilizarea pentru propria viață religioasă a acestui tip de carte, ci și asumarea funcției sociale de donator de carte către lăcașuri de cult. De altfel el era și ctitor de mănăstiri, ceea ce completează imaginea unui boier cu o anume educație, care se afirmase în serviciul lui Ștefan ca diplomat.

Nu lipseau din atenția donatorilor și a copiștilor nici cărțile Vechiului Testament, dar ele erau copiate mai puțin frecvent. La 1475, Ghervasie copia la Neamț cărțile lui Ieremia, Ioil, Amos, Obadia, Iona, Miheia, Naum, Avacum, Iezechiel, Isaia, Zaharia, *Pildele* lui Solomon, *Cântarea Cântărilor*, *Înțelepciunea* lui Isus fiul lui Sirah și *Pătimirea lui Iov*. Vechiul Testament era, prin urmare, copiat la o mănăstire de prim rang sub raportul importanței contribuției ei la producția de carte moldovenească manuscrisă, ceea ce face plauzibilă ipoteza că la Neamț existau, în acel moment, toate cărțile esențiale ale ortodoxiei. De remarcat că, printre atâtea cărți acceptate de exegeza biblică, în manuscrisul nemțean al lui Ghervasie se strecurase și o apocrifă (cea atribuită lui Isus fiul lui Sirah).

Când, la 1475, Ștefan vodă copia, "pentru sănătatea și mântuirea sa", *Cuvintele pustnicești ale părintelui Dorothei*, donându-le mănăstirii Zograf, el trimitea călugărilor mănăstirii de la Athos, o dată cu manuscrisul, și un mesaj implicit: îndemnul către o viață închinată austerității și meditației. Alegerea cărții care să fie donată arată că la curtea Moldovei nu lipseau bunii sfătuitori în cele eclesiastice, aceștia având o temeinică pregătire într-ale isihasmului.

Această presupunere pare să fie confirmată și cu un alt prilej. Este vorba despre comanda specială pe care o întreprinde mitropolitul Sucevei, kir Gheorghe, la 1503, atunci când se adresează mănăstirii Zograf pentru a obține *Lămuririle lui Iov*.

Acestea nu erau decât o compilație teologică din mai mulți autori - Olimpoidor al Alexandriei, Ioan Zlotoust, Apolinarie, Origen ș. a. - cu privire la înțelesurile cărții lui Iov. Ce îl putea determina pe mitropolit să comande o asemenea carte? S-ar putea să nu fie greșit să se vadă în acest imbold mărturia grijii pentru voievodul său suferind de pe urma rănii dobândite la Chilia care peste un an urma să îi aducă acestuia sfârșitul. Dorința de a pătrunde înțelesurile adânci ale unei cărți cum era aceea despre Iov nu putea fi, pe de altă parte, decât firească la un înalt ierarh al bisericii. Oricum ar fi, prin faptul că este vorba despre o culegere de exegeză biblică, și nu de simpla copiere a unui text sacru din Biblie, rezultă că atmosfera teologică de la mitropolia Moldoviei devenise mai complexă, manifestând aspirații mai înalte.

Dintre cărțile cu conținut laic puse să se copieze de Ștefan reține atenția *Sintagma* lui Matei Vlastaris, culegere juridică cu relevanță atât pentru viața în mediile eclesiastice, cât și pentru viața laică.

Ea este copiată de două ori - din câte știm până astăzi -: la 1472, la Neamț, după una dintre versiunile complete, și la 1495, din porunca domnului, la biserică cu hramul Sfântul Nicolae Domnesc din Iași. Se constată că și o asemenea lucrare era multiplicată tot în ambianță eclesiastică și prin grija unor slujbași bisericești.

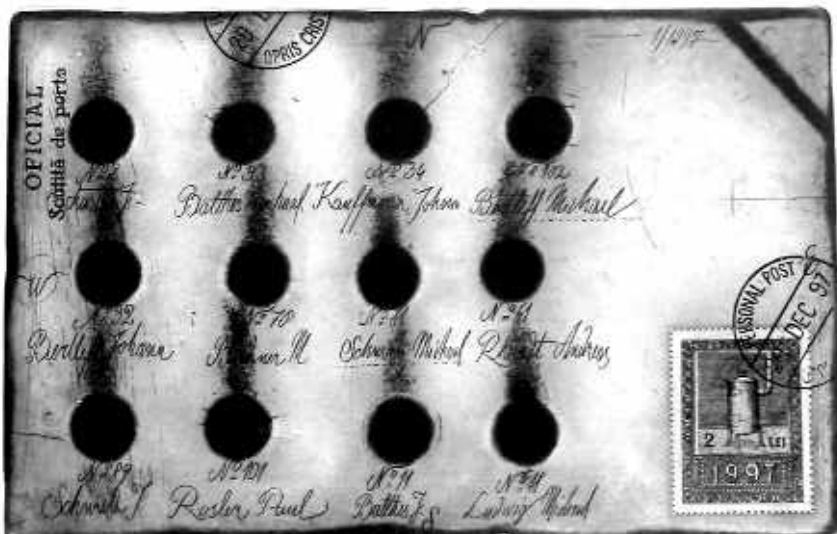
Cât privește persoana copiștilor, în toate cazurile ei sunt servitori ai bisericii. Unii dintre ei activează în incinta mănăstirilor, alții pe lângă biserică. Cu toții sunt însă străini, după toate aparențele, sferei vieții laice. O excepție ar putea fi grămăticul Damian, cel care transcria, la 1495, *Sintagma* lui Matei Vlastaris, la biserică Sf. Nicolae Domnesc din Iași. Funcția lui de grămătic pare să indice că misiunea lui pe lângă acel locaș de cult ieșean era aceea de profesor.

Toate cele menționate mai sus cu privire la copierea de carte, destinarii textelor, copiști și donatori sugerează că în Moldova ștefaniană exista deja o funcție socială precisă a culturii scrise, un tipic al producerii și donării de carte, un public aristocratic și aulic apt să apeleze la texte, un interes pentru Noul Testament și pentru cărțile utile slujbei religioase (Apostol, Mineie și Psalterii). Circuitul culturii scrise și al producerii acesteia îi implica pe patronii culturali (donatori), anumite centre specializate în producerea de carte manuscrisă (în primul rând mănăstirile care conțineau mari scriptorii, ca Neamț și Putna, dar și unele biserici), un public boieresc sau eclesiastic capabil să descifreze scrisul și să satisfacă prin lectură propriile nevoi ca și pe cele ale unei mulțimi mai mari de oameni (în cazul boierilor membrii familiei; în cazul preoților și mănăstirilor, participanții la serviciul divin și la lecturile cu voce tare din cărțile religioase).

În calitatea ei de obiect prețios, evaluat în sume consistente de bani, cartea suscită un interes marcat și continuu în societatea moldovenească, atât pentru donațiile în interior, cât și pentru cele direcționate în afara frontierelor statului (către mănăstiri de la Athos, ca Zografu sau Hilandar, dar și către altele, de astă dată din Transilvania, cum s-a întâmplat cu biserica-episcopie din Feleac).

Note:

1. Emil Turdeanu, "Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare", în *Oameni și cărți de altădată*, I, București, Ed. Enciclopedică, 1997, p. 25-167.

Limbajul publicitar - „o poezie sponsorizată”

■ Rodica Pascu

Într-o lucrare apărută în anii '90, *The Language in Thought and Action (Limbajul în gândire și acțiune)*, doi autori americani de origine japoneză, S.I. Hayakawa și Alan Hayakawa, numesc textele publicitare „o poezie sponsorizată”. Însuși titlul cărții trimite la teoria actului vorbirii, ce stipulează ideea că limbajul este acțiune sau comportament.

Apropierea dintre limbajul publicitar și cel poetic a fost sesizată, cu câteva decenii mai devreme, de autorul francez Pierre Bourdieu. El afirmă că reclamele uzează de mijloace poetice, argumentând că limbajul publicitar, la fel ca cel poetic, exploatează mai degrabă conotațiile mesajelor decât denotațiile, uzează de puterea cuvintelor de a evoca evenimente, prin apelul la simboluri și crearea de efecte simbolice.

Cei doi autori americani pornesc în susținerea analogiei poezie-publicitate de la analiza codurilor verbale pe care le folosesc poeții și *copywriter*-ii, în discursuri cu efecte și implicații simbolice.

Astfel, ambele fac uz de rimă și de ritm, folosite în publicitate mai ales în crearea sloganurilor, acele mesaje concise, sugestive, ușor de reținut și memorat de către receptorii. Ne amintim sloganuri ca: *“Răcoritor nu-i destul. Fii cool!”* (șampon de păr Head&Shoulders), *“Calitate la un preț cumsecade”* (detergent marca Henkel), *“Connex Go, ce-i al tău e al tău”* (telefonie mobilă), *“Căștișă-n sănătate, fără greutate”* (produs pentru slăbit Xeniplan) ș.a.

Poezia și publicitatea folosesc cuvintele pentru valorile lor afective și conotative, denotația trecând în al doilea plan: *“Suchardine mi-e dor de tine”* - un slogan ce nu face referire, de pildă, la gustul acestora, ci personificând produsul, ne trimite în zona afectivului, prin chiar cuvântul “dor”, cu conotații poetice. *“Rufele Lenor au prospețimea naturii”* - un alt slogan ce, în loc de a evoca un miros plăcut, promite, în schimb, posibilitatea evadării în natură.

Mesajele publicitare, la fel ca textele poetice, exploatează deliberat ambiguitățile (*“Exclamation Eau... și se întâmplă”* - reclamă la un parfum marca Coty) și jocurile de cuvinte (*“Negrul se duce, negrul seduce”* - detergent Dero pentru rufe negre), jocuri de litere *“Express Yourself”* - cafea Lavazza. Intertextualitatea, respectiv modul în care un text reflectă sau se referă la alt text, procedeu care poate opera la niveluri diferite de limbaj, este întâlnită în reclame. Sloganul pentru unguentul Ben-Gay *“Durerea trece, mobilitatea revine”*, parafrază la un proverb, este unul dintre multele exemple de acest fel.

Cel mai important aspect al analogiei dintre limbajul poetic și cel publicitar este că ambele se străduiesc să facă din lucruri simboluri. Ceea ce înseamnă, din perspectivă semiotică, că ele stabilesc o relație de convenție între semnificat (cuvânt) și semnificat (obiect, concept), prin intermediul limbajului, care din aceeași perspectivă, este el însuși un sistem convențional de semne. Publicitatea este, la fel ca și poezia, un univers al simbolurilor cele mai diverse. În viziunea *copywriters*-ilor, “poetii sponsorizați”, aparatele electrocasnice devin simboluri ale

fericirii domestice: *“O canapea din piele, o măsuță din lemn de nuc pentru cafea, un tablou de Dali... dar înainte de toate...”* televizorul Philips care, printr-un transfer de la verbal la nonverbal, apare ca imagine și nu cuvânt, iar în colțul dreapta jos al reclamei, logo-ul mărcii și sloganul ei - *“Let's make things better”*. Din aceeași perspectivă, produsele cosmetice sunt simboluri ale seducției feminine sau masculine, parfumurile, dincolo de calitățile lor olfactive, sunt simboluri ale eleganței, distincției, senzualității. O întreagă “literatură” publicitară în acest sector oferă posibile exemplificări: parfumul “*Toujours Masumi*” (marca Coty), despre care textul publicitar afirmă că este “concept pentru femeile care au depășit vârsta experiențelor, pentru cele care își doresc ceva stabil, clasic, romantic, dar care să cuprindă și o notă de modernism” se constituie ca semn simbolic al unei întregi categorii de femei; parfumul “*Sensations*” (marca Jill Sander) este, nici mai mult nici mai puțin decât “expresia totală a aromei contemporane”, care “te transportă într-o lume revigorantă, caldă”. Se remarcă aici puterea de sugestie a cuvintelor - verbul dinamic “te transportă”, substantivul “lume”, sinonim cu “univers”, cu subînțelesul de o altă lume/univers, diferită de cea banală, cotidiană, care posedă caracteristici aparent contradictorii - definite prin adjectivele “revigorantă” și “caldă”.

Băuturile acidulate sunt propuse drept simboluri ale tinereții, sportivității, aventurii (print-urile și clipurile mărcilor Coca-Cola, Pepsi Cola și altele). Băuturile alcoolice nu sunt numai mărci comerciale, ci și ale statutului social, definesc categorii de vârstă cu caracteristicile lor specifice - exuberanță și spirit de siguranță în cazul tinerilor, reușită, bunăstare, siguranță de sine în cazul publicului-tintă adult.

Chiar și produse banale, precum cafeaua, margarina, detergenții dobândesc conotații dintre cele mai diverse, inclusiv din sfera sexualității. Se pare că nici un domeniu al trăirilor omenești nu e străin “poeziilor sponsorizați”, în demersurile lor persuasive. Așa cum au evidențiat o serie de cercetători ai fenomenului publicitar, pentru ca limbajul să determine acțiunea, comportamentul de cumpărare în cazul de față, nu este suficient apelul la rațiune, prin mesaje informative, ci el trebuie dublat de cel care trimite la emoții, sentimente, afectivitate. Astfel, rujul de buze Margaret Astor te îndeamnă “să-ți colorezi/ să dai culoare emoțiilor” (*“Colour your emotions”*); tonul imperativ este înlocuit cu cel interogativ, în cazul reclamei la automobilul Mini BMW: *“Este dragoste? Până unde merge dragostea?”*. Coincidență sau nu, titlul unor texte publicitare la produse Sony pune aceeași întrebare: *“Până unde merge dragostea ta?”*. Răspunsul îl găsim în textul propriu-zis. “După ce vei filma doar câteva minute, vei înțelege de ce nu ai mai vrea să te desparți de această cameră video” (reclama pentru Sony Digital Handycam) și “Când e vorba de cele mai performante tehnologii de recreere de la Sony, dragostea ta este nemăsurată”.

Simbolurile patriotice sunt folosite uneori în scopuri comerciale: berea Caraiman e “frate cu românul”, sărbătorile religioase, cum sunt Crăciunul și Paștile, sunt de asemenea exploatare publicitar în așa fel încât își pierd semnificațiile lor inițiale, sunt secularizate. Campaniile cu aceste ocazii, ale firmei Coca-Cola, de pildă, sunt menite să inducă ideea că sărbătorile religioase, ce reunesc de regulă familia, nu ar fi posibile fără consumarea produselor respective.

Precum poezia, beletristica în general, îl provoacă pe cititor să se identifice cu personaje, idei și sentimente, publicitatea ne invită să ne identificăm cu modelele și rolurile pe care le portretizează și acest lucru e mult mai ușor de realizat deoarece mesajele de acest fel trimit la emoții și modele pozitive: bucurie, plăcere, admirație, respectiv bărbatul sau femeia de succes, tineri sănătoși, bine îmbrăcați, seducători etc.

Referindu-se la tendințele actuale ale comunicării, Daniela Roventă-Frumușani afirmă că: “nici un produs (de la pasta de dinți la președintele țării) nu se va vinde fără un discurs mitologizant, fără o imagine de marcă, uneori mai importantă decât actul în sine sau calitatea produsului... produsele nu mai sunt vandabile decât prin inocularea de simboluri... prin care se adaugă componentei raționale a cogito-ului de tip cartezian aceea de dimensiune euforizantă, utopică, cronică - pulsivitatea de imaginar și reverie, prin care afectivul fuzionează cu persuasivul și informativul”. Mai mult chiar, argumentează autoarea, “publicitatea a devenit unul din principalele simboluri culturale ale societății industriale” iar “omniprezența sa trebuie legată în primul rând de domeniul lingvistic și estetic”.

Studiile recente analizează comunicarea publicitară modernă în termenii unui discurs, ce utilizează deopotrivă verbalul și nonverbalul.

“Ne aflăm în fața unei comunicări simbolice care de multe ori eclipsează total dimensiunea economică a fenomenului publicitar... această realitate simbolică se suprapune peste cea reală și, printr-un efort de circularitate, condiționează și structura discursului publicitar”, precizează V.S. Dăncu în preambulul analizei retoricii publicitare.

Publicitatea modernă configurează o retorică de tip nou, valorizând mai ales componenta „elocutio” a retoricii clasice, respectiv figurile de retorică.

Acestea sunt totodată figuri de stil, utilizate și de discursul literar, poetic. În publicitate ele sunt create deopotrivă cu ajutorul cuvintelor și al imaginilor, adeseori discursul verbal fiind întărit de cel vizual sau substituit prin cel de-al doilea. Cercetări relativ recente din domeniul biologiei comportamentale și al psihologiei cognitive au demonstrat o sporită eficiență comunicativă a imaginilor în raport cu cuvintele. Imaginile sunt mai rapide, mai ușor percepute, pentru mai îndelung timp memorate, drept care efectele lor persuasive sunt mai puternice, cu atât mai mult cu cât ele se adresează cu precădere laturii afective, emoționale a receptorului.

Rămânând la nivelul verbal constatăm că retorica publicitară împărtășește cu cea poetică un vast repertoriu al figurilor de stil: epitetul, comparația, metafora, repetiția, hiperbola, personificarea, simetria, antinomia, antiteza, omofonia, litota, silogismul, praxeograma, metonimia, zeugma, substituția, silogismul etc.

Iată câteva exemple:
 epitet - "Salvatore Ferragamo - Parfum subtil"
 comparație la superlativ - "Probabil cea mai bună bere din lume" (berca Carlsberg)
 metaforă - "Când natura devine operă de artă" (șampania Moët & Chandon)
 antiteză - "Nu-ți pregătește micul dejun" (doar îl tipărește, trimite prin fax, scanează și-l copiază) și hiperbolă - "un adevărat laborator foto" (reclama la imprimantele hp)
 personificare și repetiție - "Câinii pot să viseze? Desigur că pot!" (firmă de materiale pentru decorațiuni interioare)
 personificare - "Un fond de ten vigilent ce veghează asupra mea"
 antinomie - "Atât de mic, încât îți schimbă perspectivele" (telefon mobil Nokia) ; "Puternic împotriva măreției, delicat cu părul tău" (șampon de păr Nivea)
 incluzie - relație între două mulțimi prin care se exprimă faptul că orice element al primei mulțimi aparține și celeilalte - "Cine trăiește din plin, trăiește Tuborg"
 silogism - "Dacă a găti este o artă, atunci cuptorul tău trebuie să fie o capodoperă. Cu noul cuptor Ariston poți găti mâncărurile cele mai extravagante sau tradiționale, ori poți pur și simplu să-i admiri designul, fără să faci nimic altceva. Pentru că de gătit se ocupă noul cuptor Ariston."
 repetiție - "Irezistibila aromă de zi cu zi. Cea mai bună cafea de zi cu zi" (cafeaa Jacobs Merido); "Aromele tale, regulile tale" (parfumul Hugo Boss)

omofonie - "Have an Ice day" (în loc de *Have a nice day*) țigări mentolate
 praxeograma - adevăr sau chestiune general acceptată, a cărei contrazicere suscită atenția și îl invită pe receptor la interpretare "Nu port bijuterii. *Le conduc*" (automobilul Alfa Romeo)
 metonimie/sinodocă - se exprimă cauza prin efect, efectul prin cauză, generalul prin particular - "Frumusețea este mai intensă pentru că surprinde" (parfum Givenchy)
 zeugma - punerea pe același plan sintactic a unor elemente contrastante semantic, în care elementele sunt asociate formal - "Dreaptă este calea către Creditul Domo" (utilizează parafraza la citatul biblic "Dreaptă este Calea Domnului", precum și un joc de cuvinte "Domn", "Domo", punând în contrast planul spiritual și cel terestru al creditelor bancare) - reclamă la produse electrocasnice Whirlpool, achiziționate prin magazinele Domo
 Fantezia, originalitatea, noutatea, surprinzătorul, seducția, puterea de a-l transporta pe receptor în lumi și situații imaginare, cu alte cuvinte creativitatea, concept de altfel dificil de definit, este comună literaților și publicitarilor. Nimic surprinzător, deci, în faptul că anumite departamente ale firmelor de publicitate sunt numite departamente de creație. Fie că lucrează cu cuvântul, fie cu imaginea, publicitarii sunt, fără îndoială, o categorie de creatori "sponsorizați", care, spre deosebire de ceilalți, au drept scop persuasiunea, dacă nu chiar

manipularea, așa cum încearcă să o demonstreze o serie de voci critice.

În condițiile în care, de multă vreme deja, cititorii de poezie sunt peste tot în lume, un public restrâns, "poezia consumului" are publicuri țintă tot mai numeroase, ba chiar împătimitii ei, acei "devotori de publicitate", cum sunt cunoscuți și la noi.

- Referințe bibliografice:
 Jean Baudrillard, *Sistemul obiectelor*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1996
 Claude Bonnage, Chantal Thomas, *Don Juan sau Pavlov? Eseu despre comunicarea publicitară*, București, Editura Trei, 1999
 François Brune, *Fericierea ca obligație. Psihologia și sociologia publicității*, București, Editura Trei, 1996
 Vasile Sebastian Dăncu, *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001
 Angela Goddard, *Limbajul publicității*, Iași, Editura Polirom, 2002
 Doris-Louise Heineault, Jean Yves Roy, *Publicitate și psihanaliză*, București, Editura Trei, 2002
 Dragoș Iliescu, Dan Petre, *Psihologia reclamei și a consumatorului*, București, Editura comunicare.ro, 2004
 S.I. Hayakawa, Alan Hayakawa, *The Language in Thought and Action*, New York, Columbia University Press, 1998
 Martin Joly, *Introducere în analiza imaginii*, București, Editura All, 1998
 Vermer Kroeber-Riel, *Bildkommunikation*, München, Franz Vahlen Verlag, 1995
 Daniela Roventa Frumușani, *Semiotică, societate, cultură*, Iași, Institutul European, 1999.

film

Damen Tango

■ **Mircea Dumitrescu**

După 20 de ani de absență ca regizor, dar nu și ca asistent și director de imagine, Dinu Tănase se reîntoarce pe platourile de filmare. În recentul său film, *Damen Tango*, o producție 2004, reia colaborarea cu scenaristul Radu F. Alexandru, care a debutat în filmul său din 1982, *La capătul liniei*. Tema recentei sale pelicule este iubirea surprinsă în schema trio-ului conjugal, modalitate de tratare dominantă în teatrul bulevardier, atât de popular la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, mai ales în Franța. Prin aspectul degradat al dramaturgiei și spectacolului bulevardier, care constă în excesul de afectivitate, epicul stufos și abundența de elemente senzaționale, se face trecerea de la clasicism la romantism. Aproape fără excepție, personajele care populau astfel de produse aparțineau colectivităților urbane de condiție medie. Deși bine localizate, povestea, conflictul și intrigă aveau un aer de anistoric, prin pretenția nemărturisită a autorilor de a se referi la întâmplări și apucături dintotdeauna și de pretutindeni. Declanșatorul conflictului și stimulentele intrigii era adulterul sau lipsa de fidelitate și statornicie în relațiile erotice, de unde și invariabilul aspect didactic sau scopul moralizatorului. *Dinu Tănase* refuză să dea povestirii sale o anume culoare locală, care devine, astfel, neutră, indiferentă. Detașându-și filmul de rigorile unui spațiu și timp determinate, intenția lui transparentă era să insinueze atemporalitatea și aspațialitatea întâmplărilor și relațiilor evocate. Alegerea ambianței universitare, în care plasează povestirea, vrea să servească aceeași idee, dar și o alta, aceea de a imprima filmului un aer de elevație intelectuală. Prin aceste procedee, simple paleative, vizibil căutate și elaborate, substanța și expresivitatea filmului se destramă, ceea ce se întâmplă și cu capacitatea lui de a convinge

estetic. Cuplul conjugal aparține aristocrației universitare: Mircea Popescu (Horațiu Mălăele), profesor universitar, doctor docent, și Alexandra Popescu (Maia Morgenstern), (tot) profesor universitar, doctor și toate celelalte. Căsătorii din iubire, dispunând de suficiente resurse bănești pentru a locui într-un vast și luxos apartament, având și o comodă așezare, undeva, la țară, ei sunt priviți ca un model de fericită conviețuire, urmare a unor profunde legături sufletești și înalte principii morale, de reușită profesională și materială. Fiica lor, Mihaela (Ana Ularu), stabilită pe undeva prin Vest, pare a fi destinată să continue exemplul părinților. Dar, după nouă ani și încă după nouă ani, Alexandra descoperă că armonia lor conjugală era o iluzie. Mai fragil în cea ce privește forța de a trăi cu intensitate sporită aceleași sentimente, disponibil de a vedea în existența cotidiană nu esențele, ci clișeele și stereotipurile, cu mai multă ușurință supus slăbiciunilor omenești, Mircea, prin relația extraconjugală cu Corina (Andreea Bibiri), (tot) profesoară și (în plus) directoare, contribuie hotărât la ratarea unui ideal în care, în tinerețe, el și soția sa crezuseră cu sinceritate. Moartea lui Mircea într-un accident de circulație, în concepția regizorului, efectul puterii destinului, este primul element-surpriză care coboară filmul de la condiția vântată de lucrare artistică la aceea de simplă demonstrație. Trioul destrămat, soț - soție - amantă, este înlocuit cu un alt, soție - fostă amantă - iubitul și apoi soțul fostei amante, tânărul, simpaticul și perseverentul avocat Bogdan Ionescu (Mihai Călin). Acest nou element de surpriză, Bogdan fiind chiar fiul celui care a provocat accidentul de circulație, generează un alt element de surpriză, schimbarea radicală a caracterului și temperamentului Alexandrei. Odinioară calmă, sigură de ea, generoasă, optimistă,

devine astenică, geloasă până la absurd, ipocrită, amenințătoare și răzbunătoare. Unicul scop pe care îl urmărește este să împiedice legătura erotică și căsătoria lui Bogdan cu Corina, mărturisindu-i aceluia intenția de a o ucide. În acest context, regizorul recurge, în cele din urmă, la alte două elemente-surpriză. După incendierea "căsuței de vacanță", la dispoziția Alexandrei, și plecarea ei subită în Vest, probabil la fiica sa, pentru a-și reface viața, Bogdan și Corina mor într-un accident de circulație, imediat după căsătorie. În ansamblu, *Damen Tango* nu are nimic dintr-un film creat; este căznit, artificial, fals, steril. Ca și în cazul ultimului film al Malvinei Urșianu, *Ce lume veselă!*, prin excesul de calofilie autorul vrea să suplinească vidul de conținut. În această peliculă nimic nu se finalizează estetic. Scenografia pare o expoziție itinerantă, imaginea este leneșă, statică, jocul actorilor suferă de maladia fatală a filmului românesc, teatralitatea, dialogul nu depășește deriziunea, muzica, lipsită de inspirație, pare un comentariu lăutăresc. În ceea ce o privește pe Maia Morgenstern, cu reală vocație de tragediană, remarcabilă în *Balanța* (Lucian Pintilie), *Trahir* (Radu Mihăileanu), *Privirea lui Ulișe* (Theo Angelopoulos), *A șaptea cameră* (Marta Meszaros) și *Patimile lui Iisus* (Mel Gibson), aici încropește un rol improvizat și inegal, în afara rigorilor limbajului cinematografic. Un moment actoricesc reușit este monologul-mărturisire al lui Mircea, înregistrat pe casetă video, iar ca imagine, albul așezământului spitalicesc, în ton suprarealist. Dar acestea nu salvează ansamblul, ci, dimpotrivă, îi accentuează falsitatea și șubrezenia. Nici folosirea cuvântului *tango* în titlul filmului nu se justifică. De dimensiune și rezonanță tragică, el exprimă acea pasionalitate tipic iberică, fără nici o acoperire în pelucă lui Dinu Tănase. Din păcate, cu această anacronică și penibilă melodramă a fost deschisă cea de a opta ediție a Festivalului filmului european, diminuând prestigiul acestei importante manifestări culturale inițiată de Comisia pentru România a Uniunii Europene.

Praful roșu

(Al patrulea episod)

■ *Mircea Petean*

Prima călătorie are drept țintă o stațiune montană din Nord, Tam Dao, situată la circa două ore jumate de drum. Pământ roșu. Pământ galben. șoseaua șerpuieste printre culturi de porumb, trestie de zahăr, legume și zarzavaturi. Orezării: ici, un strat cu răsad de orez verde crud, colo, miriștea, iar alături, parcele inundate. Câteva femei înnoată prin noroi, consolidând diguri sau ridicând altele noi. Un bărbat ară balta cu plugul cu un singur brăzdar, tras de un bivol. Alte femei cară una, alta cu cobilițele. Alți bărbați cară una, alta cu motocicletele, în timp ce unii se odihnesc pe marginea drumului, în poziția caracteristică. Urcăm la peste 1000 m. Vegetație rară, pământ uscat și praf roșu omniprezent. Tragem la o vilă a scriitorilor.

În timp ce camarazii mei își dorm somnul de amiază, eu o iau la picior, sus, la munte, la izvor. șoseaua e nouă, se vede asta după negreala asfaltului dar și după camioanele care cară pământ argilos amestecat cu pietre, pe care-l basculează ici-colo, la marginea drumului; la locul cu pricina apar aproape instantaneu câțiva inși care împrăștie și nivelează pământul, îndepărtând pietroaiele. Unul dintre ei, desigur șeful, căci nu are nici o unealtă în mâini, îmi răspunde la salut apoi mă întreabă: "Where are you from?". Este o întrebare pe care voi auzi-o de multe ori după aceea. De regulă cel ce întreabă surăde fâstăcit în vreme ce unii mai îndrăzneți se apropie încercând să te mângâie cu palma pe burtă în semn de supremă simpatie, pare-se. Revenind la lucrătorii noștri, să spunem că pantele erau terasate, susținute de stânci, pietre sau beton, și toate petecile de pământ cultivabile sunt plantate cu sușu, o plantă agățătoare asemănătoare cu dovleci, atâta doar că fructele sunt ca niște pere verzi, acoperite cu peri albicioși.

Tot urcând și coborând pantele acelea, unde te puteai răcori sub copertinele de sușu, la o adică, mă apropui de pădurea de bambus. Pătrund câțiva metri pe firul unui pârâiș. Rup o tulpină de

bambus tăiată pe trei sferturi cu maceta; fac restul trebii cu piatra. Iată-mă hălăduind ca odinioară, peregrin la curțile dorului prin munții patriei! Mă îndepărtez bineșor de "casă" dar asta mă excită teribil; îndrăzneala îmi dă pinteni. Trec pe lângă un grup de muncitori, apoi pe lângă un autocar plin cu turiști europeni și, în cele din urmă, posesesc în "curtea" unui cetățean care trebăluia ce-va împreună cu soția sa. Le zâmbesc salutându-i pe franțuzește – limba întrebuițată de mine cu obstinație pe întreg parcursul călătoriei, de unde mi s-a tras porecla de Monsieur Merci Beaucoup, cu care m-a gratulat președintele Uniunii Scriitorilor – apoi îi arăt omului capetele boante, franjurate, ale băteii mele și el pricepe căci într-o clipă dispare revenind cu un fierăstrău cu ajutorul căruia mi-o taie la perfecție... Alături, peste drum, două femei – mamă și fiică ori nepoată și bunică, mai degrabă – vând instrumente populare gen fluier și xilofone confecționate din bambus. "Verific" câteva uitând că n-am un ban în buzunar; plecasem doar la plimbare pe munte. Mă scuz făcând cale întoarsă dar rămân uluit simțind-o pe băbuță alergând după mine și vărându-mi un fluier în buzunar: "Merci, merci beaucoup", am zis împreună-mi mâinile și închinându-mă discret, așa cum am văzut că procedează asiaticii, la televizor.

Alte obiecte care îmi vor îmbogăți colecția de "trofee": un colț de stâncă, o bucată de rocă roșie, friabilă, o scoică sculptată, pietricele de diferite mărimi și culori culese de la țărmul Pacificului, un fir de mușchi, fructe tropicale crude, o statueta a lui Budha, din lemn lăcuit, trei statuete din lemn de santal, reprezentând figuri alegorice, un triptic lucrat în piatră, reprezentând panteonul budist. Căci, dacă într-adevăr confucianismul a dominat în sfera politicului și a speculației filosofice, atunci religia oficială a fost și a rămas cea budistă.

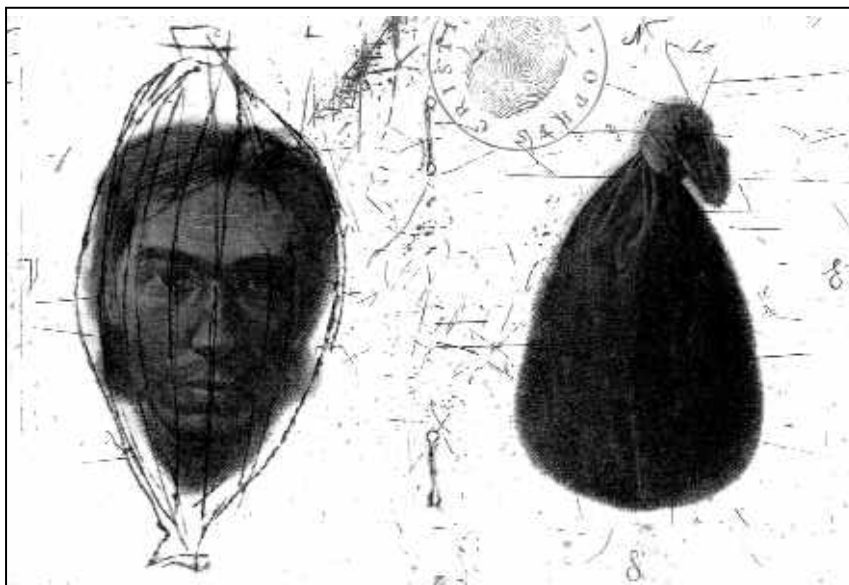
La întoarcerea de pe coclauri dau față cu șeful vilei; își târaie piciorul și îi lipsește brațul stâng; urmele războiului, cu siguranță. În paranteză fie spus, însuși președintele Uniunii, antiamerican declarat, condusese o unitate de tancuri, care a avut misiunea de a apăra un baraj, în război. Se face frig odată cu lăsarea întunericului. Îl fac să priceapă și el că imediat dispoziție să-mi fie adusă o aerotermă în cameră. Trăiește aici împreună cu soția; au doi flăcăi care și-au găsit un rost la Hanoi.

În seara aceea, pentru prima și ultima oară în viața mea, am mâncat câine: jumări, carne rasol, friptură, cârnați, toate au fost de câine. Nu ne-a avertizat nimeni deși miroase ciudat în hohul unde urma să cinăm. Se făceau tot soiul de glume pe seama nevinovatului animal. În primul rând că erau mici de statură, grăsulii, rari și foarte cuminți, câinii. Aveau cu toții un aer resemnat. Mai târziu, după întoarcerea în țară, cineva îmi va vorbi despre câinii cu limba albastră. De oameni cu sânge albastru auzisem dar de câini cu limba albastră nicidecum. Într-una din zilele următoare, în trecere printr-o localitate din centrul țării fiind, îmi va fi hărăzit să întrezăresc o scenă cumplită, din fuga mașinii: câinele fusese vârat între fiarele unui grilaj iar un sfrișit îi ține capul deasupra grilajului cu ajutorul unui soi de furcă cu doi dinți, în vreme ce îl pocnește în cap cu ciocanul, deloc impresionat de urletele animalului. Unde ești tu, Brigitte Bardot?, voi zbigera. Tovarășii mei de drum se vor uita la mine nedumeriți. Mai că nu le va veni să creadă ce le voi povesti. Apoi, privind mai atent, voi zări o sumedenie de pancarte care momesc călătorii cu delicatese din carne de câine.

Dacă n-am făcut icter negru, în seara aceea de pomină, este pentru că mi-am spălat până și creierii cu vin franțuzesc. Slavă Bordeaux-ului, în veci!

Iar ca să mă răzbun, îi determin – era să spun îi silesc – pe toți să mă asculte citind *Balada tunisianului blond și a prietenului său vietnamez*, în variantă românească și franțuzească, datorată minunatului meu prieten, Tudor Ionescu, cel ce îmi dăduse o hârtiuță cu adresa unui amic de-al său, vietnamez, traducător din franceză, la plecarea din țară. Pe care n-am avut timp, nici chef – de ce să nu fiu sincer? – să-l caut. În schimb de fostul meu prieten, evocat în baladă, am întrebat peste tot. Rebel fiind, am priceput că, dacă a supraviețuit războiului, trebuie să predă franceza într-o localitate oarecare...

Revenind la baladă, să notez că, așa cum era și normal, reacțiile sunt diferite: în vreme ce Ghițulescu nu pricepe de ce poezia trebuie să împrumute mijloacele epicului, lui Horică i-a plăcut; Butulescu rămâne pe poziție de neutralitate iar dl. Dao, care s-a chinut s-o traducă pe loc în vietnameză, pentru conaționalii săi de față, promite să dea o traducere demnă de un asemenea op.

Lapte cu sex, popă lumesc și porumbei cu fanfară

■ *Mihai Dragolea*

La început, se dă o dimineață oarecare, nu foarte caldă, dar cu destul soare. În fiecare dimineață, în drum spre slujbă, trec inevitabil pe lângă o piață destul de bine aprovizionată, cu vânzători care sosesc la teighele cu taxiul, ei au locurile riguros rezervate, nimeni n-ar îndrăzni să vândă ceva, chiar mai devreme, pe tarabele lor. Și așa s-a format și o piață înconjurătoare a pieții propriu zise, unde, dimineață de dimineață, apar țărani din jurul orașului, vânzătorii de lapte și ouă, în special, eventual ceva flori și frunze demne de o ciorbă; în dimineață oarecare de care e vorba, o femeie de vreo șaptezeci de ani scotea, și ea, dintr-un portbagaj de Audi străvechi, câteva butelii din plastic, pline cu lapte, le aranja într-o plasă, să prindă, și dansa, la marginea pieții, oareșce clienți. Minunea a fost în momentul când femeia s-a îndepărtat de ruginitul Audi: pe tablă aflată sub portbagaj, după inițialele județului, după un 08, figurau literele SEX; ce aveau bătrâna și laptele cu sexul, numai bunul Dumnezeu poate ști, dar, peste răcoarea obișnuită a dimineții, s-au mai adăugat câteva grade în minus, că te apucă frigurile la așa asociere. N-a trecut multă vreme și am avut prilejul de a cunoaște un popă deosebit: destul de tânăr, brunet, aducea foarte bine cu Ion Creangă, îl și vedeam cufundat într-

un butoi larg, încăpător, plin cu apă, destulă ca să mai spele ceva din păcate; părintele, serios cunoscător de cultură, știa destule și din cele lumești-popești; în suprarealista grădina parohială, plină cu tot soiul de flori și statuete din piatră, lemn și fier, a narat, foarte sumar, „realizările” a doi foști colegi ai lui: cel dintâi s-a muncit cu sânge domnesc taman într-o seară de Înviere; s-a culcat și dormea foarte bine în vreme ce enoriașii îl așteptau la porțile bisericii; pe la ora două din noapte, preotul a apărut, destul de marcat de consumul de vin; a sosit să le spună celor păstoriți de el că... Învierea se amână pentru seara următoare. Atât. Alt coleg al jovialului părinte s-a prezentat la oficierea unei căsătorii; o vreme, totul a funcționat impecabil, asta până când s-a observat, de către meseni, că părintele a dispărut cu mireasa, dar nu pentru un minut-două, duși au fost, chiar au dat senzația, deloc plăcută, de volatilizare; și, vă închipuiți, nici măcar nu sosise emoționantul moment al strigării darurilor! Figura simpaticului părinte mi-a răsarit în minte într-o altă dimineață, mai ales că mă aflam în preajma unui lăcaș sfânt; nu era lume multă prin piața cu pricina, nici nu era sărbătoare religioasă în acea zi; în liniștea generală, un om înalt, cu barbă, dotat cu un sac și un baston de plastic, scurt, se preumbla în jurul bisericii; din

când în când se oprea și scotea din buzunare grăunțe, moment când era, pur și extravagant – totodată, acoperit de porumbei sălășluind prin cupola sfântului locaș; un spectacol gratuit și, recunosc, emoționant; tot acolo, în aceeași piață și numita dimineață, s-a mai petrecut ceva: pe balconul unui palat din preajmă, a apărut o fanfară, ceva chiar inedit, având în vedere faptul că prin piață nu se aude altceva, în mod obișnuit, decât muzică de discotecă; credeam că spectacolul omului cu porumbei se va sfârși la auzul alămurilor cântând din Goran Bregović, surpriză de proporții: porumbeii nu mai mâncău grăunțe, nici nu zburau, au devenit cuminți ascultători înaripați ai lui Goran Bregović, interpretate de o fanfară despre care nimeni, din puțunii aflați la locul faptei, nu mai auzise vreodată ceva.

Teledependența

Leacuri pentru nevroza intelectualilor

■ *Monica Ghet*

Inceput de mileniu, căldură mare și o nervozitate în creștere geografică la oamenii cărții, ai prestigiului individual ori de grup în țărișoara noastră amenințată, admonestată dinăuntru spre afară și retur. Intelectualii au nervi, sunt nevrozați: depresivii ajung agresivi, cei discreți, zgomotoși, cei izolați în meditativ-productivă reclusiune își suflecă mînele îndreptîndu-se spre ringul radicalilor răfuieli. “Ce se întîmplă?” – ar fi întregat-explicit memorabil Topîrceanu dar și Văcăroiu... Dincolo de fascinanta expunere teoretică a lui Andrei Cornea sau de cea necruțător pragmatică a lui Sorin Adam Matei, mă gîndesc la posibile remedii din tagma celor care contribuie la “saltul peste etape”. Să le enumerăm, deci:

Sportul – a, nu, nu la jogging mă gîndesc – îți poți luxa glezna prin gropile rapidei urbanități; o șansă ar fi măcar 50 de bazine înot. Însă de unde timpul, trupul și apoi de unde bazinul igienic adecvat... Fotbalul e prea proletar, șahul prea imobil cu rezultate similare scrisului-cititului: adipozitate ori hemoroizi, de nu chiar amîndouă.

la un loc. Ar mai fi tenisul cu aceleași inconveniente ca și înotul. Echitația nici nu îndrăznesc s-o sugerez – știe Radu Cosașu de ce –, dar efectele-i benefice se pot citi la personajul său auctorial.

O soluție ar fi cumpărăturile (piața), spălatul și gătitul plus curățenia locuinței. În această direcție vă pot relata despre două tipuri distincte de intelectuali-savanți, cu operă și creatori de opinie: unul, admirat și temut pentru monumentală-i trudă recuperatorie, trăia (trăiește) singur (în principiu...) într-o locuință nouă și confortabilă. Pentru gospodărie beneficiază de asistența cite unei rude. La un an după instalarea în noul habitat, nu avea idee cum funcționează cuptorul aragazului – rămas absolut neatins de harnica “mînă a cugetului” său. Altul, “văduvit” de consoartă spre cincizeci de ani, a învățat menajul de la A la Z devenind un amfitrion de vastă și îndelungată pomenire. De nevroze ocazionale însă n-au scăpat nici unul nici celălalt...

Creșterea copiilor. Facem aici abstracție de femei, sacrificate biologic... Cîte femei creator de

marcă (Hm!) au/ au avut copii, cu excepția Hortensiei Papadat Bengescu, căreia îi dădea mîna să țină o bonă și o bucătăreasă, chiar și o femeie de serviciu în casă? Pentru bărbați puericultura e catastrofală carierei în formare – respectiv, la exact vîrsta nimerită să procezezi.

Îngrijirea unor părinți bătrîni și bolnavi. Experiență terifiantă. Te vindecă de tine însuți dacă te mai ții pe picioare.

O cabană sau o casă la țară unde să crească orătănii și legume pentru uz familial, nu un “gheșeft” practicant de importanți politicieni. Arghezi așa a procedat. Utiliza hîrtia simplă și creionul. Dar laptopul nu-ți dă pace, nu și nu...

Creșterea cîinilor sau a pisicilor. Dă naștere unei nevroze care estompează angoasele intelectuale. Pe lângă operația de igienizare continuă, trebuie să ai pînda minții treze pentru a nu ajunge patrupelele în contact cu îndrăgitele volume.

Ar mai fi vînoarea sau pescuitul. Puținor intelectuali le dă mîna luxului cerut în acest domeniu. Deși, stînd pe malul bălții ori riului cu un băț și o “sfoară”, s-ar putea ca din momeală să muște în loc de pește vreo idee...

Ultima soluție: cea a lui Dinescu la Cetate. Are totuși un dezavantaj: nu trece Dunărea prin București, nici prin Cluj, Timișoara, Iași etc.

Opinii

Alexandru Jurcan: Artscene • 2

Editorial

Claudiu Groza: Ca un fălcic bordei, România... • 3

Comentarii

Vianu Mureșan: Filosoful-trickster • 4

Anul Ioan Slavici – Tribuna 120

Interviu cu Titus Slavici • 7

Explorări

Cornel Ungureanu: Geopolitica și geografia literară în Europa Centrală • 8

COMUNISM ȘI COMUNISME:

MODELUL ROMÂNESC

Dorina Orzac: Politica de autonomie a lui Gh.

Gheorghiu-Dej • 10

George Cipăianu: Modelul ceaușist în regimul politic communist • 11

Virgiliu Târău: Alegerile din 19 noiembrie 1946 în România • 12

Arhivă

Alin Rus: O perspectivă asupra mineriadelor după paisprezece ani • 13

Poezia

Mara Marcu • 17

Ex abrupto

Radu Țuculescu: Deja văd!!! • 17

Meridian

Marius Jucan: Machiavelli e cu noi • 18

Mihaela Mudure: Note de literatură canadiană • 18

Ștefan cel Mare - 500

Ovidiu Pecican: Lecturile religioase din Moldova lui Ștefan cel Mare • 19

Cseu

Rodica Pascu: Limbajul publicitar – „o poezie sponsorizată” • 20

film

Mircea Dumitrescu: Damen Tango • 21

Jurnal asiatic

Mircea Petean: Praful roșu (Al patrulea episod) • 22

Salonul defavorizatului

Mihai Dragolea: Lapte cu sex, popă lumesce și porumbei cu fanfară • 23

Teledependența

Monica Gheț: Leacuri pentru nevroza intelectualilor • 23

Arte

Pavel Pușcaș: Delicatul echilibru între Adevăr și Imagine • 24

ABONAMENTE

CU RIDICARE DE LA REDACȚIE:

60.000 lei – trimestru
120.000 lei – semestru
240.000 lei – un an

CU EXPEDIERE LA DOMICILIU:

90.000 lei – trimestru
180.000 lei – semestru
360.000 lei – un an

Persoanele interesate sunt rugate să achite suma corespunzătoare la sediul redacției (Cluj-Napoca, str. Universității nr. 1) sau să o expedieze prin mandat poștal la adresa:
Revista de Cultură Tribuna, cont nr. 5010.9575592 B.N. Trezoreria Cluj-Napoca.

Delicatul echilibru între Adevăr și Imagine

■ Pavel Pușcaș

Cristian Aurel Opreș, la treizeci de ani, deține o reală măiestrie și un nivel performant în manipularea și adaptarea tehnicilor de gravură, mai ales cele clasice, acele «good old techniques». De altfel, Cristian Opreș este un împătimit al graficii și mai ales al manierelor și tehnicilor vechi și, ulterior, clasice, pe care le utilizează cu o profundă cunoaștere a rosturilor artisanale, nelăsându-se în același timp «confiscat» de tehnicism, căci utilizarea lor vizează întotdeauna finalități expresive și imagistice ce trec dincolo de virtuozitate și experiment.

În ceea ce privește avatările sale, traiectoria lui Cristian Opreș a intersectat – fortuit ori nu – destul de serios Istoria. În aventura exterioră, ca angajat al Muzeului de Istorie a trecut printr-o perioadă autodidactă – probabil autoimpusă – în contactul cu miile de ipostaze imagistice prezente în colecțiile Muzeului, dar în planul devenirii interioare ne apare clar o anumită «bună obsesie» pentru document, ce relevă o atitudine neutrală și mediativă față de imagine, ca tăcută mărturie și vehicul al relevanței semnificative asupra unui anume sens al evoluției istorice.

Această «obsesie» este evidentă în utilizarea, evocarea, pașigarea diverselor reproduceri grafice, a surselor epigrafice, a documentelor radiologice, în general în utilizarea largă a documentaristicii, lucru ce este direct implicat în geneza graficii autorului. Majoritatea acestora sunt realizate în tehnici clasice, deși unele sunt atât de minuțios construite, încât evocă chiar fotografura sau directă transpunere foto. În ceea ce privește prelungirea acestei împătimirii pentru istoria și aventura diacronică a artei gravurii, domnul Opreș chiar a început un demers doctoral în care dorește să studieze, mai profund, tocmai aceste vechi secrete ale meseriei și fabuloasele manualități artisanale. Demers singular, pentru că astăzi, din păcate, aceste tehnici încep să fie uitate, destul de puțin cunoscute și chiar ignorate cu bună știință. În secolele XVII-XIX erau încă principalul suport informațional de la nivelul ilustrării științei până la faptul divers cotidian. Cu cât sunt mai complexe, mai subtile, mai eficiente, cu atât mai mult ele sunt lăsate deoparte. E probabil o problemă a gestiunii timpului și eficientizării tehnologice, dar și un semn paradigmatic al contemporaneității. Nu numai că sunt lăsate deoparte, dar întâlnim de foarte multe ori confuzii, nu numai la adresa tehnicilor, dar și la adresa fundamentelor acestei arte. Iată de ce pare binevenită, simultan oportună și importantă, această traducere, această «recalibrare» a imaginii prin vechi, seculare tehnici.

Spațiul său toponimic – poate accidental, poate predestinat și autobiografic – este Cincu Mare unde a găsit, studiat, colecționat documente arhivistice din a căror migăloasă examinare se încheagă un soi de fabuloasă reconstrucție simultan reală și mitologizantă a colectivităților de altădată. Avem de-a face cu un soi de palimpsest multiplu stratificat, căci fotografiile, documentele regăsite prin poduri și arhive, aduse nu la lumina crudă a zilei, ci în spotul discret al simezelor, pun într-un dialog sui-generis generații, mentalități, insesizabile parfumuri și

gesturi pierdute care se prelungesc în ecouri subtile de o senină meditație. Ca atmosferă, ar fi tentant aici să vorbim despre nostalgie, dar nu cred că d-lui Cristian Opreș i se potrivește termenul de nostalgic. E vorba aici mai curând de o resemnificare, reevaluare semantică a istoriei cotidianului simultan sensibilă și detașată.

Seria de lucrări care se numește „Ferpape” – din francezul *faire-part* – se constituie într-un registru complet diferit. Seria evocă zona necrologului, a unui evocativ funebru, o semnificație ce contrastează direct cu partea obiectivată a documentaristicii, aducând mărturia perenității și aneantizării biologicului. Logic versus biologic realizează un soi de dialog între perenitate și perisabil, între neutralitatea obiectivă și amintirea afectivă, pus în operă prin intermediul urmelor fragile, perisabile și extrem de delicate care zac uitate prin ierbare. Este o ipostază interesantă a distrugerii și simultan a păstrării plantei mineralizate. O lume care, chiar dacă nu mai este vie, evocă în cel mai înalt grad actul de trăire și aventura biologicului.

Ca o aserțiune globală am putea spune că d-l Cristian Aurel Opreș nu mai este în trendul la modă, definit, ce obligă la originalitate, la spectaculos velear și violență expresivă, rareori justificată. Demersul său excelent tehnic și profund în semnificație este aparent de o tradițională creativitate și o substanțială narativitate, ce implică subiacent o permanentă anecdotică. Nici una din aceste expresii nu este și nu poate fi exactă în definirea demersului său artistic care este simultan de mare actualitate și acută penetrantă. Pentru că, în definitiv, grafica lui Cristian Aurel Opreș se confruntă direct cu Istoria, cu Viața. Iar grafica sa constituie mărturia unui artist discret dar profund, atent dar detașat, iar reconstrucția fabulosului istoric al rădăcinilor și genealogiilor, ca și implicarea în anecdotic și perisabil are un sens mai adânc de regăsire a Sinelui și de clarificare a resorturilor și finalităților Artei ca (poate) cel mai înalt semn al trecerii prin Lume.